

ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ КОЛЕДЖ»

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Губанова Тамара Олексіївна, доктор юридичних наук, професор, директор Фінансово-правового коледжу, Україна

Хуан Карлос Риофрйо Мартінез-Вілалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Сибіга Олександр Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Нестор Віталій Романович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Малетич Михайло Михайлович, доктор юридичних наук, доцент кафедри теорії держави і права та конституційного права Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», Україна

Губанов Олег Олександрович, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри службового та медичного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, доцент кафедри цивільного права, начальник відділу міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Воробей Петро Адамович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»
25 грудня 2024 р., протокол № 12

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1909 від 30.05.2024 року.

Журнал включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України
зі спеціальності 081 – Право на підставі Наказу МОН України
від 23.12.2022 № 1166 (додаток 3)

Офіційний сайт видання: journals.fpk.kyiv.ua/index.php/kyivlawjournal

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-7455 (Print)
ISSN 2786-7463 (Online)

© Приватний вищий навчальний заклад
«Фінансово-правовий коледж», 2024

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Вовк Олександр Йосипович

ВІЙСЬКОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ).....5

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Губанов Олег Олександрович

ОБМЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....18

Губанова Тамара Олексіївна

АКСІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....27

Чернишова Валерія Юріївна

МІСЦЕ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ
В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....36

**Берлач Анатолій Іванович, Мацелюх Іванна Андріївна,
Проневич Олексій Станіславович**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....45

Палладій Олексій Олексійович, Мельник Алла Анатоліївна

ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....51

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Кравченко Михайло Георгійович

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЧИННИК
ПРИ ФОРМУВАННІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН, ЯКІ НАЛЕЖИТЬ
ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї.....56

Черненко Олена Анатоліївна

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....63

Каленцова Даша Олександрівна, Волинець Інна Павлівна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДКРИТТЯ ПРИВАТНОГО ДИТЯЧОГО САДКА.....70

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Лаврьонов Роман Петрович

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КОРИСТУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА.....77

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОНАВСТВО

Мікічурова Ольга Володимирівна

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНУ.....85

Зущик Єлизавета Юріївна, Чернишова Валерія Юріївна

СТАН ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ.....97

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW; PHILOSOPHY OF LAW

Vovk Oleksandr

MILITARY LEGISLATION OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC
(HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS).....5

ADMINISTRATIVE, FINANCIAL, TAX LAW

Hubanov Oleh

RESTRICTION ON PUBLIC SERVANTS AS A COMPONENT OF THEIR LEGAL STATUS
UNDER THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW.....18

Hubanova Tamara

AXIOLOGICAL DETERMINANTS OF PUBLIC SERVICE IN UKRAINE.....27

Chernyshova Valeriia

THE PLACE OF MATERIAL RESPONSIBILITY OF PUBLIC SERVANTS
IN THE SYSTEM OF LEGAL RESPONSIBILITY.....36

Berlach Anatolii, Matseliukh Ivanna, Pronevych Oleksii

LEGAL REGULATION OF MEDICAL CANNABIS USE IN UKRAINE.....45

Palladii Oleksii, Melnyk Alla

ABUSE OF OFFICIAL POSITION IN THE SPHERE OF HEALTH CARE OF UKRAINE
DURING A FULL-SCALE WAR.....51

CIVIL AND ECONOMIC LAW AND PROCESS

Kravchenko Mykhailo

THE CIVIL CODE AS A SYSTEMIC FACTOR IN THE FORMATION OF LEGAL SYSTEMS
OF COUNTRIES BELONGING TO THE ROMANO-GERMANIC LEGAL FAMILY.....56

Chernenko Olena

ECONOMIC ACTIVITY IN THE HEALTHCARE SPHERE.....63

Kalientsova Dasha, Volynets Inna

ASPECTS OF OPENING A PRIVATE KINDERGARTEN.....70

CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINOLOGY, INVESTIGATIVE ACTIVITY

Lavronov Roman

MILITARY PERSONNEL AND THEIR CRIMINAL RESPONSIBILITY
FOR VIOLATING THE RULES OF USE AND STORAGE OF MILITARY PROPERTY.....77

INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

Mikichurova Olga

INSTITUTIONAL AND LEGAL BASIS OF CIRCULAR ECONOMY DEVELOPMENT
IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN REGION.....85

Zushchyk Yelyzaveta, Chernyshova Valeriia

STATE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE AND AT THE INTERNATIONAL LEVEL.....97

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.01>

ВІЙСЬКОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Вовк Олександр Йосипович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії права та держави

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-0094-6106

В даній статті розкривається авторське розуміння системи актів військового законодавства Західноукраїнської Народної Республіки, визначається їх загальний поділ за видами правового регулювання суспільно-політичних відносин у воєнній сфері. Робота здійснена зі застосуванням світоглядних, загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових методах пізнання, з яких перевага надається історико-правовому методу, що характеризує значимість норм вітчизняного військового права 1917–1921 років.

Встановлено, що до суб'єктів нормотворчості ЗУНР взагалі та у військовій сфері зокрема слід віднести: Українську Національну Раду (УНРада), Державний Секретаріат, галузеві секретаріати, Виділ УНРади, Трудовий конгрес, Уповноваженого Диктатора Євгена Петрушевича (з 9 червня 1919 р.), повітових комісарів і військових комендантів а також повітові УНРади як самоврядні органи.

Досліджено, що правові акти ухвалені тими чи іншими суб'єктами нормотворчості ЗУНР мали різні назви, а саме: внесення, декларація, доповідна записка, закон, інструкція, інформаційне повідомлення, меморіал, наказ, обіжчик, оперативний звіт, повідомлення, повласть диктатора, присяга, приказ диктатора, протокол, рапорт, рекомендації, розпоряд, розпорядження, розпорядок, угода, універсал, устрій, ухвала, штат, циркуляр тощо.

Визначено, що джерелами військового права ЗУНР були: конституційні закони ЗУНР; звичайні закони ЗУНР; підзаконні нормативні акти органів центральної влади та управління; локальні акти місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та відомств: акти військового командування (начальників об'єднань, з'єднань військових частин та устанів); міжнародно-правові договори військові правові звичаї.

Проаналізовано, що акти військового законодавства ЗУНР забезпечували: правову основу захисту національної безпеки ЗУНР; регулювання діяльності органів, які забезпечували воєнну безпеку ЗУНР; порядок організації й діяльності державних служб у збройних силах ЗУНР; найважливіші положення, що стосуються виконання військового обов'язку; правовий статус військовослужбовців та соціальний захист членів їх сімей; юридичну відповідальність військовослужбовців за скоєнні правопорушення; основу інформаційної безпеки військовослужбовців ЗУНР; правовий захист мирного населення під час війни; процес ухвалення рішень під час ведення воєнних операцій в збройних силах ЗУНР.

Вказано, що нове військове законодавство ЗУНР підтвердило вже існуючий армійський порядок та оформило правове положення воєнної організації держави, її організаційні принципи формування і структуру збройних сил

Зазначено у висновку про те, що весь комплекс публічно-правових актів військового законодавства Західноукраїнської Народної Республіки кінця 1918–1919 років, які ефективно здійснювали правове регулювання у воєнній сфері, доцільно розподілити на види за їх спеціальним призначенням у військовому будівництві. Подальші розвідки історії джерел вітчизняного військового права пропонується проводити на основі порівняльно-правових досліджень з метою упорядкування та удосконалення сучасної правової системи України.

Ключові слова: акти законодавства, військовослужбовці, військове будівництво, збройні сили, безпека, мобілізація, правові гарантії, відповідальність, воєнні операції.

Vovk Oleksandr. Military legislation of the Western Ukrainian People's Republic (historical and legal analysis)

This article reveals the author's understanding of the system of acts of military legislation of the Western Ukrainian People's Republic, determines their general division by types of legal regulation of socio-political relations in the military sphere. The work was carried out using world-view, general scientific, special and specific scientific methods of cognition - of which the historical and legal method is preferred, which characterizes the significance of the norms of domestic military law of 1917-1921.

It was established that the subjects of rule-making of the ZUNR in general and in the military sphere in particular include: the Ukrainian National Council (UNRada), the State Secretariat, sectoral secretariats, the UNRada Division, the Labor Congress, the Plenipotentiary Dictator Yevhen Petrushevych (since June 9, 1919), district commissars and military commandants, as well as district UNRadas as self-governing bodies.

It was investigated that legal acts adopted by certain subjects of the rule-making of the ZUNR had different names, namely: introduction, declaration, report, law, instruction, information message, memorial, order, circular, operational set, message, dictator's power, oath, dictator's order, protocol, report, recommendations, order, order, order, agreement, universal, system, resolution, staff, circular, etc.

It was determined that the sources of military law of the ZUNR were: constitutional laws of the ZUNR; ordinary laws of the ZUNR; subordinate normative acts of central government and administration bodies; local acts of local executive bodies, local self-government and departments: acts of military command (chiefs of associations, military units and institutions); international legal treaties, military legal customs.

It was analyzed that the acts of military legislation of the ZUNR provided: the legal basis for protecting the national security of the ZUNR; regulation of the activities of bodies that ensured the military security of the ZUNR; the procedure for organizing and operating public services in the armed forces of the ZUNR; the most important provisions relating to the performance of military duty; the legal status of servicemen and social protection of their family members; the legal responsibility of servicemen for committing offenses; the basis for information security of servicemen of the ZUNR; legal protection of civilians during war; the decision-making process during military operations in the armed forces of the ZUNR.

It is indicated that the new military legislation of the Western Ukrainian People's Republic confirmed the already existing army order and formalized the legal position of the military organization of the state, its organizational principles of formation and structure of the armed forces.

It is noted in the conclusion that the entire complex of public legal acts of the military legislation of the Western Ukrainian People's Republic of the end of 1918-1919, which effectively carried out legal regulation in the military sphere, should be divided into types according to their special purpose in military construction. Further exploration of the history of the sources of domestic military law is proposed to be carried out on the basis of comparative legal research in order to streamline and improve the modern legal system of Ukraine.

Key words: *acts of legislation, military personnel, military construction, armed forces, security, mobilization, legal guarantees, responsibility, military operations.*

Постановка проблеми. Реалістична хроніка повномасштабної війни вносить корективи в соціально-політичне та економічне буття українського суспільства взагалі та у військове будівництво безпосередньо, вимагаючи їх уніфікації, насамперед через упорядкування законодавства. Однією з особливостей сучасної України в період воєнного стану є постійний процес удосконалення постанов військового законодавства, що повинно відбуватись на тлі вивчення зарубіжного досвіду та національ-

них воєнно-правових традицій історичного минулого, починаючи з перших офіційно оформлених нормативних актів за часів формування громадського суспільства та до початку XXI століття, особливо під час відродження української національної держави і права у 1917-1921 роках як на Східній (Українська Народна Республіка, Українська Держава), так і на Західній (Західноукраїнська Народна Республіка) Україні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій останніх років. Новизна та акту-

альність заявленої теми проявляється в тому, що хоча сучасні наукові праці, пов'язані з розглядом військового будівництва періоду відродження української держави і права 1917–1920 років взагалі та становлення збройних сил Західно-української Народної Республіки (ЗУНР) зокрема, останнім часом стосувалися по-перше з розкриття загальних проблем правової системи та національного державотворення в західноукраїнських землях, до яких можна віднести роботи таких вчених, як : І.Бойко, О.Вівчаренко, В.Головченко, Т.Гунчак, М.Держалюк, Ю.Карпенко, С.Кобута, О.Красівський, Кріль, П.Кульчицький, М.Кугутяк, М.Литвин, І.Лісна, М.Луцький, С.Макарчук, Д.Норман, О.Павлюк, Р.Петрів, О.Полянський, А.Салтан, В.Сідак, І.Соляр, А.Тейлор, І.Терлюк, Б.Тищик тощо, а по-друге, до них належать конкретні статті та монографії з військового права, які підготували О.Бабій, Р.Бассетт, Б.Білинський, Д.Герчанівський, В.Гордієнко, М.Гуйванюк, О.Завальнюк, В.Зарицький, М.Лазарович, М.Лозинський, О.Лосєв, С.Мисько, К.Науменко, С.Олійник, В.Ортинський, С.Прохасько, М.Слободянюк, П.Ткачук, Р.Тютенко, Л.Шанковський, О.Юрейко тощо, але все ж таки потрібно зазначити, що при всій багатоманітності розвідок в історико-правовому плані дослідження видів військового законодавства ЗУНР спеціально не відбувалося. При цьому необхідно відзначити, що на сьогоднішній день з даної теми найбільш цінним є збірник пам'яток права «Західно-Українська Народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали» (Івано-Франківськ, 2001 р.), який зосередив в собі джерела для пізнання військового права та законодавства ЗУНР, до яких відносяться конституційні й звичайні закони та видані на їх основі підзаконні акти органів державної влади і військового управління.

Метою даної роботи є історико-правове дефініція основних положень та видів військового законодавства під час воєнного стану в українських землях Західноукраїнської Народної Республіки кінця 1918 –

протягом 1919 років для визначення його соціального значення на рівні сучасного наукового розуміння.

Наукова новизна публікації. полягає в історико-правовому аналізі військового законодавства, норми якого регулюють суспільні відносини в галузі організації воєнних формувань та захистом вітчизни під час війни, що характерне у всіх держав світу задля покращання сучасного публічного права України, на основі національних правових традицій, з метою раціонального військового будівництва.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в даній роботі доцільно використовувати весь комплекс філософських (світоглядних), загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових способів пізнання (синтезу й аналізу, порівняльно-правовому, логіко-історичному, структурному методам тощо), з яких квінтесенцією усього дослідження є історико-правовий метод, оскільки саме на нього поклатось завдання розкриття суті військового законодавства.

Виклад основного матеріалу. В сучасному науковому розумінні існує декілька понять військового законодавства, з яких ми схилиємось до того, що це система правових актів, у яких закріплені норми, що регулюють відносини в галузі військового будівництва і діяльності воєнної організації держави. Уточнюючи це визначення, науковці вказують, що військове будівництво – ще система економічного, соціально-політичних, правових, військових та інших державних заходів, що здійснюються в інтересах зміцнення її обороноздатності, а воєнна організація держави в свою чергу сприймається як охоплена єдиним керівництвом сукупність органів влади та військових формувань, утворених відповідно до чинного законодавства та безпосередньо спрямована на вирішення завдань захисту інтересів держави від зовнішніх і внутрішніх загроз [1]. Дану дефініцію військового законодавства автор екстраполює в часи відродження національної держави і права 1917–1920 років для характеристики даного

елемента правової системи Західноукраїнської Народної Республіки, яка постала на європейській міжнародній арені внаслідок об'єктивної державної дезінтеграції Австро-Угорської монархії, через глибоку політичну кризу викликану невдачами в Першій Світовій війні та революційними подіями наприкінці 1918 року. Щоб запобігти наростаючому незадоволенню підданих імперською владою, яке могло перерости у народні повстання, в австрійському парламенті 4 жовтня 1918 року німецькі буржуазні партії підтримали резолюцію, у якій наголошувалося на право самовизначення усіх націй Габсбурзької монархії включаючи німецьких австрійців. В жовтні 1918 р. імператор Карл I виступив з політичною заявою, в якій проголосив поділ Цислейтанії на національні держави [2, с. 476]. Закінчення існування такого державного об'єднання як Цислейтанія було, по суті, зумовлене трьома конституційними кроками: імператорським маніфестом від 16 жовтня 1918 р., імператорським проголошенням 11 листопада 1918 р. та постановою Палати депутатів від 12 листопада 1918 р. [3, с. 235]. Що стосується другої державницької території Австро-Угорщини – Транслейтанії, то угорський уряд відмовився від нової програми оновлення держави, проте і такий консерватизм не зупинив розпад цієї частини монархії. Законодавчі заходи центральної влади Відня направлені на збереження імперії через оновлення її державного устрою запізнилися в часі тому, що в місцевих ландтагах (сеймах) розпочався процес проголошення незалежності окремих провінцій і країв. Так, 28 жовтня 1918 р. У Празі внаслідок перевороту влада перейшла до чеської національної ради, яка вже 30 жовтня проголосила тимчасову конституцію про незалежність. Рішення про утворення Австрійської республіки було прийнято 12 листопада 1918 р. на тимчасових національних зборах у Відні. 13 листопада 1918 р. Українська Національна Рада (УНРада) у Львові ухвалила «Тимчасовий Основний закон» про державну самостійність Західноукраїнської

Народної Республіки. Національна Рада Угорщини 16 листопада 1918 р. проголосила Угорську республіку. Південно слов'янські народи висловили бажання приєднатися до Сербії, що й було оформлено актом від 1 грудня 1918 р. Тобто проголошення нових незалежних держав на території бувшої Австро-Угорської імперії відбувався мирним парламентським шляхом зі збереженням дії більшості існуючих імперських правових актів, що регулювали відносини у багатьох сферах суспільного життя в [4, с. 107], в тому числі військового будівництва.

Революційні перетворення та проголошення незалежності ЗУНР з піднесенням були підтримані військовослужбовцями українського походження всіх родів військ австро-угорської армії та флоту, серед яких особливо виділялись підрозділи січових стрільців сформованих за територіальним принципом, куди переважно набирались найбільш національно свідомі добровольці з української молоді, що пройшли випробування у битвах протягом 4 років на полях війни. Взагалі загальне число до – 725 800 осіб, офіцерів і солдатів – українців, які пройшли службу в лавах австро-угорських збройних сил під час Першої світової війни. Якщо взяти за основу цифру у 8 млн мобілізованих під час війни, то відсоток українців у цьому представництві, суттєво не змінюється, складаючи 9 % від усіх мобілізованих у двоєдиній монархії. Таке збільшення відсотку призваних до війська, з 7,8 до 9 %, може бути пов'язане з тим, що етнічні території проживання українців в Австро-Угорській монархії слугували полем бою майже весь період війни, і відсутністю на цих територіях великого виробництва і, як наслідок, достатньо кваліфікованої робочої сили, яку можна було б залучити на таке виробництво [5, с. 7]. Стосовно окремого Легіону українських січових стрільців (УСС) то набір добровольців провадили збірні станиці у Львові й у Станіславіві. Створені з подібними завданнями три комісаріати УСС на Волині (у Володимирі Волинському) фактично прова-

дили культурно-освітню роботу. Кадри УСС вийшли із членства парамілітарної української організації Січових Стрільців, заснованої на поч. 1913 р. У Львові, що напередодні війни налічувала 94 станиці. Потрібно зазначити, що із зібраних на заклик Головної Української Ради у Стрию близько 10 000 добровольців австрійська влада дозволила прийняти ледве близько 2 500 [6, с. 1177]. Сучасні науковці доброзичливо вказують, що молодий, інтелектуальний та ідейний січовий стрілець дуже швидко набував воєнного досвіду і ставав кращим вояком, ніж сусідній австрійський чи мадярський, і до нього з пошаною й симпатією почали ставитися – чужинці, яке швидко викликало в рядах українських січових стрільців почуття гордості, що вони все ж таки, хоч і в австрійських мундирах, українським національним військом, та вміють гідно заступати честь своєї нації [7, с. 14]. Утворені перші 10 сотень по 220 вояків брали участь у боях або як приділені до різних фронтових частин, або як два самостійні курені, що в тактичних справах підлягали 129 і 130 бригадам австрійського 25 корпусу. Організаційні справи (офіційне іменування старшин, поповнення) налагодило австрійське командування 23 березня 1915 року. У вересні 1915 обидва курені УСС було реорганізовано в 1 Полк УСС, додавши 1 сотню саперів і 1 кулеметну. Курінь складався з 4 сотень, кожна по 4 чоти; чота — з 4 роїв по 10-15 людей. Стан сотні вагався від 100 до 150 вояків. У травні 1916 року було сформовано особливо придатну в позиційній війні й в операціях в місті чоту боротьби зблизька, складену з відділів: легких і важких мінометів, ґранатометів і вогнеметів. Зв'язково-вістову службу виконував окремих кінний відділ (сотня). Піонерський відділ УСС розгорнувся взимку 1916 р. В технічну сотню з 4 чот. З вересня 1916 р. до листопада 1918 р. леґіон існував лише як курінь із 4 піхотних сотень, 1 технічну, 1 будівельну й 1 кулеметну [6, с. 1178]. 1 листопада 1918 року січові стрільці зайняли Львів, Станіслав, Тернопіль, Золочів,

Сокаль, Раву-Руську, Коломию, Снятин, Печеніжин, Борислав та інші міста Західної України, починаючи служити не імперії, а Українській революції.

Велика війна для Австро-Угорщини мала безславне закінчення. Вже 3 листопада 1918 року австрійський рейхсрат ухвалив закон про припинення війни з Італією та Антантою. Логічно, що вже 6 листопада 1918 року імператор Карл I своїм указом офіційно розформував Збройні сили Австро-Угорської монархії. Остаточну віху було поставлено 11 листопада 1918 року, укладанням Комп'єнського перемир'я держав Антанти з Германською імперією про припинення військових дій в Західній Європі.

Звичайно для складу Збройних сил Австро-Угорщини поразка у війні була трагедією. Р. Бассет справедливо зазначає, що внесок цісарської та королівської армії в культуру та історію Європи, хоч і значний, але не до кінця досліджений, а з огляду на те, що вона завжди воювала, щоб захищати в першу чергу династію, а не знищувати своїх супротивників, дивовижно, але вона перемогла більшість своїх кампаній [8 с. 539]. Хоча Австро-Угорська імперія розробила досить розвинуту, в порівнянні з іншими європейськими державами, систему військового законодавства, проте українській революційній армії ЗУНР потрібні були нові вітчизняні закони воєнної галузі в першу чергу для забезпечення обороноздатності держави.

В теоретико-правовому аспекті автор вважає, що під законодавством ЗУНР взагалі та військового зокрема у найширшому значенні потрібно розуміти систему правових актів законодавчої, виконавчої та самоврядної влади, так як на той час не існувало чіткого розмежування між законами та підзаконними нормативними актами в сучасному їх визначенні. При цьому до суб'єктів нормотворчості ЗУНР взагалі та у військовій сфері зокрема слід віднести: Українську Національну Раду (УНРада), Державний Секретаріат, галузеві секретаріати, Відділ УНРади, Трудовий конгрес, Уповноваженого Диктатора Євгена Петрушевича (з 9 червня 1919 р.),

повітових комісарів, повітових військових комендантів, повітові УНРади як самоврядні місцеві органи.

Правові акти, що ухвалені тими чи іншими суб'єктами нормотворчості приймалися під різними загальними або індивідуальними назвами, а саме: відповідь, власноручний лист, внесення, декларація, денник, додаток, донесення, доповідна записка, заклик, закон, заява, звернення, звіт, інструкція, інформаційне повідомлення, інформаційний лист, інформація, меморіал, наказ, лист, обіжчик, оперативний звіт, оперативний наказ, офіційне повідомлення, перелік, повідомлення, повласть диктатора, пояснення, представлення, присяга, приказ диктатора, протокол, рапорт, рекомендації, розпоряд, розпорядження, розпорядок, телеграма, тимчасові вказівки, угода, умова, універсал, устрій, ухвала, штат, циркуляр тощо.

Для кращого сприйняття всієї сукупності нормативних актів, якими відбувається правове регулювання суспільних відносин у військовій сфері, доцільно їх поділяти на окремі групи – джерела права, що відрізняються визначними способами зовнішнього вираження та закріплення правових норм, чим засвідчується їх загальнообов'язковість. Теоретичний поділ на джерела права дозволяє тлумачити сам зміст військового законодавства ЗУНР, основними видами за джерелом походження і формою вираження якого були:

- 1) конституційні закони ЗУНР;
- 2) звичайні закони ЗУНР;
- 3) підзаконні нормативні акти органів центральної влади та управління;
- 4) локальні акти місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та відомств;
- 5) акти військового командування (начальників об'єднань, з'єднань військових частин та установ);
- 6) міжнародно-правові договори;
- 7) військові правові звичаї.

Військова доктрина ЗУНР як декларація про політику держави в галузі воєнної безпеки, яка б встановлювала напрями мілі-

тарного будівництва у військовий та мирний час, так і не була розроблена через об'єктивні політичні обставини.

Правовою основою забезпечення національної безпеки ЗУНР взагалі та воєнної зокрема мають конституційні закони, головне місце серед яких займає «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою» від 12 листопада 1918 року в Артикул III «Державна суверенність» зазначено: «Отся державна територія творить самостійну Західно-Українську Народну Республіку» [9, с. 100]. Особливе місце серед найперших політико-правових актів займає програмний документ «Відозва Української національної Ради» від 1 листопада 1918 року, де крім того всього записано звернення до українських військовослужбовців: «Всі жовніри української народності підлягають від нині виключно Українській Національній Раді і приказам установлених нею військових властей Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських жовнірів з фронтів відкликається отсим до рідного краю на оборону Української Держави. Все здібне до зброї українське населення має утворити боєві відділи, які або ввійдуть в склад української армії або на місцях оберігатимуть спокій і порядок. Особливо мають бути оберігатися залізниця, пошта й телеграф» [9, с. 99], по суті саме даний документ започатковує комплекс джерел військового права ЗУНР.

Авторитетним джерелом вважаються звичайні військові закони ЗУНР. Окремий відсоток серед них займали ті, що стосувалися законодавчому регулюванню діяльності органів, які забезпечували воєнну безпеку ЗУНР, а саме такі правові акти: Закон Української Національної Ради про тимчасову адміністрацію 16 листопада 1918 р.; Розпоряд Державного секретаріату військових справ про військове судівництво. 16 листопада 1918 р.; Статут повітових органів Української Національної Ради від 16 листопада 1918 р.; Обіжник Ради Державних Секретарів державним

повітовим комісарам щодо їх обов'язків від 1 грудня 1918 р.; Розпорядок про введення Диктатури в Західній області УНР: Акт Української Національної Ради і Державного Секретаріату 9 червня 1919 р. тощо. Так параграфу дев'ятого закон «Про тимчасову адміністрацію» 16.VIII.1918 року: «У справах публічного безпеченьства повіту підлягають повітові військові коменданти і повітові коменданти жандармерії українському державному повітовому комісарові. У всіх інших справах, входячих в обсяг обох тих комендантів має український державний повітовий комісар з ними співдіяти і довести силою своєї влади до як найскоршого зоганізованя окружної військової сили і жандармерії в повіті» [10, с. 7], а, наприклад у «Статуті повітових органів УНРади також від 16.VIII.1918 р. зазначено: «Сотворити оборонну силу головно молоді під проводом військових і подбати про військове вишколення її. Все те повинне наступити в рамках січових організацій» [10, с. 7]. З вказаних вище та інших документів видно, що конкретно на місцевому рівні військову безпеку повинні були забезпечувати повітові комісари та військові коменданти співпрацюючи один з одним.

Найважливіші положення, що стосуються виконання військового обов'язку закріплені в наступному законодавстві: Заклик Української Національної Ради до українського населення вступати до лав українського війська від 3 листопада 1918 р.; Звернення Української Національної Ради і Української генеральної військової команди «Під оружжя!» від 5 листопада 1918 р.; Наказ генерального отамана Григорія Коссака українським військам із закликом захищати Українську державу від 7 листопада 1918 р.; Розпорядження Державного секретаріату військових справ про мобілізацію до військової служби від 13 листопада 1918 р.; Розпоряд Державного секретаріату військових справ про поділ території на військові області та округи від 13 листопада 1918 р.; Розпоряд Державного секретаріату військових справ про складання спис-

ків військовозобов'язаних 1901 р. народження від 13 листопада 1918 р.; Присяга військ Західно-Української Народної Республіки від 13 листопада 1918 р.; Наказ Державного секретаріату військових справ про складання списків офіцерів від 16 листопада 1918 р.; Наказ Державного секретаріату військових справ про мобілізацію офіцерів-артилеристів від 19 листопада 1918 р.; Наказ Державного секретаріату військових справ про мобілізацію лікарів-українців від 19 листопада 1918 р.; Циркуляр Державного секретаріату внутрішніх справ повітовим комісарам про звільнення від військової служби осіб, зайнятих у цивільних урядах від 18 січня 1919 р.; Розпорядок Державного секретаріату військових справ та Державного секретаріату внутрішніх справ про військову службу невійськовозобов'язаних від 26 січня 1919 р.; Обіжник Державного секретаріату внутрішніх справ повітовим комісарам відносно звільнення окремих громадян від військової служби від 27 січня 1919 р.; Декларація січових стрільців від 25 березня 1919 р.; Наказ командуючого тилу полковника Григорія Коссака про мобілізацію в армію від 13 червня 1919 р.; Наказ НКГА про призначення командного складу від 22 червня 1919 р.; Наказ НКГА про порядок мобілізації в армію у визвоєних районах від 23 червня 1919 р.; Наказ командуючого армії генерала-поручника Олександра Грекова про порядок мобілізації в армію і реєстрацію військовиків від 30 червня 1919 р. тощо. Якщо перші заклики та звернення носили чисто декларативний характер політичних організацій, то після проголошення самостійності Західноукраїнської Народної Республіки всі розпорядження, накази, циркуляри та інші правові норми стосовно військової служби отримують статус офіційних актів законодавства. Так, Заклик УНРади від 3.XI.1918 року можна розцінити як гасло до про загальний військовий обов'язок громадян ЗУНР, в якому прозвучало: «У хвилі в якій рішається майбутнє Рідної Землі взиває Українська Національна Рада всіх українських чоловіків, здібних

до оружно́ї військової служби, від 17 років життя, почавши, явитись у Львові і зголоситися, в українській начальній команді, щоби доповнити українські народні полки і уможливити відпущення найстарших вояків.» [11, с. 21]. А в першому суто юридичному документі – Розпорядженні Державного секретаріату військових справ про мобілізацію до військової служби від 13.11.1918 року вже чітко зазначено: «На основі постанови Української Національної Ради з дня 1 падолиста 1918 заряджую частинну мобілізацію всіх обов'язаних до військової служби горожан Української народності Західноукраїнської Народної Республіки і так: 1. Всіх гажистів бувшої австрійської армії до 50 р. життя; 2. Річників мужви зі демобілізованої бувшої австрійської армії від 1883 до 1900 р.; 3. Заряджую перегляд річника 1883–1900 в тих граничних повітах, де під час війни австрійські власті рекрута не побирали. Всі обов'язані до служби під ч. 1 зголошуються ся негайно приналежній окружній команді» [11, с. 47]. Крім того в той же час на основі Розпорядку Держсекретаріату військових справ про поділ території на військові області та округи ЗУНР, всю наявну підконтрольну новій державі територію (тобто без Закарпаття, Буковини і зайнятих поляками західних територій) було поділено на три військові області: Львів, Тернопіль і Станіслав, кожна з яких, складалася з чотирьох військових округ, а останні охоплювали територію 5–8 повітів. Кожен округ очолював військовий комендант, який проводив набір новобранців і відповідав за їхній вишкіл [12, с. 278]. Решта правових актів про військовий обов'язок громадян переважно стосувалася порядку призову до війська ЗУНР резервістів, офіцерів та добровольців й звільнення з армії тих хто підлягав демобілізації.

Доцільно виділити в окрему групи норми права, що встановлювали правовий статус та соціальний захист військовослужбовців ЗУНР, до яких можна віднести акти законодавства такого характеру: Розпорядок Державного Секретаріату про

підвищення оплати воякам і ґажистам (від авт., старшини, які отримували платню за службу «ґажи») державної жандармерії від 4 квітня 1919 р.; Розпорядження Державного секретаріату військових справ про харчовий пайок від 5 листопада 1918 р.; Розпорядження Державного секретаріату військових справ про зарплату для військовиків від 15 листопада 1918 р.; Розпорядження Державного секретаріату військових справ про зарплату офіцерам, службовцям і рядовим від 1 грудня 1918 р.; Наказ Державного секретаріату військових справ щодо впорядкування забезпечення старшин житлом від 26 лютого 1919 р.; Обіжник Державних секретаріатів військових справ і внутрішніх справ до окружних військових команд і повітових комісарів про пільги від військової служби від 1 березня 1919 р.; Розпорядження Ради державних секретарів про встановлення відзнак для борців за славу УНР від 30 квітня 1919 р.; Наказ НКГА про заходи захисту військовиків від інфекційних хвороб від 21 червня 1919 р.; Наказ командуючого армії генерала-поручника Олександра Грекова про порядок підвищення військових звань старшинам, що відзначилися в боях від 26 червня 1919 р.; Представлення НКГА Диктаторові Євгену Петрушевичу про присвоєння військових звань від 27 червня 1919 р.; Роз'яснення Головного управління Генерального штабу УНР Військовій канцелярії Диктатора про допомогу пораненим військовикам 10 від вересня 1919 р. тощо. Наприклад, з «Розпорядження Держсекретаріату військових справ про зарплату для військовиків» 15.XI.1918 року видно як серйозно влада ЗУНР відносилась до матеріального забезпечення вояків, саме: «Всякі побори в грошах виплачують ся згори для мужви від стрільців до штабного старшого десятника кожного 1, 10, 20 місяця, для офіцерів від хорунжого в гору кожного 1-го місяця. 2. Винагорода для тих, що повнять службу у війську – невійськових – а заступають офіцерів або урядників-військових 200 К (від авт. карбованців) місячно з долу і харч дійсно або

в грошах. Сестриці, писарки, 160 К місячно з долу і харчі дійсно або в грошах. Робітнична служба 60 К місячно з долини і харч дійсно або в грошах.» [11, с. 68]. Всі інші з приведених документів про правовий статус стосуються як матеріально-фінансового забезпечення військовослужбовців та їх сімей так і моральної підтримки й відзнаки вояків.

Юридична відповідальність військовослужбовців визначалась рядом документів серед яких потрібно виділити наступні акти законодавства ЗУНР: Розпоряд Державного секретаріату військових справ про військове судівництво від 16 листопада 1918 р.; Розпоряд Державного секретаріату військових справ про покарання за допомогу дезертирам з армії від 3 квітня 1919 р.; Наказ НКГА про категоричну заборону безправних реквізицій від 17 червня 1919 р.; Наказ НКГА у Винниці щодо наказу штабу Дієвої армії УНР від 31 липня 1919 про заборону безправних реквізицій і про боротьбу з більшовицькою агітацією в армії від 21 серпня 1919 р.; Розпорядок диктатора Євгена Петрушевича про виконання в останній інстанції військовокарного судівництва для галицько-українських військових осіб на час їх побуту поза територією власної держави від 1 березня 1921 р. тощо. Так у «Розпорядку Держсекретаріату військових справ про військове судівництво» 16. XI. 1918 року визначено систему військових судів у 3 військових областях та 12 військових округах на чолі з Найвищим судовим трибуналом, які повинні були виконувати військове судівництво на основі дотичних австрійських законів [11, с. 72–73]

Нормативно-правову основу забезпечення інформаційної безпеки військовослужбовців ЗУНР характеризують такі правові акти: Обіжник Державного секретаріату внутрішніх справ повітовим комісарам про політичні настрої у військах від 24 лютого 1919 р.; Оперативна інформація груп військ штабу фронту НКГА про стан на фронті від 2 березня 1919 р.; Інформаційне повідомлення Начальної команди польської армії про телеграми Головної Команди укра-

їнських республіканських військ стосовно зриву мирних переговорів від 19 липня 1919 р.; Інформаційна доповідь політичного відділу Міністрові галицьких справ УНР стосовно взаємин між вояками Галицької Армії та населенням від 4 серпня 1919 р.; Наказ НКГА у Винниці щодо наказу штабу Дієвої армії УНР від 31 липня 1919 про заборону безправних реквізицій і про боротьбу з більшовицькою агітацією в армії від 21 серпня 1919 р. тощо. Так зі змісту «Обіжник Держсекретаріату внутрішніх справ повітовим комісарам про політичні настрої у військах» 24. II. 1919 року вбачається, що однією з загроз інформаційній безпеці в армії є розповсюдження деякими військовими негативних чуток про класову та національну політику влади ЗУНР [11, с. 171]. В той же час з усіх правових актів даного виду видно, що основним засобом боротьби з інформаційними небезпеками є суто правдиве роз'яснення про реальний стан речей як в державному управлінні та і на фронті.

Правовий захист **мирного населення** під час війни забезпечувався відповідно до офіційно ухвалених актів законодавства ЗУНР, серед яких звертають на себе увагу: Наказ Державного секретаріату військових справ 14 листопада 1918 р. про взяття на облік майна і забезпечення населення та військового гарнізону м. Львова необхідним продовольством від 15 листопада 1918 р.; Розпорядок Державного секретаріату внутрішніх справ спільно з Державним секретаріатом військових справ та Державним секретаріатом закордонних справ про доповнення до розпорядку про перепустки і паспорти цивільним особам для подорожі за кордон від 3 квітня 1919 р.; Наказ окружного військового коменданта Т.Примака для населення округу Коломия, Печеніжин, Косів, Снятина, Городенка, Заліщики про дотримання ладу і порядку від 20 лютого 1919 р.; Розпорядок Державного секретаріату військових справ про тверді ціни на продовольчі товари від 4 квітня 1919 р.; Обіжник Державного секретаріату внутрішніх справ повітовим комісаріатам про роботу центрального комітету

допомоги жертвам війни від 7 квітня 1919 р. тощо. Характерним для цієї групи є «Наказ НКГА про категоричну заборону безправних реквізицій» 17.VI1919 року, в категорично зазначається: «Наказую негайно предприняти всі міри, щоби реквізиції всякого майна переводились строго після законів і в ніякому случаю ніхто не робив їх на власну руку. Всім, хтоби робив реквізиції на власну руку та допускав ся при тім надужить зі шкодою для населення чи державного скарбу, належить безпощадно переслідувати і передавати польовим судам, де будуть карані за злочин грабунку зглядно крадіжки або обману» [11, с. 435]. В даному документі та інших наказах і обіжчиках секретаріатів вказувалось, що при реквізиціях потрібно захищати цивільне населення від неправомірних дій зі сторони як військових команд так і окремих військовослужбовців.

Забезпечення процесу ухвалення рішень під час ведення воєнних операцій в збройних силах ЗУНР регламентувалось низкою законів та підзаконних нормативних актів, серед яких віділяються: Звіт Штабу Української Генеральної Команди про бойові дії 5 листопада 1918 р. від 6 листопада 1918 р.; Наказ інтендантської комісії про взяття на облік і контроль військового майна на території краю від 9 листопада 1918 р.; Повідомлення Начальної команди українських військ від 16 листопада 1918 р. про бойові дії на фронті від 17 листопада 1918 р.; Наказ коменданта військ ЗУНР генерал-хорунжого Михайла Омеляновича-Павленка у зв'язку з вступом на посаду від 23 грудня 1918 р.; Телеграма полковника Віктора Курмановича начальнику штабу Дійової армії про особовий склад армії від 25 лютого 1919 р.; Наказ начальника штабу Галицької армії полковника Віктора Курмановича про новий устрій штабу від 26 лютого 1919 р.; Оперативний звіт НКГА головному управлінню генерального штабу від 27 лютого 1919 р.; Наказ Диктатора Євгена Петрушевича про присвоєння військового звання генерала-четаря

полковнику Антону Кравсу і призначення його комендантом III корпусу від 16 червня 1919 р.; Наказ командуючого армії генерала-поручника Олександра Грекова щодо функціональних обов'язків фронтових і тилкових частин від 25 червня 1919 р.; Наказ НКГА про розформування куренів 8 бригади 2 корпусу за панічний відступ під Перемишлянам від. 3 липня 1919 р.; Наказ командуючого генерала-четаря Мирона Тарнавського з нагоди взяття м. Києва від 6 вересня 1919 р.; Власноручна телеграма Головного отамана Симона Петлюри НКГА Президенту Євгенові Петрушевичу та ін. про дотримання єдності в діях армій від 14 вересня 1919 р. тощо. Прикладом даного виду є: «Наказ начальника штабу полковника Віктора Курмановича про посилення оборонних позицій» 1 III. 1919 р. В якому наказується: «Всі команди мають негайно зробити заходи, щоб утворити поза займаними теперішніми боєвими лініями ще й другі і треті боєві лінії. Тілі позиції мають відповідати всім тактичним бажанням модерного бою» [11, с. 234]. Потрібно зазначити, що в порівнянні з іншими видами військових правових актів, оперативні рішення значно переважають кількістю всю решту.

На юридичній основі нового законодавства військове будівництво у Західно-українській Народній Республіці розпочалося вже з середини листопада 1918 року. По-перше, під керівництвом Державного секретаріату військових справ (ДСВС) започаткувався процес утворення на території ЗУНР 3 обласних, 12 окружних і 60 повітових військових команд, на які було покладено завдання мобілізаційного призову, вишколу новобранців, формування бойових частин і підрозділів для фронту; організації підготовки старшинських і підстаршинських кадрів у створених навчальних структурах; забезпечення в них правопорядку та відповідно оголошено структуру і штати вказаних команд, По-друге, Начальною командою Галицької армії (НКГА), 15 листопада 1918 року був оголошений мобілізацій-

ний призов всіх чоловіків віком від 18 до 35 років включно. По-третє, у складі НКГА був створений Оперативний штаб для керівництва бойовими діями [13, с. 265]. Військово-територіальний поділ ЗУНР був наступний: Львів (округи Львів, Перемишль, Рава-Руська, Самбір), Станіслав (округи Станіслав, Стрий, Коломия, Чернівці), Тернопіль (округи Тернопіль, Золочів, Чортків, Бережани) [14, с. 311], а округи відповідно поділялись на 60 військових повітів. Згідно військового законодавств керівництво уряду та армії постійне забезпечували матеріальне становище військовослужбовців та їх сімей. Так, наприклад, старшинам належала доплата на квартиру, залежно від місця дислокації війська (80–420 корон), на придбання однострою (500–750 корон). На фронті і старшинам дозволяли мати ординарця (чуру). Додатково по 10 корон отримували водії автомашин і панцерників. Поранені та хворі мали оклади з фронтowymi додатками, ув'язнені – 6 корон щомісяця. Було визначено виплати старшинам за відрядження – по 15 корон на день і 5–10 корон для оплати поїздок. А згідно з розпорядженням військового відомства від 10 березня 1919 року, продуктами харчування забезпечувалися сім'ї старшин і активних підстаршин: інтендантські служби мали видавати на кожного члена родини військовослужбовця денний пайок (150 г м'яса, 100 г круп, 200 г борошна, 0,5 кг картоплі). Після війни родини старшин і стрільців мали отримати земельні ділянки [14, с. 314], що говорить про перспективу соціального захисту після війни у мирний час.

Більшість військовослужбовців Галицької армії ЗУНР, особливо старшинський склад, отримали неабиякий бойовий досвід на фронтах Першої Світової війни, що на слушну думку науковців, була важливим етапом у розвитку воєнного мистецтва, під час якої відбулася перевірка на практиці поглядів на способи ведення бойових дій, стратегію і тактику, опрацьовані нові схеми наступального й оборонного боїв, прориву оборони проти-

вника, бойових порядків війська в наступі й обороні, взаємодії родів зброї в бою, які були взяті на озброєння українських армій у 1917–1921 роках. [15, с. 221]. Нове військово законодавство ЗУНР підтвердило вже існуючий армійський порядок та юридично оформило правове положення воєнної організації держави, її організаційні принципи формування і структуру збройних сил.

Висновки. Зважаючи на зазначене вище у основній частині статті, ми спроможні прийти до наступного висновку про те, що весь комплекс публічно-правових актів військового законодавства Західноукраїнської Народної Республіки кінця 1918–1919 років, які ефективно здійснювали правове регулювання у військовій сфері, доцільно розподілити на наступні види за їх спеціальним призначенням, які закріплювали: правові основи захисту державної самостійності, конституційного ладу і територіальної цілісності Західноукраїнської Народної Республіки; правове забезпечення діяльності збройних сил ЗУНР; правові засади військового обов'язку і проходження військової служби; юридичний статус військовослужбовців; правові гарантії та соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей; атрибути юридичної відповідальності військовослужбовців; правове забезпечення інформаційної безпеки у воєнній сфері; правовий захист цивільного населення під час бойових дій; правове забезпечення процесу прийняття рішень під час планування та ведення військових операцій. В майбутньому при характерниці особливостей військового будівництва періоду відродження незалежних державних інститутів 1917–1920 років вітчизняним та зарубіжним науковцями пропонується звернутись до порівняльно-правових досліджень джерел військового права Української Народної Республіки, Української Держави та ЗУНР з метою виявлення позитивних надбань воєнної справи для подальшого упорядкування сучасних військово-правових відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Військове законодавство. Енциклопедія Сучасної України / Редкол. : І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М.Г.Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34472> (дата звернення: 21.11.2024).
2. Цольнер Е. Історія Австрії. Наук. ред. Р. Расевич; пер. З нім. Р.Дубасевич, Х. Назаркевич, А.Онишко, Н. Іваничук. Львів, 2001. 712 с.
3. Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Im Auftrag her Kommission für die Geschichte der Habsburgermonarchie herausgegeben von Helmut Rumpler uno Peter Urbanitsch. Band VII/1. Wien, 2000. 1312 s.
4. Вовк О.Й. Правові засади міського самоврядування в ЗУНР. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції: «Соборність України: правовий вимір, присвяченої 100-річчю Акту злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р.» 29 листопада 2018 р. Київ : ФОРМАС, 2019. С. 105–109.
5. Лосєв О. Українці в збройних силах Австро-Угорщини в роки Першої світової війни (1914–1918). *Воєнно-історичний вісник*, 2018. 28(2). С. 5–8. URL: <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2018-28-2-5-8> (дата звернення: 21. 11. 2024).
6. Енциклопедія українознавства. Загальна частина. Кн. 2. Голов. ред: Володимир Кубійович і Зенон Кузеля. Мюнхен; Нью-Йорк : «Молоде життя», Наукове товариство імені Шевченка у Європі. 1949. Репринтне відтворення видання 1949 року. Київ. Т. 2. 1995. С. 801–1230.
7. Корпус січових стрільців. Воєнно-історичний нарис. Редакційна колегія: Бабій О., Зарицький В., Герчанівський Д., Білинський Б., при співпраці Завадовича М. Чикаго : Друкарня видавництва Миколи Денесюка, 1969. 663 с.
8. Bassett, Richard. For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619–1918. New Haven : Yale University Press, 2016. 616 p.
9. Хрестоматія з історії держави і права України. Том 2. Лютий 1917 р. – 1996 р.: Навч. посібник для юрид. вищих навч. закладів і фак.: В.Д.Гончаренко, А.Й.Рогожин, О.Д.Святоцький. Київ : Ін Юре, 1997. 800 с.
10. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 2 / Керівник, відп. ред. О.Карпенко. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський університет ім. В.Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. 712 с.
11. Західно-Українська народна республіка 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Том 4: Збройні сили у боротьбі за свободу, незалежність, соборність. Керів., відп. ред. О.Карпенко; Укладачі: О.Карпенко, К.Мицан. Івано-Франківська обласна державна адміністрація; Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника; Державний архів Івано-Франківської області. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. 886 с.
12. Збройні сили. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: ілюстрована історія =Western Ukrainian national republic 1918–1923 : illustrated history Голов. ред. І кер. авт. кол. Микола Кугутяк ; ред. кол. : В.Анушкевич, М.Вегеш, В.Грабовецький, М.Кугутяк [та ін.]. 2-ге вид., доповнена Львів-Івано-Франківськ : Вид-во «Манускрипт-Львів», 2008. 524 с. С. 276–289.
13. Військове будівництво Західно-Української Народної Республіки Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Енциклопедія. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Том І. А-Ж. Івано-Франківськ : Вид-во «Манускрипт-Львів», 2018. 688 с. С. 265.
14. Галицька армія. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Енциклопедія. До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Том І. А-Ж. Івано-Франківськ: Вид-во «Манускрипт-Львів», 2018. 688 с. С. 311–316.

15. Ткачук П.П. Сухопутні війська збройних сил європейських держав від Середньовіччя до Першої світової війни: ретроспективний аналіз. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 11. С. 198–222.

REFERENCES:

1. Dziuba, I. M., Zhukovskyi, A. I., & Zhelezniak, M. H. (Eds.). (2005). *Viiskove zakonodavstvo [Military legislation]*. In Encyclopedia of Modern Ukraine. Institute of Encyclopedic Research of NAS of Ukraine. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-34472> [in Ukrainian].
2. Zöllner, E. (2001). *Istoriia Avstrii [History of Austria]* (R. Dubasevych, Kh. Nazarkevych, A. Onyshko, & N. Ivanychuk, Trans.; R. Rasevych, Ed.). Lviv [in Ukrainian].
3. Rumpler, H., & Urbanitsch, P. (Eds.). (2000). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918 (Vol. 7/1)*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften [in German].
4. Vovk, O. Y. (2019). Pravovi zasady miskoho samovriaduvannia v ZUNR [Legal principles of municipal self-government in WUPR]. In Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Sobornist Ukrainy: pravovyi vymir" (pp. 105–109). FOP Maslakov [in Ukrainian].
5. Losiev, O. (2018). Ukraintsi v zbroinykh sylakh Avstro-Uhorshchyny v roky Pershoi svitovoi viiny (1914–1918) [Ukrainians in the armed forces of Austria-Hungary during World War I (1914–1918)]. *Military Historical Bulletin*, 28(2), 5–8. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2018-28-2-5-8> [in Ukrainian].
6. Kubiiovych, V., & Kuzelia, Z. (Eds.). (1995). *Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]* (Vol. 2). Molode zhyttia. (Original work published 1949) [in Ukrainian].
7. Babii, O., Zarytskyi, V., Herchanivskyi, D., & Bilynskyi, B. (Eds.). (1969). *Korpus sichovykh striltsiv : Voiennno-istorychnyi narys [Corps of Sich Riflemen: Military-historical essay]*. Mykola Denesiuk Publishing House [in Ukrainian].
8. Bassett, R. (2016). *For God and Kaiser: The Imperial Austrian Army, 1619–1918*. Yale University Press [in English].
9. Honcharenko, V. D., Rohozhyn, A. Y., & Sviatotskyi, O. D. (1997). *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy. Tom 2 [Reader on the history of state and law of Ukraine. Volume 2]*. In Yure [in Ukrainian].
10. Karpenko, O. (Ed.). (2001). *Zakhidno-Ukrainska narodna respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy [Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. Documents and materials]* (Vol. 2). Lileia-NV [in Ukrainian].
11. Karpenko, O., & Mytsan, K. (Eds.). (2008). *Zakhidno-Ukrainska narodna respublika 1918–1923. Dokumenty i materialy [Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. Documents and materials]* (Vol. 4). Lileia-NV [in Ukrainian].
12. Kuhutiak, M. (Ed.). (2008). *Zbroini syly [Armed Forces]*. In Western Ukrainian People's Republic. 1918–1923: Illustrated history (2nd ed., pp. 276–289). Manuskrýpt-Lviv [in Ukrainian].
13. Kuhutiak, M. (Ed.). (2018a). *Viiskove budivnytstvo Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky [Military construction of the Western Ukrainian People's Republic]*. In Western Ukrainian People's Republic, 1918–1923: Encyclopedia (Vol. 1, p. 265). Manuskrýpt-Lviv [in Ukrainian].
14. Kuhutiak, M. (Ed.). (2018b). *Halytska armiiia [Galician Army]*. In Western Ukrainian People's Republic, 1918–1923: Encyclopedia (Vol. 1, pp. 311–316). Manuskrýpt-Lviv [in Ukrainian].
15. Tkachuk, P. P. (2009). Sukhoputni viiska zbroinykh syl yevropeiskykh derzhav vid Serednovichchia do Pershoi svitovoi viiny: retrospektyvnyi analiz [Land forces of European states from the Middle Ages to the First World War: retrospective analysis]. *Military Scientific Bulletin*, 11, 198–222 [in Ukrainian].

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ, ПОДАТКОВЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.02>

ОБМЕЖЕННЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ПРАВОВОГО СТАТУСУ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Губанов Олег Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри службового та медичного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0002-5427-1821

Дану статтю присвячено аналізу обмежень у діяльності публічних службовців в Україні. Проаналізовано теоретичні підходи до визначення обмежень та з'ясування їх місця в системі правового статусу публічних службовців з урахуванням професійного та функціонального підходів. Особливу увагу присвячено нормативному забезпеченню обмежень публічних службовців.

З'ясовано, що обмеження в системі публічної служби покликані урівноважувати баланс між реалізацією ними передбачених законодавством повноважень та допустимою межею санкціонованої державної влади, яка публічним службовцям делегується чи надається у інший спосіб. Обмеження можуть реалізуватись та проявляти своє функціональне призначення у різний спосіб, зокрема: виступати елементом правового статусу публічних службовців у функціональному розумінні; виступати стримуючим фактором реалізації обов'язків публічних службовців, встановлюючи межі реалізації їх прав (за умови недопущення їх подвійних тлумачень); виступати критерієм правомірності діяльності публічних службовців, тобто, тими юридичними підставами, дотримуючись яких можна стверджувати, що конкретний публічний службовець виконує свої повноваження та реалізує свої права в чітко визначеному правовому (нормативному) полі; виступати у ролі обтяжень, що покладаються на публічних службовців при виконанні ними своїх повноважень; бути підставою для притягнення до відповідальності у разі їх порушення. Враховуючи сутність публічної служби та її призначення, обмеження повинні бути нормативно визначеними, що надає їм правового характеру.

Окремо проаналізовано вплив обмежень на реалізацію правового статусу публічних службовців в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану. Встановлено, що обмеження публічних службовців під час дії особливого режиму воєнного стану також можуть стосуватися, окрім обмежень, пов'язаних з виконанням трудової функції, питань фінансового контролю діяльності, припинення державної служби, оплати праці, просування в межах службової кар'єри тощо.

Ключові слова: публічна служба, публічний службовець, правовий статус публічних службовців, обмеження публічних службовців, складові елементи правового статусу публічних службовців.

Hubanov Oleh. Restriction on public servants as a component of their legal status under the conditions of the legal regime of martial law

This article is devoted to the analysis of restrictions in the activities of public servants in Ukraine. Theoretical approaches to defining restrictions and clarifying their place in the system of the legal status of public servants are analyzed, considering professional and functional approaches. Special attention is paid to the regulatory provision of restrictions for public servants.

It is found that restrictions in the public service system are designed to balance between the implementation of their powers provided for by law and the permissible limit of sanctioned state power, which is delegated to public servants or granted in another way. Restrictions can

be implemented and manifest their functional purpose in different ways, in particular: act as an element of the legal status of public servants in a functional sense; act as a deterrent factor in the implementation of the duties of public servants, setting the limits of the implementation of their rights (provided that their double interpretations are not allowed); act as a criterion for the legitimacy of the activities of public servants, that is, those legal grounds, adhering to which it can be argued that a specific public servant performs his powers and exercises his rights in a clearly defined legal (regulatory) field; act as a burden placed on public servants when they perform their powers; be a basis for holding them accountable in case of their violation. Considering the essence of public service and its purpose, restrictions must be normatively defined, which gives them a legal character.

The impact of restrictions on the implementation of the legal status of public servants under the special legal regime of martial law is separately analyzed. It is established that restrictions on public servants during the special regime of martial law may also concern, in addition to restrictions related to the performance of their labor function, issues of financial control of activities, termination of civil service, remuneration, promotion within the service career, etc.

Key words: *public service, public servant, legal status of public servants, restrictions on public servants, constituent elements of the legal status of public servants.*

Постановка проблеми. Обсяг будь-якої правової конструкції необхідно розглядати з точки зору їх можливого правозастосування в умовах реальних обставин суспільних відносин. Дослідження обмежень, які встановлюються до публічних службовців в правовому просторі України, є актуальним та витребуваним з огляду на необхідність формування відкритого та прозорого інституту публічної служби, головним призначенням якого є реалізація сервісної функції та задоволення потреб приватних осіб, вчасне реагування на їх запити та підтримка стабільності і функціональності державного апарату в цілому, оскільки обмеженість правового статусу публічних службовців є природньою його характеристикою та гарантією недопущення свавілля влади та зловживання своїм правовим статусом.

З урахуванням перманентної динаміки суспільного життя, тривалою ідеологічною переорієнтацією країни у векторі визнання та гарантування загальнолюдських та європейських цінностей, частими змінами до чинного нормативно-правового регулювання в частині законодавчого забезпечення функціонування публічної служби та приведення її основ до стандартів права ЄС в розрізі адаптаційних процесів та виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Співтовариством, науковий інтерес до дослідження обсягу та дії обмежень лише посилюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на пропозицію вважати обмеження публічних службовців частиною їх правового статусу, слід зазначити, що дослідження правового статусу публічних службовців продовжує залишатись в колі наукових інтересів таких учених-правників, як В.Б.Авер'янов, О.В.Андрієвська, О.А.Банчук, В.М.Бевзенко, І.А.Безклубий, А.І.Берлач, В.П.Битяк, О.М.Болсунова, С.В.Бобровник, М.Й.Вільгушинський, В.А.Головко, І.П.Голосніченко, А.І.Денисов, С.Д.Дубенко, В.С.Журавський, О.А.Заярний, Р.Я.Заяць, М.І.Козюбра, Є.Є.Колесников, І.Б.Коліушко, Т.О.Коломоєць, В.К.Колпаков, О.В.Кузьменко, Н.А.Литвин, А.А.Мельник, В.І.Олефір, Н.М.Оніщенко, С.П.Погребняк, Ю.Л.Панейко, С.В.Петков, А.В.Петришин, О.С.Проневич, О.Р.Радишевська, В.М.Селіванов, В.О.Серьогін, К.В.Степаненко, Ю.П.Сурмін, Г.С.Тимчик, В.М.Торяник, М.І.Цуркан та інші.

Однак аналіз теоретичного змісту та практичної реалізації обмежень державних службовців в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану потребує перегляду та формування актуальних та релевантних висновків.

Метою статті є дослідження теоретичних основ та підходів до розуміння обмежень публічних службовців як елементу їх правового статусу в поточних умовах дії особливого правового режиму воєнного

стану з урахуванням відповідного законодавства ЄС, що регулює питання правового статусу досліджуваних суб'єктів.

Науковою новизною публікації є актуальні висновки, які ґрунтуються на теоретичному аналізі підходів до розуміння сутності та значення обмежень публічних службовців в умовах дії особливих правових режимів та нормативному аналізі чинного нормативно-правового регулювання, що регулює питання реалізації таких обмежень.

Методи дослідження. Методологія запропонованого дослідження передбачає використання комплексу методів наукового пізнання, сукупне застосування яких дозволило досягти поставленої мети. У роботі було використано такі методи, як метод синтезу, метод аналізу, метод порівняння, метод узагальнення. Додатково було застосовано окремі спеціально юридичні методи, такі як порівняльно-правовий метод, формально-юридичний метод, метод інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження обмежень публічних службовців слід почати з аналізу теоретичних підходів до розуміння змісту даної правової та, частково, філософської категорії. Перш за все слід зазначити, що обмеження публічних службовців варто розглядати в контексті більш загальної категорії, а саме – їх правового статусу. Учені Гаврильців М.Т. та Лук'янова Г.Ю. зазначають, що базовими характеристиками правового статусу публічного службовця слід визнати такі структурні елементи: права публічного службовця; обов'язки публічного службовця; обмеження, що стосуються окремих видів діяльності; гарантії, здійснення повноважень; соціально-матеріальне забезпечення; відповідальність публічного службовця. Дослідники також вважають, що у своїй сукупності ці складові частини статусу забезпечують відповідне правове становище особи в публічно-службових відносинах і створюють умови для виконання завдань і функцій держави. Тому ці елементи правового статусу публічного службовця необхідно закри-

пити на законодавчому рівні [1, с. 8]. Грищук А.Б., розглядаючи правовий статус державних службовців, встановлює, що основу правового статусу державного службовця становлять наступні його складові: права державного службовця; обов'язки державного службовця; обмеження; заохочення; відповідальність. До того ж, на думку дослідника, слід виділяти окремі правові статуси окремих категорій та видів державних службовців, в контексті їх правового статусу, наприклад, службовців політичної служби, безпекової служби, чисто державної служби, а також інших різновидів державної служби України. Будь-який правовий статус державного службовця залежить від правової основи діяльності службовця, певного роду та виду служби, а саме наповнення категорії статусу державного службовця може змінюватися в залежності від обсягу прав які йому надає держава та обов'язків, які вона на нього покладає, а також розширення або звуження гарантій правової діяльності державного службовця, що свідчить про зміну змісту правового статусу державного службовця [2, с. 187].

Учені Мельник Р.С. та Бевзенко В.М. у навчальному посібнику з адміністративного права пропонують дещо інший погляд на складові правового статусу публічних службовців. Так, учені зазначають, що правовий статус кожного публічного службовця визначений спеціальним законодавством й деталізований у його функціональних обов'язках, затверджених керівником органу, де особа проходить таку публічну службу [3, с. 248]. Учені також обґрунтовують свою позицію посиланням на узагальнену інформацію Вищого адміністративного суду України про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби, у якій «Вищий адміністративний суд України роз'яснив, що складовими елементами правового статусу осіб публічної служби є вступ на публічну службу, умови та порядок її про-

ходження, звільнення з публічної служби, соціальний статус осіб публічної служби. Регламентується цей статус нормами різних галузей права, серед яких норми конституційного, адміністративного, трудового, цивільного, кримінального, фінансового права – галузей права, началом у яких є публічне право» [3, с. 28; 4].

Таким чином, використовується не функціональний, а професійний підхід у визначенні складових статусу публічних службовців, що дозволяє по-іншому поглянути на місце обмежень у ньому.

Обмеження як елемент правового статусу публічних службовців, на наш погляд, мають концептуальне значення. Абстрагуючись від смислового наповнення та нормативного закріплення самих обмежень, слід визначити, яку мету такі обмеження можуть «обслуговувати», коли мова йде про виконання публічним службовцем покладених на нього обов'язків.

По-перше, не викликати заперечення той факт, що обмеження в контексті правового статусу спрямовані на урівноваження виконання обов'язків публічних службовців, стримуючи їх та встановлюючи межі реалізації їх прав. З іншого боку, передбачені права та обов'язки публічних службовців начебто й повинні бути максимально чіткими та прозорими, а також такими, що не допускають подвійних тлумачень, проте, практична їх реалізація, а також можливість реалізації дискреційних повноважень окремих категорій публічних службовців провокують ситуації зловживання правом.

По-друге, обмеження є критерієм правомірності діяльності публічних службовців, тобто, тими юридичними підставами, дотримуючись яких можна стверджувати, що конкретний публічний службовець виконує свої повноваження та реалізує свої права в чітко визначеному правовому (нормативному) полі.

По-третє, обмеження мають нормативний зміст, інакше втрачається їх сенс та концептуальне призначення, що додатково пояснюється самою природою публічної служби, її призначенням та особливим

правовим зв'язком, який встановлюється між кожним публічним службовцем та державою.

По-четверте, обмеження можна розглядати у ролі конкретних обтяжень, які покладаються на публічних службовців.

По-п'яте, обмеження у разі їх порушення виступають у якості підстав юридичної відповідальності сфері функціонування публічної служби, а отже, крім того, що є окремим елементом правового статусу у функціональному розумінні (коли правовий статус розглядаються як сукупність прав, обов'язків), є й елементом правового статусу у розрізі професійного погляду.

З огляду на різні характеристики досліджуваного явища варто навести ще один підхід до розуміння обмежень, викладений вченими-адміністративістам. Так, дослідники зазначають, що головна мета правових обмежень державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування – це забезпечення прозорого й ефективного функціонування інституту державної служби, встановлення правових бар'єрів перед можливими зловживаннями державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, створення умов для належного виконання владних повноважень. Правові обмеження і заборони стосуються осіб, які мають намір стати на державну службу, і діють протягом усього часу проходження цими особами державної служби, а деякі починають діяти після припинення чи звільнення з державної служби. Державний службовець зобов'язаний неухильно дотримуватись обмежень і заборон, передбачених антикорупційним законодавством, уникати дій, які можуть розглядатись як підстава підозрювати його в корупції [5, с. 259–260].

Дійсно, аналізуючи основи антикорупційного законодавства, зокрема положень Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700–VII, слід вказати, що розділом V даного акту передбачено основи запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією правопорушен-

ням. Положенням статті 22 «Обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища» передбачає, що «Особам, зазначеним у частині першій статті 3 цього Закону, забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах» [6]. Надалі положеннями статей 23–27 передбачені обмеження щодо одержання подарунків, обмеження щодо одержання неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними, обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб [6]. Розділом VI даного закону встановлені обмеження щодо можливого конфлікту інтересів (стаття 28); обмеження, яке полягає в усуненні від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті (стаття 30); обмеження доступу до інформації (стаття 31); обмеження, яке полягає у перегляді обсягу службових повноважень (стаття 32); обмеження, яке полягає у здійсненні повноважень під зовнішнім контролем (стаття 33); обмеження, яке полягає у переведенні, звільненні особи у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів (стаття 34) [6].

Досить цікавими є положення розділу VI вищезазначеного закону «Правила етичної поведінки», положення якого встановлюють вимоги до поведінки публічних службовців та порядок їх дотримання. На наш погляд, специфічною ознакою положень даного розділу є те, що такі вимоги реалізуються через дотримання низки правил-принципів, що не є типовим для чинного нормативно-правового регулювання (зокрема, принципів пріоритету інтересів держави чи громади, яку представляє той чи інший публічний службовець, принципу політичної нейтральності, неуперед-

женості, компетентності і ефективності, нерозголошення інформації, утримання від виконання незаконних рішень чи доручень) [6]. Також на окрему увагу заслуговують положення розділу VII «Фінансовий контроль», який встановлює наслідки порушення окремих обмежень та виконує нормативно-превентивну функцію раніше закріплених, а розділ XI, присвячений відповідальності, передбачає, що за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в частині першій статті 3 цього Закону, притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [6].

Звертаючись до нормативних основ обмеження публічних службовців, слід навести також положення такого нормативно-правового акту, як Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889–VIII. Наприклад, положенням пункту 7 частини 1 статті 4 даного закону передбачено, що державна служба здійснюється з дотриманням принципу забезпечення рівного доступу до державної служби - заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження [7]. Так, в даному випадку обмеження має не негативний зміст та сутність, а виключно позитивне направлення, яке спрямоване на захист інтересів та правового статусу публічних службовців, що свідчить про його дуальну природу.

Положенням статті 19 передбачені вимоги до осіб, які мають намір вступити на державну службу, і ці ж вимоги виступають свого роду у вигляді нормативних обмежень. Положенням статті 32 передбачено конкретний перелік обмежень, які встановлюються при вступі особи на публічну службу. Так, зафіксовано, що не допускається призначення на посаду державної служби особи, яка буде прямо підпорядкована близькій особі або якій будуть прямо підпорядковані близькі

особи; передбачено обов'язок відповідних осіб, близьких їм осіб державної служби повідомити про таке порушення керівника державної служби та вжити заходів до усунення таких обставин у 15-денний строк, а також відповідальність керівника та уповноважених осіб державної служби. Додатково визначено положенням статті 5, що на державних службовців поширюються обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції» [7].

Схожі положення містяться також в Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 № 2493-III, статтю 12 якого передбачено перелік обмежень, пов'язаних з прийняттям на службу в органи місцевого самоврядування та проходженням служби [8]. Досить важливим, на наш погляд, є положення, відповідно до якого інші обмеження, пов'язані із проходженням служби в органах місцевого самоврядування, встановлюються виключно законами України [8], що виключає наукове припущення стосовно можливості встановлення таких обмежень всередині самої служби керівництвом.

Таким чином, обмеження не обов'язково повинні мати негативний характер та бути безпосередньо пов'язаними із заборонами реалізації своїх повноважень та службових обов'язків публічними службовцями. Обмеження можуть виступати у ролі гарантії дотримання прав таких службовців.

Європейське законодавство стосовно статусу публічних службовців також містить положення-обмеження. Інформацію, підготовлену Європейським інформаційно-дослідницьким центром, можна звести до наступного витягу обмежень. Експерти зазначають, що умови доступу до публічної служби є об'єктивно відмінними у різних країнах, проте можна виокремити цілий ряд вимог, що є спільними для більшості країн. Попередніми умовами, зокрема, є: 1) громадянство держави, на службу якої вступає особа; 2) повна дієздатність особи; 3) володіння державною мовою (мовами); 4) перебування

у межах певного віку; 5) наявність відповідної освіти, необхідної для зайняття тієї чи іншої посади; 6) відсутність судимості у претендента на зайняття посади в органах публічної адміністрації; 7) відсутність кровної або матримоніальної спорідненості претендента на посаду із майбутнім безпосереднім керівником; 8) фізична (медична) придатність для зайняття певної посади; 9) дотримання військового законодавства; 10) неналежність до організацій, заборонених у судовому порядку або законодавством; 11) попередній професійний досвід 12) проходження підготовчої служби [9, с. 2–4]. Такі обмеження можна узагальнено назвати «Обмеження-умови», без дотримання яких реалізації правового статусу публічного службовця є неможливою.

Крім того, у Рекомендації № R (2000) 6 Комітету міністрів державам-членам про статус державних службовців у Європі (Прийняту Комітетом Міністрів 24 лютого 2000 р. на 699-му засіданні заступників Міністрів) передбачено пунктом 4 «Умови та вимоги до прийому на роботу»: «прийом на роботу державних службовців має визначатися рівною доступністю до державних посад і відбором на основі заслуг, чесною та відкритою конкуренцією та відсутності дискримінації. Для доступу до публічних дописів можуть існувати певні передумови. Крім того, до найму можуть існувати загальні та конкретні вимоги. Оскільки вони становлять винятки з цих принципів, вони повинні бути визнані лише в тому випадку, якщо вони законно виправдані»; пунктом 8 «Права»: «державні службовці, в цілому, повинні користуватися такими ж правами, як і всі громадяни. Проте здійснення цих прав може регулюватися законом або колективним договором, щоб зробити його сумісним із їхніми державними обов'язками. Їхні права, зокрема політичні та профспілкові, повинні бути законно обмежені лише в тій мірі, в якій це необхідно для належного виконання їхніх державних функцій»; пунктом 13 «Обов'язки»: «з урахуванням прав усіх громадян на державних служ-

бовців покладаються невід'ємні обов'язки під час виконання ними своїх державних функцій. Вони включають, серед іншого, повагу до верховенства права, лояльність до демократичних інститутів, уважність, нейтралітет, неупередженість, ієрархічну підпорядкованість, повагу до громадськості та підзвітність. Крім того, для того, щоб посадові особи повністю присвячували себе своїм державним функціям та уникали конфлікту інтересів та корупції, на державних службовців можуть застосовуватися певні обмеження щодо вторинної роботи, виконання чи участі в певній діяльності»; пунктом 9 «Недискримінація»: «не повинно бути несправедливої дискримінації на основі, зокрема, віку, інвалідності, статі, сімейного стану, сексуальної орієнтації, раси, кольору шкіри, етнічного чи національного походження, походження, політичних чи філософських поглядів та релігійних переконань, особливо щодо доступу на публічні пости та просування»; пунктом 14 «Дисциплінарна відповідальність посадових осіб»: «державні службовці несуть відповідальність за виконання покладених на них завдань. Невиконання державними службовцями своїх обов'язків умисно чи через недбалість може призвести до порушення дисциплінарної відповідальності» [10].

Що стосується дії особливого правового режиму воєнного стану перш за все слід наголосити, що внесено низку змін в організацію їх трудової та службової діяльності. Слід зазначити, що самим Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2024 року на публічних службовців покладено першочерговий до реалізації обов'язок, які узагальнено можна відобразити як «реалізовувати повноваження, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [11].

Так, постановою Кабінету Міністрів України № 440 від 12 квітня 2022 року «Деякі питання організації роботи держав-

них службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» встановлено, що з 25 квітня 2022 року у період воєнного стану для державних службовців та працівників державного органу, які перебувають на території України, за рішенням керівника державної служби в державному органі може запроваджуватися дистанційна робота у разі наявності організаційних і технічних можливостей для виконання їх посадових обов'язків; робота державних службовців та працівників державного органу за межами України допускається лише у разі службового відрядження, оформленого в установленому порядку. Також передбачено можливість застосування дисциплінарного стягнення у разі перебування державного службовця або працівника державного органу в робочий час в Україні поза межами робочого місця без рішення керівника державної служби [12]. Обмеження публічних службовців під час дії особливого режиму воєнного стану також можуть стосуватися, окрім обмежень, пов'язаних з виконанням трудової функції, питань фінансового контролю діяльності, припинення державної служби, оплати праці, просування в межах службової кар'єри тощо (наприклад, чимало змін було внесено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12.05.2022 № 2259-IX).

Висновки. Таким чином, обмеження в системі публічної служби покликані урівноважувати баланс між реалізацією ними передбачених законодавством повноважень та допустимою межею санкціонованої державної влади, яка публічним службовцям делегується чи надається у інший спосіб. Обмеження можуть реалізуватись та проявляти своє функціональне призначення у різний спосіб, зокрема: виступати елементом правового статусу публічних службовців у функціональному розумінні; виступати стримуючим фактором реалізації обов'язків публічних службовців, встановлюючи межі реалізації їх прав (за умови недопущення їх подвійних тлума-

чень); виступати критерієм правомірності діяльності публічних службовців, тобто, тими юридичними підставами, дотримуючись яких можна стверджувати, що конкретний публічний службовець виконує свої повноваження та реалізує свої права в чітко визначеному правовому (нормативному) полі; виступати у ролі обтяжень,

що покладаються на публічних службовців при виконанні ними своїх повноважень; бути підставою для притягнення до відповідальності у разі їх порушення. Враховуючи сутність публічної служби та її призначення, обмеження повинні бути нормативно визначеними, що надає їм правового характеру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. Ю. Правовий статус публічних службовців та перспективи його модернізації в Україні. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-1>.
2. Гришук А. Б. Поняття та особливості окремих елементів правового статусу державного службовця в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 67. С. 185–189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.36>.
3. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.
4. Аналітична довідка Вищого адміністративного суду України про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби. *Верховна Рада України. Законодавство України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006760-09#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Службове право України : навч. посіб. / А. І. Берлач, О. С. Проневич, О. Р. Радишевська та ін. ; за заг. ред. А. І. Берлача. Київ, ВПЦ «Київський університет». 2023. 479 с.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700–VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. Ст. 2056.
7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
8. Прослужбоворганамісцевогосамоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493–III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 33. Ст. 175.
9. Прийняття на державну службу у країнах Європейського Союзу. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28975.pdf>
10. Рекомендація № R (2000) 6 Комітету міністрів Ради Європи про статус державних службовців від 24 лютого 2000 року. *Міністерство юстиції України* : вебсайт. URL: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi> (дата звернення 29.11.2024).
11. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво* : вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 11.12.2024).
12. Постанова Кабінету Міністрів України № 440 від 12 квітня 2022 року «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-p#Text> (дата звернення 14.04.2023).

REFERENCES:

1. Havryltsiv, M. T., & Lukianova, H. Yu. (2019). Pravovy status publichnykh sluzhbovtsiv ta perspektyvy yoho modernizatsii v Ukraini [Legal status of public servants and prospects for its modernization in Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*. № 3. S. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-1> [in Ukrainian].

2. Hryshchuk, A.B. (2021). Poniattia ta osoblyvosti okremykh elementiv pravovoho statusu derzhavnogo sluzhbovtzia v Ukraini [Concept and features of individual elements of the legal status of a civil servant in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Serii PRAVO. Vyp. 67. S. 185–189. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.36> [in Ukrainian].

3. Melnyk, R.S., & Bevzenko, V.M. (2014). *Zahalne administratyvne pravo [General administrative law]* : Navchalnyi posibnyk / Za zah. red. R.S.Melnyka. Kyiv: Vaite. 376 s. [in Ukrainian].

4. Analychna dovidka Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy pro vyvchennia ta uzahalnennia praktyky rozghliadu administratyvnymy sudamy sporiv z pryvodu pryiniattia hromadian na publichnu sluzhbu, yii prokhozhenia, zvilnennia z publichnoi sluzhby [Analytical report of the Supreme Administrative Court of Ukraine on the study and generalization of the practice of considering disputes by administrative courts regarding the admission of citizens to public service, its passage, dismissal from public service]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006760-09#Text> [in Ukrainian].

5. Sluzhbove pravo Ukrainy [Civil Service Law of Ukraine]: navch. posib. / A.I.Berlach, O.S.Pronevych, O.R.Radyshevska ta in. ; za zah. red. A.I.Berlacha.. Kyiv, VPTs “Kyivskiy universytet”, 2023. 479 s. [in Ukrainian].

6. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated 14.10.2014 No. 1700–VII]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1700–VII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2014. № 49. St. 2056. [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889–VIII]: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889–VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].

8. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine dated 07.06.2001 No. 2493–III]: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493–III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2001. № 33. St. 175. [in Ukrainian].

9. Pryiniattia na derzhavnu sluzhbu u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt narodnoho deputata Ukrainy [Admission to the civil service in the countries of the European Union. Information note prepared by the European Information and Research Center at the request of a People’s Deputy of Ukraine]. Retrieved from: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28975.pdf> [in Ukrainian].

10. Recommendation № R (2000) 6 of the Committee of Ministers to member States on the status of civil servants. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/m/rekomendatsii-parlamentskoi-asamblei-ta-komitetu-ministriv-radi-evropi> [in Ukrainian].

11. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini” № 64/2022 vid 24 liutoho 2022 roku [Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 of February 24, 2022 “On the introduction of martial law in Ukraine”]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 440 vid 12 kvitnia 2022 roku “Deiaki pytannia orhanizatsii roboty derzhavnykh sluzhbovtziv ta pratsivnykiv derzhavnykh orhaniv u period voiennoho stanu” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 440 of April 12, 2022 “Some issues of organizing the work of civil servants and employees of state bodies during martial law”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-n#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.03>

АКСІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Губанова Тамара Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор,
директор

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-5263-2478

Статтю присвячено теоретичному та практичному (нормативному) аналізу аксіологічних передумов формування та аксіологічних проявів у системі функціонування інституту публічної служби. З'ясовано, що в системі функціонування публічної служби цінності фактично формують повноваження та функції суб'єктів публічної служби та перестають бути декларативними абстрактними поняттями, а набувають нового правоутворюючого змісту. Встановлено, що однією з особливостей правової аксіології є складність її прогнозування, що пояснюється її тісним зв'язком з фактичним станом розвитку суспільних відносин.

Розглянуто аксіологію публічної служби в контексті її нормативної визначеності. З'ясовано, що аксіологія публічної служби визначає її ефективність та дієвість, відображає основну місію публічної служби – служіння інтересам людей та суспільства. Доведено факт прямого зв'язку між проявами аксіологічної функції права в контексті реалізації завдань служби та її публічним характером, що опосередковано зв'язком з державою та тим фактом, що сама держава публічну службу і формує. Водночас увагу зосереджено на об'єктивізації цінностей публічної служби в межах правової норми. Запропоновано розглядати аксіологічні детермінанти публічної служби через призму антропології права, оскільки саме в контексті антропологічних проявів права доречно розглядати цінності публічної служби, оскільки такий підхід дає можливість урівноважити та балансувати той факт, що цінності публічної служби сформовані державою для її представників, а антропоцентризм дає можливість правильно поглянути на місце та роль цінностей в процесі їх реалізації суб'єктами публічної служби.

З'ясовано, що цінності є загальним поняттям, а принципи та норми є підпорядкованими та взаємозалежними. Встановлено, що принципи публічної служби можуть існувати на рівні умов, основ, уявлень, а можуть трансформуватись у правову норму, а також те, що не всі принципи функціонування публічної служби є цінностями, оскільки можуть регулювати внутрішньоорганізаційні питання її діяльності.

Ключові слова: цінність права, аксіологія права, антропологія права, публічна служба, державна служба, принципи публічної служби, публічний службовець.

Hubanova Tamara. Axiological determinants of public service in Ukraine

The article is devoted to the theoretical and practical (normative) analysis of the axiological prerequisites for the formation and axiological manifestations in the system of functioning of the institution of public service. It is found that in the system of functioning of public service, values form the powers and functions of public service subjects and cease to be declarative abstract concepts but acquire a new law-making content. It is established that one of the features of legal axiology is the complexity of its forecasting, which is explained by its close connection with the actual state of development of social relations. The axiology of public service is considered in the context of its normative certainty. It is found that the axiology of public service determines its effectiveness and efficiency, reflects the main mission of public service – serving the interests of people and society. The fact of a direct connection between the manifestations of the axiological function of law in the context of the implementation of the tasks of the service and its public nature is proven, which is mediated by the connection with the state and the fact that the state itself forms the public service. At the same time, attention is focused on the objectification of the values of the public service within the framework of the legal norm. It is proposed to consider the axiological determinants of the public service through the prism of the anthropol-

ogy of law, since it is in the context of the anthropological manifestations of law that it is appropriate to consider the values of the public service, since such an approach makes it possible to balance and reconcile the fact that the values of the public service are formed by the state for its representatives, and anthropocentrism makes it possible to correctly look at the place and role of values in the process of their implementation by the subjects of the public service.

It is found that values are a general concept, and principles and norms are subordinate and interdependent. It has been established that the principles of public service can exist at the level of conditions, foundations, and concepts, and can be transformed into a legal norm, as well as that not all principles of the functioning of public service are values, since they can regulate intra-organizational issues of its activities.

Key words: value of law, axiology of law, anthropology of law, public service, state service, principles of public service, public servant.

Постановка проблеми. Інститут публічної служби потребує постійного вдосконалення та переосмислення з урахуванням соціально-економічних, політичних, демографічних змін, що відбуваються у державно-суспільному просторі. В свою чергу, формування та реалізація головного соціального призначення даного інституту, яке полягає у реалізації публічно-сервісної функції, перебуває у прямій залежності від рівня загального та індивідуального усвідомлення, сприйняття ціннісних складників, які формують базові теоретичні категорії та впливають на практичну реалізацію завдань та повноважень конкретних публічних службовців в цілому. Детермінанти – визначальні ознаки, характеристики об'єктів, які впливають на виникнення правових явищ. Якщо вести мову про правові категорії та явища, правовими детермінантами виступають такі суспільні елементи, які також визначають причини виникнення інших «об'єктів» правового світу. В контексті публічної служби дослідження аксіологічних детермінант має визначальне значення, оскільки формує уявлення про причини виникнення публічної служби, її призначення, можливі її прояви (межі) в просторі соціального буття та її роль. Окрім такого зовнішнього впливу, дослідження аксіологічних детермінант дозволяє сформувати уявлення про внутрішню організацію публічної служби та вдосконалити її функціонування. Тому, запропонована тематика дослідження в умовах розбудови сучасної правової держави є вкрай актуальною та витребуваною суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософська природа ключової категорії даної роботи – детермінанти – дозволяє широко поглянути на джерельну базу, яку було використано при підготовці статті. З огляду на це, необхідним є аналіз наукових доробків у галузі теорії держави і права таких учених, як О.Ганчук, А.Заєць, О.Качур, М.Колодій, В.Копейчиков, С.Лисенков, М.Лубська Н.Оніщенко, Ю.Почепцов, О.Скакун, А.Шевченко та ін. На окрему увагу заслуговують праці учених в галузі адміністративного права, які досліджували передумови формування публічної служби та особливості її реалізації у вітчизняному правовому полі, а також проводили компаративний аналіз реалізації публічної служби України та інших регіональних, наддержавних правових систем. Так, варто відзначити наукові результати таких учених, як В.Авер'янов, Н.Армаш, О.Банчук, В.Бевзенко, І.Безклубий, В.Битяк, О.Болсунова, С.Бобровник, М.Вільгушинський, В.Головко, І.Голосніченко, В.Дерець, О.Заярний, М.Козюбра, І.Коліушко, Т.Коломоєць, Н.Литвин, А.Мельник, С.Погребняк, Ю.Панейко, С.Петков, О.Проневич, А.Пухтецька, О.Радишевська, В.Селіванов, В.Смокович, Ю.Сурмін, Г.Тимчик, В.Філіпповський, Н.Янюк тощо.

Незважаючи на наявний масив наукового вивчення особливостей функціонування публічної служби, дослідження аксіологічних детермінант сучасної публічної служби потребує додаткового теоретичного аналізу.

Метою статті є дослідження природи та значення аксіологічних детермінант в системі функціонування сучасної публіч-

ної служби та їх вплив на формування оновленого та такого, що відповідає запитам суспільства, інституту.

Науковою новизною публікації є сформовані висновки про значення, роль, рівень впливу та проявленість аксіологічних детермінант в системі функціонування публічної служби України.

Під час підготовки даної роботи було застосовано комплекс **методів** та прийомів наукового пізнання, які сукупно дозволили досягти поставленої у роботі мети та сформувані актуальні і витребувані висновки. Так, було застосовано метод індукції, метод сходження від загального до абстрактного, метод синтезу, метод порівняння, метод узагальнення, метод правової аналогії, метод історичного аналізу, формально-юридичний та формально-догматичний методи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз запропонованого предмету дослідження варто почати зі з'ясування суті аксіології в межах правової науки. Відповідно, наведемо деякі наукові позиції щодо визначення аксіології у праві. Зокрема, Подковенко Т. розглядає аксіологію через призму можливих наявних негативних наслідків в правовій площині та зазначає, що проблема ціннісного підходу до права обумовлена з одного боку, природою людини та її ставленням до навколишнього світу, з іншого – змістом самого права, його людинотворчим потенціалом. Зважаючи на те, що право є невід'ємною стороною життєдіяльності людини, яка наділена невід'ємними природними властивостями та якостями, які визначають внутрішній зміст права, його спрямованість на регулювання суспільних відносин, аксіологічною основою права є конституційне положення про те, що людина є найвищою соціальною цінністю. Ця основоположна засада зумовила закріплення та охорону правом загальноновизнаних цінностей людської цивілізації, перелік яких поступово розширюється і розкриває все нові грані суспільного життя, без яких неможливе подальше існування людства (мир, свобода, справедливість, добро, гуманізм, демократія та інші). Ці

цінності загальноновизнані, загальнолюдські та є основою збереження людської цивілізації [1, с. 63, 65].

Інша група дослідників (Тімченко О.П., Козій І.В., Пігош М.А.), досліджуючи дієвість правової аксіології, звертають увагу на її прикладний аспект та водночас встановлюють, що така дієвість практично нівельована, відтак перспективи її майбутнього прогнозування знаходяться на початковій стадії дослідження. Учені вважають, що цінності права виступають специфічною формою духовних цінностей, які покликані вирішувати потреби тих чи інших соціальних груп. Іншими словами, вони забезпечують дотримання внутрішньої логіки у процесах взаємодії індивідів усередині будь-якого суспільного організму. Тому дослідники вважають, що стрижневою місією правових цінностей є реалізація перш за все регулятивної функції. Саме тому цінності повинні сприяти забезпеченню законів, за якими має функціонувати суспільство, виступаючи таким чином однією із ланок в системі управління тією чи іншою людською спільнотою. У цьому контексті вони трактуються як деонтичні цінності, адже володіють чітко вираженим характером, а це відносить їх до площини належного, але з тією поправкою, що на відміну від решти цінностей такого плану, вони закріплені формально, а відтак мають підтримку на державному рівні. Поряд з цим вони володіють іншою функціональною відмінністю, а саме – мають імовірний характер. Така відмінність зумовлена тим, що існує можливість вольового та свідомого вибору тими чи іншими суб'єктами тих чи інших об'єктивних поведінкових моделей [2, с. 662, 664].

Таким чином, наведена позиція відображає зв'язок цінностей права та функцій права, виводячи їх на рівень явищ, які можуть бути практично реалізовані, що є передумовою їх нормативної визначеності. Проводячи паралель із функціонування інституту публічної служби, в даному випадку справедливим буде відмітити, що цінності у такий спосіб фак-

тично формують повноваження та функції суб'єктів публічної служби та перестають бути декларативними абстрактними поняттями, а набувають нового правоутворюючого змісту. На наш погляд, однією з особливостей правової аксіології є складність її прогнозування, оскільки її тісний зв'язок з фактичним станом розвитку суспільних відносин не дає можливості чітко передбачити, який вплив матиме аксіологія (навіть формально визначена) на відносини, які продовжують існувати.

Необхідно також звернути увагу на наукову позицію Н.Г. Сорокіної, яка розглядає цінності публічної служби з огляду на її морально-етичні основи. Вважаємо обґрунтованою думку дослідниці, що формування морально-етичних основ публічної служби є одним із важливих завдань модернізації та адаптації публічної служби до стандартів Європейського Союзу в процесі впровадження європейських цінностей і стандартів демократичного врядування, а для того, щоб місія, цінності, принципи, норми та стандарти отримали офіційне визнання та були визначальними в процесі професійної діяльності публічного службовця необхідним є забезпечення механізмів їх підтримки. Н.Г. Сорокіна, крім того, розглядає цінності (солідарність, справедливість, свобода, рівність, життя та гідність людини, повага до неї тощо) в порядку їх підпорядкування місії («служіння суспільному благу»), проте на одному рівні з принципами (патріотизм, ефективність, професіоналізм, компетентність, доброчесність, відкритість, прозорість, законність, гуманізм, політична неупередженість, персональна відповідальність, забезпечення рівного доступу до публічної служби) та нормами і стандартами (етичні норми і стандарти поведінки публічного службовця, що конкретизують місію, цінності, принципи публічної служби) [3, с. 78–80].

Такий підхід, на наш погляд, не є однозначним у системному вимірі, оскільки дозволяє по-різному тлумачити місце принципів та зміст наведених цінностей, які також можна розглядати як принципи. Відповідно, суперечливим видається від-

несення справедливості лише до цінностей, а не до цінностей та принципів. Аналогічний висновок можна зробити стосовно цінності рівності. Що ж стосується норм та стандартів, то віднесення їх на один рівень з цінностями та принципами також видається сумнівним, якщо розглядати право як інструмент реалізації цінностей та принципів. Тому в запропонованій системі варто норми та стандарти виносити на паралельний рівень забезпечення реалізації аксіології публічної служби.

Досліджуючи вплив аксіології права на функціонування публічної служби, слід звернути увагу також на наступне. Беззаперечним фактом є прямий зв'язок між проявами аксіологічної функції права в контексті реалізації завдань служби та її публічним характером, що опосередковано зв'язком з державою та тим фактом, що сама держава публічну службу і формує. Відповідно, можна припустити, що держава самостійно закладає ціннісні основи функціонування публічної служби, що ставить під сумнів питання об'єктивності таких цінностей. З огляду на таке припущення, пропонуємо розглянути формальні цінності публічної служби, закріплені на рівні нормативно-правового регулювання.

З урахуванням наданого єдиного законодавчого визначення публічної служби, закріпленого у положенні Кодексу адміністративного судочинства України [4], перш за все необхідно аналізувати конституційні положення відповідно до ієрархії нормативно-правових актів України.

Положенням частини 2 статті 38, зокрема, закріплено, що громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування. Також цілком справедливо можемо віднести до цінностей положення, закріплене в межах статті 8 – принцип верховенства права; найвища юридична сила Конституції України; пряма дія норм Конституції України. До того ж, визнання людини найвищою соціальною цінністю, визначення змісту і спрямованості діяльності держави через

закріплення прав і свобод людини та їх гарантій; відповідальності держави перед людиною за свою діяльність; визначення утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3) [5] відображає антропоцентричну спрямованість держави та публічної служби відповідно.

Положеннями статті 4 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889–VIII закріплено наступні принципи державної служби: верховенства права – забезпечення пріоритету прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України, що визначають зміст та спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань і функцій держави; законності – обов'язок державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; професіоналізму – компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою і, за потреби, англійською мовою, а також мовою корінних народів або мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону; патріотизму – відданість та вірне служіння Українському народові; доброчесності – спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень; ефективності – раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики; забезпечення рівного доступу до державної служби – заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження; політичної неупередженості – недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого

ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків; прозорості – відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України; стабільності – призначення державних службовців безстроково, крім випадків, визначених законом, незалежність персонального складу державної служби від змін політичного керівництва держави та державних органів [6].

Положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97–ВР закріплено наступні принципи: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [7].

Порівнюючи обсяг принципів, передбачених в межах Закону України «Про державну службу» та «Про місцеве самоврядування в Україні», очевидно, що не всі з перелічених принципів мають аксіологічну природу, оскільки можуть бути направлені на врегулювання внутрішньо-організаційних основ діяльності. Разом з тим, такий наведений їх специфічний характер не применшує та не нівелює їх ролі, а лише додатково свідчить про об'єктивну необхідність у спеціальному вузькому визначенні принципів діяльності. Окрім того, спеціальними законами, які регулюють основи діяльності окремих суб'єктів владних повноважень, передбачені і інші засади їх діяльності, які не завжди можна віднести до категорії аксіологічних.

Тобто з аналізу наведеного логічний зв'язок категорій «цінності-принцип-норми», на наш погляд, полягає у тому, що цінності все ж варто визнати загаль-

ною категорією, а принципи – підпорядкованими цінностям. Водночас, принципи можуть виступати у ролі принципів-ідей та принципів-норм, які встановлюються (закріплюються) на рівні положень законодавства. Ті ж принципи-норми додатково можуть бути не віднесені до категорій цінностей, а просто слугувати орієнтирами та умовами діяльності уповноважених суб'єктів. Головна діалектична проблема цінностей публічної служби, на наш погляд, полягає у їх похідній від держави природі, тобто сама ж держава визначає ті основи, які виступатимуть цінностями, і саме в цьому прослідковується невідповідність об'єктивізму таких цінностей.

Досить цікавим видається підхід, запропонований К.В.Горобцем, який розглядає систематизацію цінностей права. На думку дослідника, проблема ієрархізації цінностей права у цьому зв'язку вимагає якісно іншого підходу, який не виходить ні з нормативних позицій, замикаючи тим самим право саме на собі, ні з позицій антропоцентризму, в межах якого право не може існувати в тих системах соціальних відносин, де повага до людського буття не є метою правового впливу в принципі, як, наприклад, транснаціональне право чи глобальне право. Дослідник пропонує новий підхід до ієрархізації цінностей права, який має будуватися на позиціях функціонального та цільового бачення права та правової системи, що дозволяє вийти за рамки нормативного та гуманістичного детермінізму, не заперечуючи, утім, значення цих підходів. Запропонована ієрархія, виходячи з цього, має носити назву телеологічної. До того ж, на думку К.В.Горобця, цінності права, існуючи в континуумі цілісності та порядку, утворюють систему, що є надзвичайно гнучкою та адаптивною. Цінності права завжди існують в просторі реалізації інструментальної цінності права, утворюючи базис та цілі його загальносоціальних функцій. Існування цінностей права є найбільш важливим фактором розвитку права як дієвого та реального соціального консолідатора, що виконує своє призначення [8].

Таким чином, аксіологія права є поняттям динамічним та таким, що повинно адаптуватися під реальний, фактичний стан суспільних відносин. Наприклад, якщо привести дану тезу під поточний стан суспільних відносин – дії особливого правового режиму воєнного стану, введеного Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року [9], окрім вже визначених цінностей публічної служби пріоритетним завданням останньої є збереження та підтримка державного ладу та захист прав громадян. Не зважаючи на те, що дана цінність є наскрізною і загальною та такою, що існує незалежно від зовнішніх обставин, саме в умовах воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [10], визначення якого наводиться в межах положень статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389–VIII, публічній службі можуть надаватись інші, відмінні повноваження або обмежуватись вже надані та відповідно, на перший план виносяться інші групи цінностей.

Для завершеності обґрунтованості даної роботи пропонуємо також поглянути на аксіологічні детермінанти публічної служби через призму антропології права, про що частково йшлося вище. На наш погляд, саме в контексті антропологічних проявів права доречно розглядати цінності

публічної служби, оскільки такий підхід дає можливість урівноважити та балансувати той факт, що цінності публічної служби сформовані державою для її представників. Тому, антропоцентризм дає можливість «розірвати дане коло».

Категорія антропологія права справедливо віднесена до філософських, оскільки, як справедливо зазначає Т. О. Подковенко, важливим доробком юридичної антропології стає концентрація наукового аналізу не на позитивному праві, його будові, а на вивченні правових форм та умов життя людини в суспільстві, особливо на традиційних формах, оскільки звичаєве право, виступаючи органічною частиною культури та історії народу, здатне забезпечити стабільність і правопорядок без спеціальних інститутів примусу з боку держави. Антропологічне розуміння права ґрунтується на інтегративному підході до права, ідеях історичної школи права, психологічної школи права, соціології права. Таке розуміння права дає можливість розкрити різні аспекти такого складного феномену як право і, одночасно, пов'язати його з не менш складними явищами суспільного буття. Найважливішим, з чим варто погодитись, є те, що при антропологічному підході до розуміння права реалії людського буття набувають правового змісту, а право збагачується моральним змістом [11, с. 784].

Правова антропологія тісно пов'язана з моральною складовою права, тобто моральністю як основою його формування. Якщо вести мову про публічну службу, то моральність також є непрямо визначною складовою низки принципів, таких як законність, справедливість, пріоритетність прав та свобод людини і громадянина, професіоналізму тощо. Тобто, в даному випадку можна чітко прослідкувати зв'язок правової антропології та аксіології в межах функціонування публічної служби.

Наприкінці слід навести ще одну наукову позицію, яка обґрунтовує зв'язок антропології права та його аксіології. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна розглядає антропологію права у прив'язці до антропо-

логії влади. Дослідниця приходить до непопулярних висновків про те, що філософсько-правові інтерпретації владної зумовленості права мають своєю метою показати, що владний характер як специфічна риса права може розглядатися і поза державним контекстом. Продемонстровані аспекти зв'язку влади і права – його авторитетність, об'єктивність, наявність внутрішніх механізмів легітимації та забезпечення ефективної моделі справедливості – зумовлюють те, що право постає своєрідною специфічною формою владарювання. Це владарювання виражене не стільки у відносинах підкорення, скільки у специфічних проявах юридичної конструкції правової реальності, яка потребує від людей певної поведінки [12, с. 18]. Такий підхід відображає зв'язок права та влади, влади та особи, права та особи, тому антропологічний зв'язок є цілком обґрунтованим.

Висновки. Отже, проаналізувавши теоретичні підходи до з'ясування суті аксіології права в процесі формування та реалізації завдань публічної служби, слід зробити наступні висновки. По-перше, аксіологія публічної служби визначає її ефективність та дієвість, відображає основну місію публічної служби – служіння інтересам людей та суспільства. По-друге, неоспорюваним є факт наявності прямого зв'язку між проявами аксіологічної функції права в контексті реалізації завдань служби та її публічним характером, що опосередковано зв'язком з державою та тим фактом, що сама держава публічну службу і формує. В даному випадку, виходячи з самовизначеності аксіологічних основ функціонування публічної служби, справедливою джерельною базою виступатиме нормативно-правове регулювання та закріплення цінностей публічної служби на рівні нормативно-правових актів. По-третє, розглядаючи аксіологію публічної служби системно, слід відмітити, що цінності є загальним поняттям, а принципи та норми є підпорядкованими та взаємозалежними. До того ж принципи можуть існувати на рівні умов, основ, уявлень, а можуть трансформуватись у пра-

вову норму. Водночас не всі принципи функціонування публічної служби є цінностями, оскільки можуть регулювати внутрішньоорганізаційні питання її діяльності. По-четверте, цінності публічної служби доречно розглядати з огляду на антропологію права, оскільки такий підхід дає можливість урівноважити та балансувати той

факт, що цінності публічної служби сформовані державою для її представників.

Також з'ясовано, що аксіологія права є поняттям динамічним та таким, що повинно адаптуватися під реальний, фактичний стан суспільних відносин, що особливо яскраво прослідковується в умовах функціонування інституту публічної служби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Подковенко Т. Аксіологічні основи права. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль : Вектор ; ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2022. С. 63–65.
2. Тімченко О. П., Козій І. В., Пігош М. А. Дієвість правової аксіології. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 662–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/154>.
3. Сорокіна Н. Г. Концептуальна модель формування морально-етичних основ публічної служби в Україні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 1 (75). С. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.13>.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747–IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
7. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 07.06.2001 № 2493–III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 24. Ст. 170.
8. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2(24). С. 75–81.
9. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24 лютого 2022 року. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво* : вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.12.2024).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.
11. Подковенко Т. О. Роль юридичної антропології в сучасному праворозумінні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 782–787.
12. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Антропологія права і влади як філософсько-правова проблема. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 2. С. 7–20.

REFERENCES:

1. Podkovenko, T. (2022). Aksiologichni osnovy prava [Axiological foundations of law]. *Tsinnisni oriientyry v suchasnomu sviti: teoretichniy analiz ta praktychnyi dosvid* : zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (13–14 travnia 2022 roku, m. Ternopil). Ternopil : Vektor ; TNPU im. V. Hnatiuka, 2022. S. 63–65. [in Ukrainian].
2. Timchenko, O. P., Kozii, I. V., & Pihosh, M. A. (2023). Diievist pravovoi aksiolohii [The effectiveness of legal axiology]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 6. S. 662–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/154> [in Ukrainian].
3. Sorokina, N. H. (2022). Kontseptualna model formuvannia moralno-etychnykh osnov publichnoi sluzhby v Ukraini [Conceptual model of the formation of moral and ethical

foundations of public service in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony*. Seriiia : Publichne upravlinnia i administruvannia. 2022. № 1 (75). S. 78–83. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.13> [in Ukrainian].

4. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747–IV [Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.07.2005 No. 2747–IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2005. № 35–36. № 37. St. 446. [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96–VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].

6. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889–VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889–VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].

7. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493–III [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated 07.06.2001 No. 2493–III]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1997. № 24. St. 170. [in Ukrainian].

8. Horobets, K. V. (2012). Hierarkhiia tsinnosti prava [Hierarchy of legal values]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*. № 2 (24). S. 75–81. [in Ukrainian].

9. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini” № 64/2022 vid 24 liutoho 2022 roku [Decree of the President of Ukraine No.64/2022ofFebruary24,2022“OntheintroductionofmartiallawinUkraine”]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

10. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389–VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No. 389–VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2015. № 28. St. 250. [in Ukrainian].

11. Podkovenko, T. O. (2012). Rol yurydychnoi antropologii v suchasnomu pravorozuminni [The role of legal anthropology in modern legal understanding]. *Forum prava*. № 1. S. 782–787. [in Ukrainian].

12. Tsurkan-Saifulina, Yu. V. (2017). Antropologhiia prava i vlady yak filosofsko-pravova problema [Anthropology of law and power as a philosophical and legal problem]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu “Odeska yurydychna akademiia”*. № 2. S. 7–20. [in Ukrainian].

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.04>

МІСЦЕ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Чернишова Валерія Юрїївна,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права

Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого

ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;

викладач кафедри правознавства

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

Статтю присвячено дослідженню природи та місця матеріальної відповідальності публічних службовців в системі юридичної відповідальності зазначених суб'єктів. Проаналізована різноманітні теоретичні підходи до визначення матеріальної відповідальності, які окреслюють її ознаки та опосередковують в системі стримування негативним наслідком діяльності публічної служби. З'ясовано, що наукові підходи до визначення матеріальної відповідальності різняться, і найчастіше сутність матеріальної відповідальності пов'язують з цивільно-правовою відповідальністю.

Встановлено, що матеріальну відповідальність публічних службовців варто розглядати як невід'ємний елемент їх правового статусу, що визначає окреме місце такого виду відповідальності у системі правового регулювання діяльності публічної служби. Аналіз чинного нормативно-правового регулювання матеріальної відповідальності публічних службовців дозволяє встановити некоректність порядку її застосування, що чітко визначено положеннями статей чинних законів і негативно впливає на її реалізацію, основна мета якої є відновлення порушеного правового стану, порушених прав, свобод та законних інтересів приватних осіб від свавілля та непротиправної діяльності суб'єктів публічної служби.

Зроблено висновок, що матеріальна відповідальність публічних службовців має спільні ознаки з цивільно-правовою відповідальністю, проте чинне нормативно-правове регулювання не взаємозамінює ці види, а дозволяє існувати їм паралельно, що інколи провокує ситуації складності у визначенні конкретного виду відповідальності, які полягають у визначенні складу правопорушення, а особливо – суб'єктивної сторони. Основною проблемою практичного характеру, яка залишається в правовій площині регулювання порядку притягнення публічних службовців до матеріальної відповідальності, є необґрунтована диспозитивність та недостатня урегульованість на рівні положень Закону України «Про державну службу», що дозволяє на власний розсуд приймати рішення про доцільність притягнення конкретного публічного службовця до матеріальної відповідальності.

Ключові слова: публічна служба, державна служба, публічний службовець, юридична відповідальність, види юридичної відповідальності, матеріальна відповідальність публічних службовців.

Chernyshova Valeriia. The place of material responsibility of public servants in the system of legal responsibility

The article is devoted to the study of the nature and place of material responsibility of public servants in the system of legal responsibility of the specified subjects. Various theoretical approaches to the definition of material responsibility are analyzed, which outline its features and mediate in the system of deterrence of negative consequences of public service activities. It is found that scientific approaches to the definition of material responsibility differ, and most often the essence of material responsibility is associated with civil responsibility.

It is established that the material responsibility of public servants should be considered as an integral element of their legal status, which determines a separate place for this type

of responsibility in the system of legal regulation of public service activities. Analysis of the current regulatory and legal regulation of the material responsibility of public servants allows us to establish the incorrectness of the procedure for its application, which is clearly defined by the provisions of the articles of current laws and negatively affects its implementation, the main goal of which is to restore the violated legal status, violated rights, freedoms and legitimate interests of private individuals from arbitrariness and unlawful activities of public service entities.

It is concluded that the material responsibility of public servants has common features with civil responsibility, however, the current regulatory does not replace these types, but allows them to exist together, which sometimes provokes situations of difficulty in determining a specific type of responsibility, which consist in determining the composition of the offense, and especially the subjective side. The main practical problem that remains in the legal sphere of regulating the procedure for holding public servants responsibility is the unjustified dispositivity and insufficient regulation at the level of the provisions of the Law of Ukraine "On Civil Service", which allows for the discretion to make decisions on the appropriateness of holding a specific public servant liable.

Key words: *public service, civil service, public servant, legal liability, types of legal liability, material liability of public servants.*

Постановка проблеми. Інститут юридичної відповідальності в системі публічної служби займає вагоме місце з огляду на потребу у врівноваженні наданих владних повноважень суб'єктам публічної служби та їх добросовісною і справедливою реалізацією. Юридична відповідальність як правова категорія, практичний механізм, алгоритм конкретних дій направлена в першу чергу на відновлення конкретного правового стану, який було порушено, та відновлення справедливості в захисті прав, свобод та інтересів суб'єктів правовідносин. Учені в галузі адміністративного права справедливо зазначають, що поняття юридичної відповідальності є багатоаспектним і вивчається різними галузями знань, зокрема й правовою наукою. Словниково-довідникові джерела трактують відповідальність публічних службовців як засіб впливу (реакцію) держави, в особі її компетентних органів та посадових осіб, який застосовується до публічних службовців у разі вчинення ними службових правопорушень і виражається у застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризується засудженням правопорушника та його протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою попередження та недопущення у майбутньому інших правопорушень [1, с. 377]. Навіть з наведеного визначення зрозуміло, що юридична відповідальність

публічних службовців має такі ознаки, як примус у процесі її застосування, невідворотність, направленість на відновлення порушеного права.

Аналіз конституційних норм, які містять згадку про відповідальність, дозволяє навести наступні положення статей: держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ч. 2 ст. 3); ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ч. 2 ст. 58); ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність (ст. 60); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ст. 61); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68); виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (п. 22 ст. 92) [2].

Звичайно, конституційні положення, які до того ж є нормами прямої дії, визначають

загальні ідеї, які повинні конкретизуватись в межах інших нормативно-правових актів, але природа матеріальної відповідальності є такою, що має іншу спрямованість та інший механізм застосування особливо в межах реалізації повноважень суб'єктами публічної служби. Тому, на наш погляд, недостатньо дослідженою залишається тема матеріальної відповідальності публічних службовців та її місце в системі інституту юридичної відповідальності, що й пояснює обрану тему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження юридичної відповідальності є невід'ємною складовою в комплексі усіх правових досліджень. Незважаючи на те, що запропонований предмет дослідження є вузьким, слід зазначити різних науковців, які свого часу, присвячували увагу проблематиці юридичної відповідальності, її природі, правовим основам та особливостям правозастосування. Зокрема, необхідно зазначити таких учених, як В.Копейчиков, Д.Лук'янець, Н.Оніщенко, В.Середюк, О.Скакун, М.Терещук, А.Шевченко та ін. В галузі адміністративного права також наявних значний масив наукових праць, які досліджували різні аспекти та види юридичної відповідальності в межах реалізації публічними службовцями своїх повноважень. Так, необхідно зазначити таких учених, як В.Авер'янов, В.Бевзенко, В.Битяк, М.Вільгушинський, А.Гайдук, В.Головко, І.Голосніченко, О.Губанов, В.Дерець, О.Заярний, М.Козюбра, І.Коліушко, Т.Коломоєць, В.Колпаков, І.Лазор, Н.Литвин, А.Матіос, А.Мельник, О.Новак, С.Погребняк, Ю.Панейко, С.Петков, О.Проневич, В.Селіванов, В.Середа, Ю.Сурмін, Р.Тучак, Н.Янюк, А.Яфонкін тощо.

Проте з урахуванням сучасних тенденцій і змін у сфері функціонування публічної служби, дифузії права та трансформації суспільних відносин, вважаємо за необхідне додатково дослідити природу та місце матеріальної відповідальності публічних службовців в системі інституту юридичної відповідальності.

Метою статті є дослідження місця матеріальної відповідальності публічних

службовців в системі юридичної відповідальності, визначення основних ознак матеріальної відповідальності, а також проблемних аспектів її правозастосування.

Наукова новизна роботи полягає у новосформованих висновках про місце матеріальної відповідальності публічних службовців в межах інституту юридичної відповідальності та особливості її застосування.

Методологія дослідження. Підготовка даної роботи потребувала застосування комплексу методів та прийомів наукового пізнання. Так, було застосовано метод синтезу, метод аналізу, метод дедукції, системно-структурний метод, метод порівняння, які відносяться до загальнонаукових методів. Межі предмету дослідженні потребували також застосування спеціально юридичних методів, таких як формально-юридичний метод, метод правової аналогії.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно навести приклади наукових підходів до визначення сутності юридичної відповідальності публічних службовців. В даному випадку також необхідно звернути увагу на те, що юридична відповідальність публічних службовців часто розглядається ученими в контексті юридичної відповідальності державних службовців, що дещо звужує зміст досліджуваної категорії, проте, визначає в цілому її особливості та специфіку. Так, на думку А.Грищука, юридична відповідальність державних службовців, не є простою щодо процедури її реалізації, оскільки настає у випадку: недотримання обов'язків державним службовцем, які на нього покладені відповідно до норм чинного законодавства про державну службу; обов'язкового застосування до державного службовця засобів дисциплінарного стягнення за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків (активні чи пасивні дії) відповідно до посадової інструкції; порушення присяги та норм етичної поведінки тощо. Учений також вважає, що юридична відповідальність по-перше, є складовою пра-

вового статусу державного службовця, по-друге, може впливати на порядок проходження державної служби (можливості отримання заохочень, наприклад, премій тощо), по-третє, може бути підставою припинення державної служби. Інститут юридичної відповідальності доволі багатоманітний, оскільки державні службовці не залежно від посади та статусу можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, цивільної та кримінальної відповідальності. Застосування до державного службовця одного з видів відповідальності – це вже одна з підстав говорити про те, що він не виконує або не належним чином виконує свої службові обов'язки і як наслідок, застосування одного з видів відповідальності [3, с. 236, 238]. Тобто за такого підходу матеріальна відповідальність визначається як один з видів юридичної відповідальності.

На думку Н. Охріменко, досліджуючи питання правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України за здійснення нормотворчості, правове регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України при здійсненні нормотворчої діяльності потребує комплексного вдосконалення інституту відповідальності щодо працюючих в міністерстві. Зважаючи на суттєву різницю, що існує між повноваженнями державних службовців, посадовими особами міністерства, міністрами, його заступниками, та необхідність урахування цього при визначенні у положеннях і посадових інструкціях їх персональної відповідальності. Забезпечення функціонування принципу відповідальності в нормотворчій діяльності потребує від посадових осіб і керівників усіх ланок управління пояснення й обґрунтування своїх вчинків перед тими, хто цього вимагає. Важливість і необхідність застосування цього принципу визначається ще й тим, що він забезпечує якісне та ефективне державне управління. Принцип відповідальності полягає в організації діяльності нормотворчого процесу, що орієнтований на

позитивні показники [4, с. 6]. Зазначена наукова позиція дещо по-іншому дозволяє проаналізувати юридичну відповідальність публічних службовців, по-перше, розглядаючи її як принцип діяльності, що може мати превентивну мету та гарантувати водночас ефективність та результативність публічної служби (виконуючи таким чином забезпечувальну функцію), а по-друге, вартою уваги є позиція, відповідно до якої відповідальність повинна нести персоніфікований характер, з приводу чого до сих пір точаться наукові дискусії та існують теоретичні суперечності.

В. Скоріков ключовою категорією в межах інституту юридичної відповідальності публічних службовців розглядає відповідальність соціальну, яка, на думку дослідника, може бути представленою як на особистому, так і на суспільному (колективному) рівні. Учений інтерпретує соціальну відповідальність державного службовця як взаємозв'язок між посадовою особою та суспільством, який знаходить своє відображення в добровільній реалізації соціальних норм, що тягне за собою схвалення та заохочення, коли ж діяльність суб'єкта не відповідає приписам цих норм – обов'язок перетерпіти несприятливі наслідки [5, с. 146].

Дослідник також виділяє матеріальну відповідальність як окремий вид юридичної відповідальності і зазначає, що така відповідальність настає у випадку порушення норм законодавства про державну службу та неефективного виконання посадових обов'язків, що завдало матеріальних збитків державній організації. Матеріальна відповідальність, на думку В. Скорікова, виконує відновлювальну функцію та передбачає відшкодування збитків. Винні особи притягуються судом за позовом органу державної влади чи службовця, а умовами притягнення до матеріальної відповідальності є: а) пряма дійсна шкода; б) протиправна поведінка працівника; в) причинний зв'язок між протиправними діями чи бездіяльністю та виниклою шкодою; г) провина працівника в заподіяній шкоді. Підставою для

матеріальної відповідальності є скоєне правопорушення, яке породжує відповідні правовідносини та відповідну відповідальність особи, яка вчинила правопорушення та завдала збитки, якими в свою чергу є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [5, с. 148]. На наш погляд, дещо суперечливим є висновок науковця стосовно прив'язки негативних наслідків до матеріальних збитків державній організації, оскільки негативні наслідки в першу чергу можуть бути завдані конкретній приватній особі (особам) або державі, що логічно слідує із призначення публічної служби – служіння інтересам приватних осіб та реалізації сервісної функції держави.

Губанов О.О. розглядає юридичну відповідальність як елемент правового статусу публічних службовців та водночас приходить до висновку, що юридичну відповідальність публічних службовців можна розглядати і як правовий інститут адміністративного права, і як вид державного примусу, і як елемент правового статусу публічного службовця, тощо. На відміну від цього, правовий статус публічного службовця завжди пов'язаний з певним набором можливої чи належної поведінки особи, а тому не є багатограним та різноаспектним явищем. Учений зазначає водночас, що юридична відповідальність публічних службовців виступає гарантією належної реалізації повноважень публічними службовцями в різних сферах суспільних відносин [6, с. 150–151]. Професор Губанов О.О. також розглядає юридичну відповідальність публічних службовців дуально: як позитивну юридичну відповідальність публічних службовців, тобто дотримання публічними службовцями заборон і обмежень, що передбачені для них нормами права, яке забезпечується державним

переконанням чи державним примусом та супроводжується державним схваленням; як ретроспективну юридичну відповідальність публічних службовців, тобто застосування вповноваженими суб'єктами до публічного службовця, який порушив встановлені чинним законодавством заборони та обмеження, заходів державного примусу, яке супроводжується накладенням на публічного службовця санкцій дисциплінарного, адміністративного, кримінального чи цивільно-правового характеру. Разом з тим інститут юридичної відповідальності публічних службовців характеризується як такий, що має міжгалузевий характер, а тому передбачає особливості дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності [6, с. 166].

Таким чином, наукові підходи до визначення матеріальної відповідальності різняться, і найчастіше сутність матеріальної відповідальності пов'язують з цивільно-правовою відповідальністю. Для подальшого проведення дослідження необхідно проаналізувати спеціальне законодавство, що містить згадку про даний вид відповідальності. Зокрема, положеннями глави 3 розділу VIII Закону України «Про державну службу» передбачені основи матеріальної відповідальності державних службовців. Так, передбачено, що матеріальна та моральна шкода, заподіяна фізичним та юридичним особам незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю державних службовців під час здійснення ними своїх повноважень, відшкодовується за рахунок держави. Держава в особі суб'єкта призначення має право зворотної вимоги (регресу) у розмірі та порядку, визначених законом, до: 1) державного службовця, який заподіяв шкоду; 2) посадової особи (осіб), винної (винних) у незаконному звільненні, відстороненні або переведенні державного службовця чи іншого працівника на іншу посаду, щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної державному органу у зв'язку з оплатою часу вимушеного прогулу або часу виконання

нижчеоплачуваної роботи. У разі застосування зворотної вимоги (регресу) державний службовець несе матеріальну відповідальність тільки за шкоду, умисно заподіяну його протиправними діями або бездіяльністю [7].

Аналізуючи положення даної статті 80 вищезазначеного закону, зрозуміло, що, по-перше, шкода відшкодується за рахунок держави, а по-друге, у разі реалізації права регресної вимоги державний службовець нестиме матеріальну відповідальність лише за шкоду, яка заподіяна умисно, що значно обмежує обсяг можливих, потенційних правопорушень і є, на наш погляд, суттєвим недоліком законодавства, оскільки в свою чергу провокує неоднозначне його застосування, дискрецію у порядку прийняття рішення про форму вини та, відповідно, невідшкодування державі шкоди у майбутньому.

Також виникають питання правозастосовчого характеру до передбаченого порядку відшкодування шкоди: «1. Для відшкодування шкоди керівник державної служби вносить державному службовцю письмову пропозицію, в якій зазначаються розмір, порядок і строки відшкодування шкоди, а також обставини, що стали підставою для відшкодування. Державний службовець повинен дати відповідь на пропозицію про добровільне відшкодування шкоди у письмовій формі. 2. Пропозиція може бути внесена протягом трьох місяців з дня, коли керівник державної служби дізнався чи мав дізнатися про обставини, що є підставою для пред'явлення вимоги, але не пізніше ніж через три роки з дня заподіяння шкоди. 3. Державний службовець повинен дати відповідь на пропозицію про відшкодування шкоди в письмовій формі протягом двох тижнів з дня отримання пропозиції. 4. У разі ненадання державним службовцем відповіді на пропозицію про добровільне відшкодування шкоди, відмови від відшкодування шкоди чи невідшкодування шкоди до зазначеного у пропозиції строку керівник державної служби

може звернутися з позовом про таке відшкодування до суду» [7]. Нормативне визначення у передбаченому порядку – «пропозиція» – навряд чи відповідає меті та принципам юридичної відповідальності загалом, оскільки не є виключно внутрішньоорганізаційним документом, який, окрім звернення до суду в майбутньому, не несе ніяких наслідків. Ця ж «пропозиція» в подальшому розуміється як «вимога», хоча процедурний порядок її виконання не відповідає природі самої вимоги, а є більше засвідченням факту. До того ж, на керівника служби не покладається обов'язку вносити пропозицію, а лише надається така можливість (ч. 2 ст. 82 закону України «Про державну службу»), а також передбачено лише можливість звернення до суду. Тому, у керівників є повне право ігнорувати порушення та не звертатись до суду з вимогою компенсації державі завданих збитків незаконними діями чи бездіяльністю державних службовців.

Положенням статті 24 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» передбачено відповідальність посадової особи місцевого самоврядування: матеріальна шкода, завдана територіальній громаді незаконними рішеннями сільських, селищних, міських голів, голів районних у місті, районних та обласних рад, їх заступників, керівників управлінь, відділів, інших структурних підрозділів виконавчих органів місцевого самоврядування, діями чи бездіяльністю посадових осіб місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодується за рахунок місцевого бюджету в порядку, встановленому законом. Сільські, селищні, міські, районні у місті, районні та обласні ради, сільський, селищний, міський голова, голова районної у місті, районної та обласної ради мають право зворотної вимоги (регресу) до посадової особи місцевого самоврядування, яка заподіяла шкоду територіальній громаді, у розмірах і порядку, визначених законами України та статутами територіальних громад, при-

йнятими відповідно до законів України [8]. Фактично, дане положення змістовно дублює те, що міститься в положеннях Закону України «Про державну службу», з відмінністю у обсязі нормативно-правових актів, які можуть слугувати додатковим джерелом для визначення підстав, порядку та особливостей притягнення до відповідальності. Цікаво, що положенням статті 23 вищезазначеного закону передбачаються наступні види відповідальності: цивільна, адміністративна або кримінальна [8]. Тобто, можемо знову прийти до висновку, що матеріальна відповідальність розуміється як цивільно-правова, хоча законодавство використовує два терміни: і матеріальна і цивільно-правова відповідальність може наставати для публічних службовців.

Якщо звернутись до положень Цивільного кодексу України, то важливим буде відмітити, що матеріальна відповідальність розглядається в контексті деліктних зобов'язань, тобто тих, що виникають з підстав заподіяння шкоди. Відповідно до положення статті 1166 «Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду», майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини [9]. Тобто, можна припустити, що така відповідальність має виключно персоніфікований характер та застосовується незалежно від форми вини. В даному випадку ми, звичайно, можемо говорити про застосування матеріальної відповідальності у діяльності публічних службовців у разі наявності умислу як про специфічну ознаку, проте, таке твердження суперечить загальноновизнаним цінностям права.

Особливості цивільно-правової відповідальності публічних службовців також закріплені в межах положень таких ста-

тей Цивільного кодексу України, як стаття 1173 «Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування»; стаття 1174 «Відшкодування шкоди, завданої посадовою або службовою особою органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування»; стаття 1175 «Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності»; стаття 1176 «Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду» [9]. Ключовою спільною ознакою положень зазначених статей є те, що всі вони передбачають обов'язок держави відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю публічного суб'єкта незалежно від вини цих органів або посадової особи органу. В даному випадку обов'язок держави відшкодувати шкоду незалежно від наявності вини є ознакою, що відрізняє цивільно-правову відповідальність від матеріальної, але варто враховувати диспозиції передбачених у Цивільному кодексі України статей.

Висновки. Таким чином, досліджуючи проблематику застосування заходів матеріальної відповідальності до публічних службовців, слід підсумувати, що даний вид відповідальності надійно закріпився у чинному законодавстві як окремий захід впливу та спосіб захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб від неправомірних дій публічних службовців. Що стосується наукового тлумачення даного виду відповідальності, то слід визнати плюралізм та неоднозначність наукових позицій. Матеріальна відповідальність публічних службовців має спільні ознаки з цивільно-правовою відповідальністю, проте чинне норма-

тивно-правове регулювання не взаємозамінює ці види, а дозволяє існувати їм паралельно, що інколи провокує ситуації складності у визначенні конкретного виду відповідальності, які полягають у визначенні складу правопорушення, а особливо – суб'єктивної сторони. Основною проблемою практичного характеру, яка залишається в правовій площині регу-

лювання порядку притягнення публічних службовців до матеріальної відповідальності, є необґрунтована диспозитивність та недостатня урегульованість на рівні положень Закону України «Про державну службу», що дозволяє на власний розсуд приймати рішення про доцільність притягнення конкретного публічного службовця до матеріальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Службове право України : навч. посіб. / А. І. Берлач, О. С. Проневич, О. Р. Радишевська та ін. ; за заг. ред. А. І. Берлача. Київ, ВПЦ «Київський університет». 2023. 479 с.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Гришук А. Б. Загальнотеоретичні аспекти відповідальності державних службовців. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 71. С. 234–238. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.39>.
4. Охріменко Н. М. Питання правового регулювання юридичної відповідальності посадових осіб міністерства України в процесі здійснення нормотворчості. *Державне управління: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 1–7.
5. Скоріков В. Види відповідальності державних службовців. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 1. С. 145–151.
6. Губанов О. О. Юридична відповідальність публічних службовців як інститут службового права України : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 374 с.
7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889–VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
8. Прослужбоворганомісцевогосамоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 33. Ст. 175.
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

REFERENCES:

1. Sluzhbove pravo Ukrainy [Civil Service Law of Ukraine]: navch. posib. / A. I. Berlach, O. S. Pronevych, O. R. Radyshevskaya ta in. ; za zah. red. A. I. Berlacha.. Kyiv, VPTs "Kyivskiy universytet", 2023. 479 s. [in Ukrainian].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96–VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
3. Hryshchuk, A. B. (2022). Zahalnoteoretychni aspekty vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtziv [General theoretical aspects of the responsibility of civil servants]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO*. Vyp. 71. S. 234–238. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.71.39> [in Ukrainian].
4. Okhrimenko, N. M. (2012). Pytannia pravovoho rehuliuвання yurydychnoi vidpovidalnosti posadovykh osib ministerstva Ukrainy v protsesi zdiisnennia normotvorchosti [Issues of legal regulation of the legal responsibility of officials of the Ministry of Ukraine in the process of implementing norm-setting]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. № 2. S. 1–7. [in Ukrainian].
5. Skorikov, V. (2017). Vydy vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovtziv [Types of responsibility of civil servants]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. Vyp. 1. S. 145–151. [in Ukrainian].

6. Hubanov, O. O. (2020). Yurydychna vidpovidalnist publichnykh sluzhbovtsiv yak instytut sluzhbovoho prava Ukrainy [Legal responsibility of public servants as an institution of official law of Ukraine] : monohrafiia. Zaporizhzhia. Vydavnychiy dim "Helvetyka". 2020. 374 s. [in Ukrainian].

7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889–VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889–VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].

8. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine dated 07.06.2001 No. 2493–III]: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493–III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2001. № 33. St. 175. [in Ukrainian].

9. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 16.01.2003 No. 435–IV] : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435–IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 2003. №№ 40–44. St. 356. [in Ukrainian].

УДК.342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.05>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕДИЧНОГО КАНАБІСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Берлач Анатолій Іванович,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-0986-4764

Мацелюх Іванна Андріївна,

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-3706-6428

Проневич Олексій Станіславович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-5170-4751

В даній статті розкривається комплексний теоретико-правовий аналіз нормативного регулювання використання рослин роду коноплі (Cannabis) в умовах воєнного стану в Україні.

Встановлено, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis)» від 21 грудня 2023 року має суттєвий вплив на розвиток системи охорони здоров'я України та розширює доступ пацієнтів до необхідного лікування.

Досліджено організаційно-правові механізми контролю за культивуванням, виробництвом та реалізацією препаратів на основі канабісу, а також специфіку правового режиму ліцензування діяльності, пов'язаної з культивуванням та переробкою рослин роду коноплі.

Визначено потенційні ризики та перспективи впровадження правового регулювання використання канабісу в медичних цілях, а також можливості адаптації міжнародного досвіду до українських реалій.

Проаналізовано міжнародний досвід правового регулювання використання медичного канабісу, зокрема практику країн Європейського Союзу, та відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у цій сфері.

Вказано на особливості забезпечення належного контролю за обігом медичного канабісу в умовах воєнного стану та необхідність розробки механізмів запобігання зловживанням.

Зазначено у висновку, що особлива увага має приділятися питанням відповідальності за порушення встановлених вимог щодо обігу медичного канабісу та проблемам гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу у контексті виконання міжнародних зобов'язань України щодо контролю за обігом наркотичних засобів.

Ключові слова: медичне право, охорона здоров'я, легалізація канабісу, правовий режим воєнного стану, обіг наркотичних засобів, медичні препарати, адміністративно-правове регулювання, міжнародні стандарти, ліцензування, удосконалення законодавства.

Berlach Anatolii, Matseliukh Ivanna, Pronevych Oleksii. Legal regulation of medical cannabis use in Ukraine

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the regulatory framework governing the use of Cannabis plants under martial law in Ukraine. The provisions of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding State Regulation of Cannabis Plants (Cannabis) Circulation for Use in Educational Purposes, Educational, Scientific and Scientific-Technical Activities, Production of Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Medicines to Expand Patient Access to Necessary Treatment" dated December 21, 2023, and its impact on the development of Ukraine's healthcare system have been analyzed. Based on a systematic analysis of scientific literature, international legal acts, and national legislation, potential risks and prospects for implementing legal regulation of cannabis use for medical purposes have been identified.

Special attention is paid to ensuring proper control over medical cannabis circulation under martial law and developing mechanisms to prevent abuse. The organizational and legal mechanisms for controlling the cultivation, production, and distribution of cannabis-based preparations have been studied, and the compliance of national legislation with international standards in this field has been analyzed.

The analysis of international experience in legal regulation of medical cannabis use, particularly the practices of European Union countries, has been conducted, and possibilities for its adaptation to Ukrainian realities have been determined. The specifics of the legal regime for licensing activities related to the cultivation and processing of cannabis plants, as well as the peculiarities of state control in this area, have been examined.

The article addresses issues of liability for violations of established requirements regarding medical cannabis circulation and analyzes law enforcement practices in this field. Particular attention is paid to the problems of harmonizing national legislation with European Union law and fulfilling Ukraine's international obligations regarding narcotic drug control.

Key words: *medical law, healthcare, cannabis legalization, martial law regime, narcotic drug circulation, medical preparations, administrative and legal regulation, international standards, licensing, legislation improvement.*

Постановка проблеми. Міжнародно-правове регулювання обігу наркотичних засобів, зокрема рослин роду коноплі (Cannabis), має тривалу історію розвитку та базується на системі конвенцій Організації Об'єднаних Націй. Фундаментальним міжнародним документом у цій сфері є Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року [1, с. 12], яка встановила базові принципи контролю за обігом наркотичних засобів, визначаючи можливість їх використання виключно у медичних та наукових цілях. Подальший розвиток міжнародно-правового регулювання був пов'язаний із прийняттям Конвенції про психотропні речовини 1971 року та Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року [2, с. 45]. Особливої актуальності питання правового регулювання використання рослин роду коноплі набуло у зв'язку з глобальною тенденцією до легалізації їх використання у медичних цілях. За даними Європейського моніто-

рингового центру з наркотиків та наркотичної залежності (далі – EMCDDA), станом на 2023 рік більше 30 європейських країн запровадили різні моделі правового регулювання використання канабісу в медичних цілях [3, с. 8].

Аналіз останніх досліджень. Над проблематикою правового регулювання обігу наркотичних засобів, зокрема канабісу, працювали такі вітчизняні науковці як А.А.Музика, який досліджував кримінально-правові аспекти відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів [4, с. 45], О.М.Стрільців, який вивчав адміністративно-правові механізми контролю за обігом наркотичних засобів [5, с. 67], Н.А.Мирошниченко, яка аналізувала проблеми кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів [6, с. 89], а також зарубіжні вчені, зокрема МакКаун і П.Ройтер, які досліджували міжнародний досвід легалізації канабісу [7, с. 123], Т.Декорте, який вивчав регуляторну політику щодо

канабісу в країнах ЄС [8, с. 234]. Однак проблеми правового регулювання використання рослин роду коноплі в умовах воєнного стану, особливості здійснення контролю за їх обігом в умовах обмеженого доступу до окремих територій, а також питання адаптації міжнародного досвіду до українських реалій воєнного часу залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового осмислення.

Метою цього дослідження є комплексний теоретико-правовий аналіз регулювання використання рослин роду коноплі (Cannabis) в умовах воєнного стану в Україні, враховуючи міжнародний досвід та національні особливості правового регулювання цієї сфери.

Виклад основного матеріалу. Проблематика правового регулювання використання медичного канабісу стала предметом численних досліджень. Так, у щорічному звіті Міжнародного комітету з контролю над наркотиками (International Narcotics Control Board) за 2023 рік наголошується на необхідності забезпечення балансу між доступністю наркотичних засобів для медичних потреб та запобіганням їх незаконному обігу [9, с. 23]. Особлива увага вчених приділяється аналізу існуючих моделей регулювання в різних країнах та їх ефективності. Всесвітня організація охорони здоров'я у своїх рекомендаціях щодо використання канабісу та канабіноїдів підкреслює важливість науково обґрунтованого підходу до регулювання їх медичного застосування [10, с. 67]. На основі систематичного огляду наукових досліджень, ВООЗ визначила ряд медичних станів, при яких застосування препаратів на основі канабісу може бути ефективним, що створює підґрунтя для формування відповідної регуляторної політики.

Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності провів комплексний аналіз правових механізмів регулювання медичного канабісу в країнах ЄС. У звіті організації за 2023 рік детально розглянуто різні аспекти регулю-

вання, включаючи: системи ліцензування виробництва; механізми контролю якості; процедури призначення та відпуску препаратів; системи моніторингу та звітності [3, с. 34–56].

Національне законодавство України у сфері регулювання обігу рослин роду коноплі зазнало суттєвих змін із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування» від 21 грудня 2023 року [11]. Цей нормативно-правовий акт став важливим кроком у напрямку гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами. Особливістю правового регулювання в Україні є те, що воно здійснюється в умовах дії правового режиму воєнного стану, запровадженого відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [12]. Це створює додаткові виклики для системи контролю за обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, зокрема щодо забезпечення належної охорони об'єктів, де здійснюється культивування та переробка рослин роду коноплі, контролю за переміщенням підконтрольних речовин територією держави, запобігання незаконному використанню в умовах послаблення державного контролю на окремих територіях [13].

Базовим законодавчим актом, що регулює обіг наркотичних засобів в Україні, залишається Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15 лютого 1995 року, який встановлює загальні засади державної політики у сфері обігу наркотичних засобів [14]. Проте в умовах воєнного стану виникла необхідність адаптації існуючих механізмів контролю до нових реалій. Аналіз міжнародного досвіду, представленою у звіті EMCDDA, демонструє,

що ефективна система контролю за обігом медичного канабісу має базуватися на трьох ключових елементах: суворому ліцензуванню, постійному моніторингу та ефективному правозастосуванню [3, с. 78]. В умовах України ці елементи набувають особливого значення, враховуючи підвищені ризики, пов'язані з воєнним станом. Міжнародний комітет з контролю над наркотиками у своєму звіті за 2023 рік звертає особливу увагу на необхідність посилення заходів безпеки в країнах, що перебувають у стані збройного конфлікту. Комітет рекомендує запровадження додаткових механізмів контролю, включаючи: посилену систему звітності; додаткові заходи фізичної безпеки; спеціальні процедури транспортування [9, с. 112].

Аналіз судової практики, представленої в Єдиному державному реєстрі судових рішень, свідчить про появу нових категорій справ, пов'язаних з порушенням правил обігу наркотичних засобів в умовах воєнного стану. Це вказує на необхідність вдосконалення правових механізмів контролю та відповідальності за порушення встановлених вимог. Так, Приморський районний суд м. Одеси у справі №12022164500000277 від 02.06.2022 виніс 30 червня 2022 року вирок щодо незаконного придбання, виготовлення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту. Справа примітна тим, що демонструє особливості правозастосування та судового розгляду подібних правопорушень у воєнний період, зокрема: використання спрощеного провадження відповідно до ст. 381 КПК України, специфіку процесуального документування та оформлення доказової бази, а також підхід до визначення міри покарання з урахуванням обставин воєнного стану. У даній справі суд, враховуючи відсутність обтяжуючих обставин та наявність пом'якшуючих обставин (щире каяття), призначив покарання у вигляді штрафу [15].

У контексті вдосконалення системи контролю особливої уваги заслуговує досвід країн Європейського Союзу. Згідно

з даними EMCDDA, ефективна модель контролю має включати електронну систему відстеження руху підконтрольних речовин від виробника до кінцевого споживача (track-and-trace system). Така система дозволяє забезпечити прозорість обігу та швидке реагування на можливі порушення [3, с. 156].

Важливим аспектом правового регулювання є забезпечення належної якості продукції. Всесвітня організація охорони здоров'я наголошує на необхідності впровадження стандартів належної виробничої практики (GMP) при виробництві лікарських засобів на основі канабісу. В умовах України це вимагає створення відповідної системи сертифікації та контролю якості, що має враховувати особливості воєнного стану [10, с. 89].

Міжнародний досвід також свідчить про необхідність створення спеціалізованого органу контролю. У більшості європейських країн функціонують спеціальні агентства, що координують діяльність у сфері контролю за обігом медичного канабісу [3, с. 167]. В умовах України створення такого органу має враховувати специфіку воєнного стану та необхідність координації дій різних відомств.

Таким чином, проведене дослідження правового регулювання використання рослин роду коноплі (*Cannabis*) в умовах воєнного стану дозволяє зробити ряд важливих висновків та сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства.

По-перше, аналіз міжнародно-правових актів та практики їх застосування свідчить про формування усталених стандартів регулювання обігу медичного канабісу. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року разом із подальшими міжнародними договорами створила базис для розвитку національних систем регулювання, що забезпечують баланс між доступністю препаратів для медичних потреб та запобіганням зловживанням.

По-друге, ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання

обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*)» від 21 грудня 2023 року стало важливим кроком у напрямку гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Водночас, особливості правового режиму воєнного стану вимагають розробки додаткових механізмів контролю та безпеки.

По-третє, досвід європейських країн, узагальнений у звітах Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності, демонструє необхідність створення комплексної системи контролю, що включає: електронну систему відстеження руху підконтрольних речовин; стандартизовані процедури забезпечення якості; ефективні механізми міжвідомчої координації.

По-четверте, аналіз судової практики виявив необхідність удосконалення процедур правозастосування в умовах воєнного стану, зокрема щодо: процедур верифікації законності обігу; механізмів контролю на територіях з обмеженим доступом; координації дій правоохоронних органів. З огляду на це, вважаємо за доцільне вдосконалити правове регулювання у цій сфері шляхом створення спеціалізованого органу контролю за обігом медичного канабісу з урахуванням особливостей воєнного стану, впровадження електронної системи моніторингу руху підконтрольних речовин, розробки спеціальних процедур контролю для територій з обмеженим доступом, посилення механізмів міжвідомчої координації та обміну інформацією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the 1972 Protocol. United Nations, Treaty Series, vol. 976, No. 14152. URL: https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf (дата звернення: 24.03.2024).
2. United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988. United Nations, Treaty Series, vol. 1582, p. 95. URL: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf (дата звернення: 24.03.2024).
3. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Medical use of cannabis and cannabinoids: questions and answers for policymaking. EMCDDA, Lisbon, December 2023. 198 p.
4. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ : Логос, 2020. 324 с.
5. Стрільців О. М. Адміністративно-правове регулювання обігу наркотичних засобів в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 67–75.
6. Мирошниченко Н. А. Кримінально-правові проблеми протидії наркозлочинності. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 89–97.
7. MacCoun R., Reuter P. Cannabis legalization: lessons from the international experience. *International Journal of Drug Policy*. 2023. Vol. 115. P. 123–135.
8. Decorte T. Cannabis regulation in Europe: Recent developments and future challenges. *European Journal of Criminology*. 2023. Vol. 20(2). P. 234–249.
9. International Narcotics Control Board. Report 2023. United Nations Publication, Vienna, 2023. 186 p.
10. World Health Organization. WHO Expert Committee on Drug Dependence: forty-first report. WHO Technical Report Series, No. 1023. Geneva, 2023. 124 p.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування : Закон України від 21 грудня 2023 року № 2884-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-20#Text>.
12. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

13. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п> (дата звернення: 24.03.2024).

14. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105004187> (дата звернення: 24.03.2024).

REFERENCES:

1. Single Convention on Narcotic Drugs. (1961). United Nations Treaty Series, 976(14152). Retrieved from: https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf [in English].

2. United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances. (1988). United Nations Treaty Series, 1582, 95. Retrieved from: https://www.unodc.org/pdf/convention_1988_en.pdf [in English].

3. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (2023). Medical use of cannabis and cannabinoids: questions and answers for policymaking. EMCDDA [in English].

4. Muzyka, A.A. (2020). Vidpovidalnist za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv [Responsibility for crimes in the field of drug trafficking]. Lohos [in Ukrainian].

5. Striltsiv, O.M. (2022). Administratyvno-pravove rehuliuвання obihu narkotychnykh zasobiv v Ukraini [Administrative and legal regulation of drug trafficking in Ukraine]. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 67-75 [in Ukrainian].

6. Myroshnychenko, N.A. (2021). Kryminalno-pravovi problemy protydii narkozlochynnosti [Criminal law problems of combating drug crime]. *Constitutional State*, 42, 89-97 [in Ukrainian].

7. MacCoun, R., & Reuter, P. (2023). Cannabis legalization: lessons from the international experience. *International Journal of Drug Policy*, 115, 123-135 [in English].

8. Decorte, T. (2023). Cannabis regulation in Europe: Recent developments and future challenges. *European Journal of Criminology*, 20(2), 234-249 [in English].

9. International Narcotics Control Board. (2023). Report 2023. United Nations Publication [in English].

10. World Health Organization. (2023). WHO Expert Committee on Drug Dependence: forty-first report (WHO Technical Report Series No. 1023) [in English].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnoho rehuliuвання obihu roslyn rodu konopli (Cannabis) [On Amendments to Certain Laws of Ukraine on State Regulation of Cannabis Plants]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-20#Text> [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2015). Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2000). Pro zatverdzhennia pereliku narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv [On approval of the list of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п> [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine. (1995). Pro narkotychni zasoby, psykhotropni rehovyny i prekursory [On Narcotic Drugs, Psychotropic Substances and Precursors]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр#Text> [in Ukrainian].

15. Unified State Register of Court Decisions. (2024). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105004187> [in Ukrainian].

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.06>

ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Палладій Олексій Олексійович,

студент 2 курсу магістратури,
спеціалізації «Право охорони здоров'я»
кафедри службового та медичного права,
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0009-0006-6043-9682

Мельник Алла Анатоліївна,

асистент кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-9212-9586

У статті ґрунтовно досліджено проблеми зловживання службовим становищем у сфері охорони здоров'я України через детальний аналіз чинного українського законодавства та практичних дій державних органів. Описано ключові проблеми, які виникають внаслідок таких зловживань, особливо в умовах повномасштабної війни, коли потреба в прозорості й відповідальності стає вкрай важливою.

Автори надають вичерпне визначення поняття «зловживання службовим становищем» на основі норм українського законодавства, зокрема Кримінального кодексу України, а також наводять наукові підходи до характеристики цього поняття. У статті розглядаються теоретичні й практичні аспекти проблеми, зокрема питання функціонування медико-соціальної експертизи в умовах воєнного стану. Зазначено основний вид махінацій під час проведення експертизи, що виявляється у видачі необґрунтованих висновків про стан здоров'я громадян, часто з метою ухилення від військової служби або отримання надмірних соціальних виплат. Це підкріплюється конкретними прикладами, які демонструють масштаби проблеми.

Особливу увагу приділено юридичній відповідальності медичних працівників, які використовують своє службове становище для отримання неправомірної вигоди, як для себе, так і для третіх осіб. У статті детально описується, які норми чинного законодавства застосовуються до порушників, а також наведено перспективи посилення відповідальності.

Додатково проаналізовано американський досвід запобігання зловживанням у сфері охорони здоров'я. Наведено перелік ключових нормативно-правових актів США, таких як Закон про боротьбу з шахрайством і зловживаннями, Закон Старка, Закон про протидію шахрайству у сфері охорони здоров'я та Федеральний закон про боротьбу з корупцією. Автори зазначають, що жорсткі санкції, розвинена система перевірок і прозорість у США сприяють ефективному вирішенню таких проблем.

Нарешті, стисло висвітлено актуальний стан реформи системи медико-соціальної експертизи в Україні. Основний акцент зроблено на цифровізації всіх етапів процесу, що повинно мінімізувати можливості для зловживань. Також відзначено необхідність перегляду попередніх рішень МСЕК, зокрема щодо встановлення інвалідностей і нарахування соціальних виплат, що є критично важливим кроком у реформуванні системи.

Ключові слова: зловживання службовим становищем, сфера охорони здоров'я, медико-соціальна експертиза, корупція, інвалідність, реформи, відповідальність.

Palladii Oleksii, Melnyk Alla. Abuse of official position in the sphere of health care of Ukraine during a full-scale war

The article thoroughly examines the issues of abuse of power in Ukraine's healthcare sector through a detailed analysis of current Ukrainian legislation and practical actions by state authorities. It highlights the key problems arising from such abuses, particularly in the context of a full-scale war, where transparency and accountability are critically important.

The authors provide a comprehensive definition of "abuse of power" based on Ukrainian legislation, particularly the Criminal Code of Ukraine, and present scientific approaches to describing this concept. The article explores theoretical and practical aspects of the issue, focusing on the operation of medical and social expertise under martial law. It identifies the primary type of fraud during examinations, such as issuing unjustified health assessments to avoid military service or obtain excessive social benefits. Specific examples are included to illustrate the scale of the problem.

Particular attention is paid to the legal liability of medical professionals who exploit their positions for personal gain or to benefit third parties. The article details the applicable laws for prosecuting offenders and outlines potential measures to strengthen accountability.

Additionally, the paper analyzes the U.S. experience in preventing abuse in the healthcare sector. It lists key U.S. legislative acts, such as the Health Care Fraud and Abuse Control Program, the Stark Law, the Health Insurance Portability and Accountability Act, and the Federal Anti-Kickback Statute. The authors note that strict penalties, a robust system of inspections, and transparency in the U.S. effectively address such problems.

Finally, the article briefly outlines the current state of healthcare reform in Ukraine's medical and social expertise system. The primary focus is on digitalizing all stages of the process to minimize opportunities for abuse. The necessity of reviewing previous MSEC decisions, particularly regarding the establishment of disabilities and allocation of social benefits, is emphasized as a critical step in reforming the system.

Key words: *abuse of office, healthcare, medical and social examination, corruption, disability, reforms, liability.*

Постановка проблеми. В Україні, на жаль, завжди була присутня прикра ситуація пов'язана із зловживанням службовим становищем посадовими особами, які своїми діями не тільки погіршували становище держави як матеріально так і репутаційно, а й напряду порушували права, свободи та інтереси громадян нашої держави. Корупція розквітала в кожній сфері та особливо паразитувала в тих, де відбуваються найбільш важливі процеси для життєдіяльності України. Сфера охорони здоров'я як раз і підходить під зазначений опис. З початком повномасштабної війни, зловживання службовим становищем в цій сфері почали нести набагато більше загрози для суспільства та держави, що може спричинити колапс всієї системи охорони здоров'я України. Така критична ситуація, зумовлює необхідність удосконалення нашого законодавства та діяльності органів державної влади, особливо в сфері охорони здоров'я, яка без усяких перебільшень є однією з ключових для України. Але для досягнення такого

результату потрібне наукове вивчення цього комплексного питання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання зловживання службовим становищем в Україні неодноразово привертало увагу багатьох науковців. Окреслена проблема була предметом уваги чи викликала інтерес, зокрема в роботах таких науковців, як: П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. О. Дудоров, К. П. Задоя, В. С. Лукомський, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, О. Я. Светлов, Т. І. Слуцька, М. І. Хавронюк, С. А. Шалгунова, В. Г. Хашева, В. П. Коваленко.

З початком повномасштабної війни виникла ціла низка нових викликів та проблемних аспектів для наукового дослідження, а особливо в питанні зловживання службовим становищем в сфері охорони здоров'я.

Мета статті – дослідження проблеми зловживання службовим становищем в Україні під час війни та порівняння ситуації в цьому аспекті з іншими країнами.

Виклад основного матеріалу. Сфера охорони здоров'я включає в себе велику

кількість важливих аспектів, які є ключовими як в мирний час, так і надзвичайно критичними під час війни. Зловживання службовим становищем у цій сфері може завадити або ж взагалі підірвати такі важливі процеси як: медичне обслуговування поранених воїнів, внутрішньо переміщених осіб, та інших груп населення, які є вразливими; логістика лікарських засобів та виробів медичного призначення, які передаються у формі гуманітарної допомоги від країн-союзниць, на території України; фінансування закладів охорони здоров'я; процес мобілізації через фальсифікацію медичних даних осіб-ухилянтів з метою надання їм статусу неієздатних осіб тощо. Крім того, через несправедливість, яка утворюється на робочих місцях через зловживання службовим становищем певної групи індивідів, можуть страждати можливості добросовісних медичних працівників повноцінно та ефективно здійснювати свою професійну лікарську діяльність.

Дефініція поняття «зловживання службовим становищем» надана нам українським законодавцем у частині 1 статті 364 Кримінального кодексу України [1], відповідно до якої таке протиправне явище означає умисне діяння з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи іншої особи, використовуючи при цьому службову владу всупереч інтересам такої служби. Зловживання службовим становищем характеризується низкою специфічних ознак, а саме: корупційністю; таке явище є можливим внаслідок високої нестабільності політичного устрою українського суспільства на всіх рівнях та відсутності дієвого політичного механізму; зневажливе ставлення певних службових осіб до виконання своїх обов'язків; неможливість переборення такої поведінки лише шляхом прийняття нових нормативно-правових актів [2].

Особливу увагу при аналізі питання зловживання службовим становищем в Україні під час війни треба приділити медико-соціальної експертизі особи та функціонуванню комісій, які займаються цим питанням. Відповідно до постанови КМУ від 3 грудня 2009 року № 1317 та ЗУ «Про реабілітацію

осіб з інвалідністю в Україні» медико-соціальна експертиза – це встановлення ступеня стійкого лімітування життєдіяльності людини, визначення групи інвалідності, з'ясування причини і часу їх настання, а також доопрацювання та затвердження індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (дитини з інвалідністю) в рамках стратегії компенсації на основі індивідуального реабілітаційного плану та комплексного реабілітаційного обстеження особи з обмеженням життєдіяльності. Наразі в Україні проходить мобілізаційна кампанія під яку не підпадають особи, в яких встановлений перший, другий, або ж третій ступінь інвалідності. Також такі особи мають право офіційно, без будь-яких перешкод перетинати державний кордон України та виїзжати в інші країни. Перелік таких прав переважного характеру під час війни в осіб з інвалідністю, надав поштовх громадянам України, які є фізично та ментально здоровими, шукати шляхи обходу цієї системи та способу отримання таких самих переваг як і в людей з інвалідністю, при цьому не скалічивши своє тіло та розум. На жаль, саме через проблему зловживання службовим становищем в сфері охорони здоров'я, досить значна кількість військовозобов'язаних чоловіків змогла отримати бронь від мобілізації та/або ж виїхати за кордон з використанням посвідчень про інвалідність, які не відповідали реальному стану їх здоров'я. Виходячи з вищезазначеної ситуації в нашій країні, одразу можна прослідкувати зв'язок між роботою медико-соціальних експертних комісій та несправжніми посвідченнями про інвалідність.

Починаючи з 2023 року та по теперішній час ведеться розслідування корупційної схеми Полтавського обласного центру медико-соціальної експертизи щодо «допомоги» пацієнтам виїхати за кордон, звичайно за грошове винагородження певним медичним працівникам. На момент 2023 року можливість отримати інвалідність 2 групи в цьому медичному закладі коштувало 5 500 (п'ять тисяч п'ятсот) доларів США, які передавалися за схемою

лікар – директор – інші особи. Нині є підозра ще до кілька сотень людей на підставі медичних документів, які були отримані під час обшуку будинків можливо пов'язаних з цією аферою осіб [3].

Не треба забувати, що таких ситуацій ще дуже багато, але вони ще досі не розкриті через певні чинники. На думку експертів, найлегше наразі отримати третю групу інвалідності, бронь якої все таки законодавчо не прибрали. Критеріями для встановлення III групи інвалідності є обмеження: самообслуговування, самостійного пересування; навчання; праці; орієнтації; спілкування; контролювання поведінки [4].

Медичний працівник за дії, які описані вище, в Україні несе відповідальність на підставі частини 1 статті 366 ККУ (підробка документів посадовою особою) та частини 3 статті 368 ККУ (отримання неправомірної вигоди).

В порівняльному аспекті є сенс звернути увагу на практику Сполучених Штатів Америки в питанні зловживання службовим становищем в сфері охорони здоров'я. В США кількість таких правопорушень тримається на мінімальному рівні через досить велику кількість нормативно-правових актів, які забороняють такі дії та визначають санкції з тяжкими наслідками для правопорушника. З переліку таких нормативно-правових актів можна виділити: Закон про боротьбу з шахрайством і зловживаннями у сфері охорони здоров'я (Health Care Fraud and Abuse Control Program), Закон про протидію шахрайству та зловживанням в сфері охорони здоров'я (Health Insurance Portability and Accountability Act), Федеральний закон про боротьбу з корупцією, Закон Старка (Stark Law). Наприклад, Закон про протидію шахрайству та зловживанням в сфері охорони здоров'я закріплює, що за підробку медичних даних пацієнта (що у нас наразі і дуже часто відбувається в Україні), відповідальні за це медичні працівники несуть цивільну або кримінальну відповідальність. Якщо такі дії зашкодили здоров'ю особи, або ж порушила інтереси держави (в нашому випадку – процес мобілізації), то пов'язані з цим службові особи

несуть штраф в розмірі 250 000 (двісті п'ятдесят тисяч) доларів США та 00 центів кожен, а сам заклад охорони здоров'я отримує штраф у розмірі 500 000 (п'ятсот тисяч) доларів США та 00 центів. В деяких випадках, на додаток до штрафу, правопорушників можуть позбавити волі строком на 10 років.[5] Також в США наявна набагато краща ситуація щодо перевірок закладів охорони здоров'я.

На поточний момент в Україні вже відбувається реорганізація медико-соціальних експертних комісій через велику кількість скандалів, які були покликані зловживанням службових осіб в цих комісіях. Найбільш гучні скандали були в МСЕКах Хмельницької, Рівненської, Волинської, Миколаївської областях. Наразі триває розслідування та спроби притягнути правопорушників до відповідальності за неймовірно велику неправомірну вигоду під час воєнних умов. Відповідно до рішення РНБО, МСЕК, як структуру, планують ліквідувати з 31 грудня 2024 року. Головна ідея полягає в цифровізації усіх етапів медично-соціальної експертизи з метою винесення справедливого висновку щодо кожної особи. Зараз перевіряються попередні рішення МСЕК щодо вже встановлених інвалідностей. З особливостей цього процесу також можна зробити акцент уваги на необґрунтовано великих пенсіях держслужбовців, які теж мають пройти перевірку.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного, треба розуміти, що феномен зловживання службовою владою, на відміну від інших країн, сильно вкоренився в Україні знищуючи основні цінності правової держави. Окрім як посилення відповідальності всіх державних службовців на законодавчому рівні, треба міняти суспільну думку щодо хабарництва, змінювати насамперед менталітет, бо війна – це саме той тяжкий час, коли робляться найбільші зміни в суспільстві та його нормах моралі. Якщо навіть в такий складний час можливі такі зловживання, ми не можемо вважати себе сто відсотковими представниками держави, яка вище за все ставить права кожної людини та принцип верховенства права.

На нашу думку, в сфері охорони здоров'я, треба посилювати контроль за медичними працівниками та керівництвом медичного закладу державного характеру. Для достовірності інформації про інвалідність можна ввести подвійний огляд, тобто заміна на інший склад медичних працівників при огляді пацієнта, або ж направлення до іншої комісії, яка буде територіальною для особи, яка звертається. Також можна направляти «наглядача» від МОЗ, який буде присутній під час винесення рішення лікарсько-консультативної комісії. Так, це створить ускладнений бюрократичний процес, який може сповільнити виконання певних задач, які міс-

тять в собі інтереси держави та її громадян, але, з іншого боку, це надасть нам змогу змінити ставлення багатьох недобросовісних державних службовців та звичайних громадян в цілому до корупції, яка стане просто не вигідною для використання через дуже сильну ускладненість всього процесу. Думка законодавця щодо суцільної цифровізації медично-соціальної комісії є досить утопічною через низку факторів, які унеможливають повний перехід до цифрових реалій. Найбільш вірогідна проблема такого цифрового переходу – це відсутність можливості забезпечити всіх необхідними технічними засобами, особливо в досить віддалених пунктах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України: офіц. текст. Київ : ВВР, 2001, № 25–26.
2. Мартиненко В. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 3.
3. Добряк А. Суд зняв арешт на 2 тисячі медичних справ полтавського МСЕК, які вилучили через корупційний скандал. *ЗМІСТ* : вебсайт. URL: <https://zmist.pl.ua/news/sud-znyav-aresht-na-2-tysyachi-medychnyh-sprav-poltavskogo-mseku-yaki-vyluchyly-cherez-korupcijnyj-skandal> (дата звернення: 17.12.2023).
4. Роз'яснення МОЗ: які є критерії встановлення інвалідності. *Кабінет Міністрів України* : вебсайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-roziasniue-iaki-ie-kryterii-vstanovlennia-invalidnosti> (дата звернення: 17.02.2023).
5. Health Insurance Portability and Accountability Act: офіц. текст. Вашингтон : Конгрес США, 1996.

REFERENCES:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: ofits. tekst. Kyiv: VVR, 2001, № 25-26 [Criminal Code of Ukraine: official text. Kyiv: VVR, 2001, No. 25–26] [in Ukrainian].
2. Martynenko, V. (2019). Zapobigannya zlovshivannu vladou abo sluzhbovim stanovishem, sho vchynaetsa derzhavnimi sluzhbovcyami [Prevention of abuse of power or official position committed by civil servants]. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3. p. 3. [in Ukrainian].
3. Dobryak, A. Sud zniav aresht na 2 tysiachi medychnykh sprav poltavskoho MSEKu, yaki vyluchyly cherez korupsiinyi skandal [The court lifted the arrest of 2 thousand medical files of the Poltava MSEC, which were seized due to a corruption scandal]. *ZMIST* : website. Retrieved from: <https://zmist.pl.ua/news/sud-znyav-aresht-na-2-tysyachi-medychnyh-sprav-poltavskogo-mseku-yaki-vyluchyly-cherez-korupcijnyj-skandal> (date of application: 17.12.2023) [in Ukrainian].
4. Roz'iasnennia MOZ: yaki ye kryterii vstanovlennia invalidnosti [Clarification of the Ministry of Health: what are the criteria for establishing disability]. Kabinet Ministriv Ukrainy : vebsait. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-roziasniue-iaki-ie-kryterii-vstanovlennia-invalidnosti> (date of application: 17.02.2023). [in Ukrainian].
5. Health Insurance Portability and Accountability Act: official text. Washington: U.S. Congress, 1996 [in English].

ЦИВІЛЬНЕ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.07>

ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЧИННИК ПРИ ФОРМУВАННІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ КРАЇН, ЯКІ НАЛЕЖИТЬ ДО РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

Кравченко Михайло Георгійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник,

професор кафедри теоретичної юриспруденції

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: 0000-0002-3909-4599

Стаття присвячена з'ясуванню ролі цивільних кодексів при становленні та розповсюдженні романо-германської правової сім'ї.

Дослідження базується на базі аналізу законодавства України, Франції, Німеччини, Австрії та Швейцарії, а також вітчизняної та зарубіжної спеціальної літератури, присвяченої розвитку приватного права у романо-германській правовій сім'ї.

Методологічною основою дослідження стали порівняльно-правовий, історичний, структурно-функціональний методи дослідження. Їхнє застосування дало змогу з'ясувати роль цивільних кодексів при становленні та розповсюдженні романо-германської правової сім'ї в континентальній Європі та за її межами.

Здійснене дослідження дало змогу констатувати те, що системоутворюючим чинником, який вплинув на становлення та розповсюдження романо-германської правової сім'ї, є кодифікація приватного права. Цивільні кодекси Франції, Австрії, Німеччини та Швейцарії не залишилися лише надбанням своїх народів. Їхній вплив вийшов за межі національних правових систем та призвів до розповсюдження цієї правової сім'ї далеко за межами континентальної Європи. Цивільні кодекси є тими ланцюжками, які поєднують правові системи країн, які об'єднані у романо-германську правову сім'ю.

*З'ясовано, що ідейною основою цивільних кодексів є низка чинників. Центральне місце серед них займає правова спадщина Стародавнього Риму, яка узагальнена у *Corpus iuris civilis*. До інших джерел цивільних кодексів належать: канонічне право, правові звичаї, судова практика, академічне право тощо.*

Констатовано те, що правова система України сформувалася під впливом країн, що належать до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. Аргументовано те, що саме досвід Німеччини та Австрії може стати орієнтиром для України: а) для кращого розуміння тих юридичних конструкцій, які були запозичені в законодавство України з права цих країн; б) для пошуку нових ефективних моделей правового регулювання, які підтвердили свою ефективність у вказаних країнах та можуть бути запроваджені в Україні; в) для інтерпретації юридичних категорій, пояснення їхньої природи, змісту та призначення.

Ключові слова: правова сім'я, цивільний кодекс, рецепція, римське право, Україна, Австрія, Німеччина, Франція, Швейцарія.

Kravchenko Mykhailo. The Civil Code as a Systemic Factor in the Formation of Legal Systems of Countries Belonging to the Romano-Germanic Legal Family

The article focuses on the role of civil codes in the formation and spread of the Romano-Germanic legal family.

The study is based on the analysis of legislation of Ukraine, France, Germany, Austria and Switzerland, as well as domestic and foreign specialty literature on the development of private law in the Romano-Germanic legal family.

The methodological basis of the study is comparative legal, historical, structural and functional research methods. Their application made it possible to clarify the role of civil codes in the formation and spread of the Romano-Germanic legal family in continental Europe and beyond. Their application allowed to comprehensively analyze the subject of research and form a clear author's position on the issues that were studied in the scientific article.

This study has made it possible to state that the codification of private law is the systemic factor which influenced the formation and spread of the Romano-Germanic legal family. The civil codes of France, Austria, Germany, and Switzerland did not remain the property of their respective nations. Their influence went beyond the national legal systems and led to the spread of this legal family far beyond the borders of continental Europe. First of all, civil codes are the chains that connect the legal systems of the countries united in the Germanic legal family.

It is found that the ideological basis of civil codes is a number of factors. The legal heritage of Ancient Rome, which is summarized in the Corpus iuris civilis, is central among them. Other sources of civil codes include canon law, legal customs, case law, academic law, etc.

It is stated that the legal system of Ukraine was formed under the influence of countries belonging to the Germanic subgroup of the Romano-Germanic legal family. It is argued that the experience of Germany and Austria can become a benchmark for Ukraine: a) for a better understanding of the legal structures which were borrowed into Ukrainian legislation from the law of these countries; b) for the search for new effective models of legal regulation which have proven their effectiveness in these countries and can be introduced in Ukraine; c) to interpret legal categories, explain their nature, content and purpose.

Key words: legal family, civil code, reception, Roman law, Ukraine, Austria, Germany, France, Switzerland.

Постановка проблеми. Європейська інтеграція України передбачає не лише адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Вона також вимагає осмислення нерозривного зв'язку України з Європою, насамперед з германською правовою традицією.

У численних вітчизняних підручниках та навчальних посібниках, які присвячені порівняльному правознавству [1–3 та ін.], ми можемо знайти загальну характеристику романо-германської правової сім'ї. Однак мало уваги приділяється тому факту, що формування цієї правової сім'ї відбулося під потужним впливом правової спадщини стародавнього Риму, яка була покладена в основу цивільних кодексів Франції, Австрії, Німеччини, Швейцарії [4–7].

Саме тому в межах цієї статті ми б хотіли охарактеризувати значення цивільних кодексів вказаних країн як чинників, які вплинули на формування та розповсюдження романо-германської правової сім'ї у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При здійсненні дослідження ми проаналізували роботи як вітчизняних [1–3 та ін.], так і німецьких колег [8–10 та ін.].

Мета статті полягає у з'ясуванні значення цивільних кодексів Франції, Австрії, Німеччини, Швейцарії як системоутворюючих чинників, що вплинули на формування та розповсюдження романо-германської правової сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наше дослідження ми пропонуємо розпочати із відомого вислову Наполеона Бонапарта: «Моя справжня слава полягає не в тому, що я виграв сорок битв. Ватерлоо зітре пам'ять про стільки перемог. Те, що ніщо не зітре, що житиме вічно – це мій Цивільний кодекс» [11, р. 60]. Цей вислів Наполеона Бонапарта досить влучно відображає значення не тільки Цивільного кодексу Франції 1804 р. [4], а й інших цивільних кодексів у становленні та розвитку романо-германської правової сім'ї. Саме тому ці слова можна також застосувати щодо Австрійського цивільного уложення 1811 р. [5]; Німецького цивільного уложення 1896 р. [6]; та Швейцарського цивільного уложення 1907 р. [7].

Кожен із названих цивільних кодексів є унікальним. Однак, аналізуючи причини їхньої появи, можна побачити певні спільні чинники, які вплинули на кодифі-

кацію приватного права у Франції, Австрії, Німеччині та Швейцарії. Насамперед йдеться про об'єктивну потребу у впорядкуванні приватноправового регулювання, зокрема правовідносин щодо права власності та речових прав, особистих прав, шлюбно-сімейних правовідносин, спадкового права, договірних та деліктних прав. Досить яскраво ситуацію, яка була до кодифікації приватного права у Франції, зображує Вольтер. Так, мислитель зазначав з цього приводу наступне: «Хіба не абсурдним й жахливим є становище, коли те, що є правильним в одному селі, виявляється хибним в іншому? І що це за небувале варварство, коли громадяни мають жити за різними законами? Так, по всьому королівству, від однієї поштової станції до іншої, змінюючи коней, ви також змінюєте судово-правову систему» [8, р. 370]. Як видно із наведеного, основна проблема приватноправового регулювання у той час полягала у тому, що воно було внутрішньо суперечливим, породжувало численні колізії. Отже, була потреба у створенні єдиного для всієї Франції акту, який би встановлював загальнодержавні стандарти приватноправового регулювання. Аналогічна ситуація до кодифікації приватного права була в Австрії, Німеччині та Швейцарії.

Акцентуємо увагу на те, що величезний вплив на зміст усіх цивільних кодексів мала рецепція римського права. Саме *Corpus iuris civilis* або, як її часто називають, «Кодифікація Юстиніана» заклала ідейний фундамент цих кодексів. Не занурюючись глибоко у тематику рецепції римського приватного права, маємо відзначити, що саме вона сформулювала ідею приватної автономії, згідно із якою приватна особа наділена правом формувати правовідносини згідно із своїм волевиявленням [12, р. 370]. Йдеться про свободу здійснення права власності, свободу договору, свободу заповіту, свободу здійснення майнових та особистих немайнових прав тощо. Ця концепція протиставляється іншій, згідно з якою саме держава встановлює міру свободи людини, межі здійснення її прав та свобод, а також визначає міру юридичних обов'язків, які на

неї покладається. Отже, *Corpus iuris civilis* приніс у цивільний кодекси ідеї свободи особистості, добросовісності виконання договірних зобов'язань та захисту права власності.

Варто окремо наголосити на тому, що *Corpus iuris civilis* не містив остаточно сформованого вчення про приватне право. Компіляції з праць давньоримських юристів, з яких складаються Дігести Юстиніана, часто є внутрішньо неузгодженими, адже належать давньоримським юристам, які мали різні погляди на природу тих чи інших державно-правових явищ. Крім того, Дігести часто були орієнтовані на вирішення практичних проблем, залишаючи поза увагою теоретичні узагальнення. Саме тому для кодифікації приватного права вчені-юристи розробляли загальнотеоретичні правові конструкції. Так, наприклад, для створення Німецького цивільного уложення 1896 р. передувала кропітка робота пандектистів, зокрема Г.Ф.Пухти, К.А.фон Вангерова, Б.Віндшейда, Г.Дернбурга, Р.фон Ієринга. Саме в результаті їхньої багаторічної кропіткої праці було сформоване вчення про осіб, договір, правочин, зобов'язання, право власності, речове право, делікт, яких в римському праві не було. Це вчення було покладено в основу норм Німецького цивільного уложення. У цій частині справедливими є слова Е.Аннерса, який зазначав: «Чим точнішими є юридичні категорії, тим точнішим є законодавство та правозастосовча практика» [13, р. 305]. Висловлюючи власну думку з цього приводу, зазначимо, що розроблені німецькими вченими юридичні теоретичні конструкції залишаються чинними та ефективними досі.

Звичайно, на кодифікацію приватного права Франції, Німеччини, Австрії та Швейцарії вплинув не лише *Corpus iuris civilis*. Так, правове регулювання відносин з приводу усиновлення, шлюбно-сімейного права та заповітів були сформовані під потужним впливом *Corpus iuris canonici*. Також спільними джерелами, які вплинули на зміст цивільних кодексів, були правові звичаї, наприклад, у Франції *droit commun*

de France (загальнофранцузьке звичаєве право); судова практика; юридична доктрина, наприклад, у Франції це були праці Жана Дома *Les loix civiles dans leur ordre naturel* (1689–1694 р.р.) (Цивільні закони в їх природному порядку); Роберта-Жозефа Потье *Traité des obligations* (1761 р.) (Договір про зобов'язання).

Кожен цивільний кодекс був прийнятий за особливих умов, які вплинули на його змістове наповнення. Так, Цивільний кодекс Франції 1804 р. є нормативним актом, який прийнятий після Великої французької революції 1789 р. Саме тому його називають «породженням революції» [14, р. 59]. Цивільний кодекс Франції увібрав ідеї Великої французької революції, зокрема свободи особи, рівності перед законом, свободи совісті та відокремлення церкви від держави, свободи власності та вільного руху товарів. Вони стали його ідейним ядром. Кодекс побудований за інституційною системою. В основу покладені інституції Гая, які є найвідомішим підручником з римського приватного права. На сьогодні Кодекс складається з 5-х книг: *Replier Livre Ier : Des personnes* (Articles 7 à 515-13-1) (Книга 1 «Про особу» ст.ст. 7 à 515-13-1); *Livre II : Des biens et des différentes modifications de la propriété* (Articles 515-14 à 710-1) (Книга 2 «Про майно та про різні різновиди власності» ст.ст. 515-14 à 710-1); *Livre III : Des différentes manières dont on acquiert la propriété* (Articles 711 à 2278) (Книга 3 «Книга III: Різні способи придбання власності» ст. ст. 711–2278); *Livre IV : Des sûretés* (Articles 2284 à 2488-12) (Книга 4 «Цінні папери» (ст. ст. 2284 до 2488-12)); *Livre V : Dispositions applicables à Mayotte* (Articles 2489 à 2534) (Книга 5 «Положення, що застосовуються до Майотти» ст.ст.2489-2534) [4]. Варто наголосити на тому, що з самого початку до кодексу висувалася вимога простоти та зрозумілості його тексту кожному. Ця вимога була повною мірою дотримана у Цивільному кодексі Наполеона.

Особливе місце серед цивільних кодексів германської підгрупи романо-герман-

ської правової сім'ї належить Австрійському цивільному уложенню 1811 р. Хоча роботи з підготовки цивільного кодексу в Австрії були початі ще у 1753 р. за часів Марії Терезії, однак Терезіанський кодекс 1766 р. був відхилений Державною радою як закон, що має занадто широку сферу регулювання та схожий більше на підручник, ніж на кодекс.

Перша частина Австрійського цивільного уложення була скорочена і перероблена Й.Б.фон Гортеном та введена в дію у 1786 р. за Йосипа II. За Леопольда II була відновлена робота законодавчої комісії, яку очолив К.А.фон Мартіні. У 1796 р. «Проект Мартіні» було завершено та у 1797 р був представлений (у дещо адаптованому вигляді) як «Галицький цивільний кодекс» для Західної Галичини, Східної Галичини та Буковини.

«Загальний цивільний кодекс для всіх німецьких спадкових земель» або Австрійське цивільне уложення було проголошено австрійським імператором Францом I у червні 1811 р. та набрало чинності 1 січня 1812 р.

Австрійське цивільне уложення побудоване за інституційною системою. Перша книга присвячена *Erster Teil Von dem Personen-Rechte* (Частина 1 «Особисті права» (§§ 15 – 284h)); *Zweiter Teil Von dem Sachenrechte* (Частина 2 «Право власності» (§§ 285 – 1341)); *Dritter Teil des bürgerlichen Gesetzbuches Von den gemeinschaftlichen Bestimmungen der Personen- und Sachenrechte* (Частина 3 «Про загальні положення про особисті та майнові права» (§§ 1342 – 1503)) [5].

Визначною віхою у розвитку германської підгрупи романо-германської правової сім'ї стало прийняття у 1896 р. Німецького цивільного уложення. Маємо відзначити те, що Німеччина завжди наповняла на своєму тісному зв'язку із юридичною спадщиною Стародавнього Риму. Так, римське право діяло на землях Німеччини не через надання йому юридичної сили на підставі закону, а використовувалося на тих самих засадах як й право-

вий звичай. Римське право застосовували не широкі верстви населення, а судді та юристи, які засновували на його положеннях свої юридичні позиції по конкретним справам. Німецьке цивільне уложення побудовано за пандектною системою, яку засновано на розробках Ф.К. фон Савінії. Ця система передбачає принцип побудови нормативно-правових актів, за яким загальна та особлива частини виділяються в окремі розділи. На сьогодні Німецьке цивільне уложення складається з: Buch 1 Allgemeiner Teil (Книга 1 Загальна частина); Buch 2 Recht der Schuldverhältnisse (Книга 2 Зобов'язальне право); Buch 3 Sachenrecht (Книга 3 Право власності); Buch 4 Familienrecht (Книга 4 Сімейне право); Buch 5 Erbrecht (Книга 5 Спадкове право) [6]. Текст Німецького цивільного уложення написаний складною юридичною мовою, яка адресована насамперед юристам.

Цивільний кодекс Швейцарії, розроблений відомим швейцарським юристом О.Хубером, був прийнятий 10 грудня 1907 р., однак набув чинності у 1912 р. Цей кодекс розроблений на основі Німецького цивільного уложення, хоча в окремих положеннях прослідковується вплив Цивільного кодексу Франції. Структурно кодекс складається зі вступу та 4 книг: Erster Teil: Das Personenrecht (Книга 1 «Правовий статус особи»); Zweiter Teil: Das Familienrecht (Книга 2 «Сімейне право»); Dritter Teil: Das Erbrecht (Книга 3 «Спадкове право»); Vierter Teil: Das Sachenrecht (Книга 4 «Майнове право») [7]. Окремо у структурі кодексу виокремлюється положення щодо Schlusstitel: Anwendungs- und Einführungsbestimmungen (умов використання положень Кодексу) [7].

Хотілося б звернути увагу на таку властивість згадуваних цивільних кодексів, як їхню стабільність. Так, Цивільний кодекс Франції, Австрійське цивільне уложення, Німецькі цивільне уложення, Швейцарське цивільне уложення створені у ХІХ на початку ХХ століть. За цей час у Франції, Австрії, Німеччині, Швейцарії приймалися та втрачали юридичну силу численні

конституції. Однак, зазначені цивільні кодекси, звичайно зі змінами та доповненнями, на сьогодні є чинними нормативними актами.

Цивільні кодекси не залишилися надбаням Франції, Австрії, Німеччини та Швейцарії. Вони вийшли за межі національних правових систем та призвели до розповсюдження романо-германської правової сім'ї далеко за межами Європи. Так, Цивільний кодекс Франції діяв у Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, значній частині Швейцарії та Німеччини, Польщі, Італії, Іспанії, Португалії. Він також вплинув на Латинську Америку, провінцію Квебек (Канада) та штат Луїзіану (США). Цивільний кодекс Наполеона діяв у кількох французьких та бельгійських колоніях у Африці, а також у окремих арабських країнах. На сьогодні більшість країн, які запозичили Цивільний кодекс Франції, створили власні кодекси приватного права. Орієнтиром при їх створенні був Цивільний кодекс Наполеона.

Австрійське цивільне уложення розповсюдило свій вплив на такі країни, як Богемія, Моравія, Галичина, Хорватський і Славонський військовий кордон, Південний Тіроль, Горіція, Істрія, Югославія та ін. Серед нині існуючих країн, що зазнали впливу цього кодексу, можна назвати Польщу, Чехію, Словаччину, Румунію та ін.

Німецьке цивільне уложення також мало вплив поза межами Німеччини. Незважаючи на той факт, що на момент його прийняття вже діяли Цивільний кодекс Наполеона та Австрійське цивільне уложення, відповідний кодекс знайшов свого розповсюдження через високий рівень юридичної техніки, яка була використана при його створенні. Так, він був використаний при розробці проєктів кодексів приватного права в Угорщині, Португалії, Нідерландах, Російській імперії, а згодом у Радянському Союзі, Чехословаччині, Югославії, Японії, Тайланді, Китаї, Бразилії, Перу тощо.

Розповсюдженню романо-германської правової сім'ї також сприяв Цивільний кодекс Швейцарії. Він вплинув на формування приватного права таких країн як

Італія, Греція, Китай, Туреччина, країни Близького Сходу та Північної Африки.

Наостанок відзначимо, що правова система України сформувалася в оточенні та під потужним впливом країн, які належать саме до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. Цей вплив здійснювався безпосередньо через Австро-Угорську імперію. Так, згадаємо, що «Галицький цивільний кодекс» 1797 р., який було покладено в основу Австрійського цивільного уложення 1811 р. запроваджений саме на землях Західної України. Україна зазнавала потужного впливу з боку Російської імперії та Радянського Союзу. Водночас саме під впливом Німецького цивільного уложення був розроблений проєкт Цивільного уложення Російської імперії, а також цивільні кодекси радянських республік, у тому числі Цивільного кодексу УРСР 1922 р. Крім того, нині чинний Цивільний кодекс України побудований за пандектною системою, яка запозичена, насамперед, з Німецького цивільного уложення.

У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Системоутворюючим чинником, який вплинув на становлення та розповсюдження романо-германської правової сім'ї, є кодифікація приватного права. Цивільні кодекси Франції, Австрії, Німеч-

чини та Швейцарії не залишилися лише надбанням своїх народів. Їхній вплив вийшов за межі національних правових систем та призвів до розповсюдження цієї правової сім'ї далеко за межами континентальної Європи. Ці кодекси є тими ланцюжками, які поєднують правові системи країн, які об'єднані у романо-германську правову сім'ю.

2. Ідейна основа цивільних кодексів сформувалася під впливом багатьох компонентів. Центральне місце серед них займає правова спадщина Стародавнього Риму, яка узагальнена у *Corpus iuris civilis*. До інших джерел цивільних кодексів належать канонічне право, правові звичаї, судова практика, академічне право тощо.

3. Правова система України сформувалася під впливом країн, що належать до германської підгрупи романо-германської правової сім'ї. На наше переконання, саме досвід Німеччини та Австрії може стати орієнтиром для України: а) для кращого розуміння тих юридичних конструкцій, які були запозичені в законодавство України з права цих країн; б) для пошуку нових ефективних моделей правового регулювання, які підтвердили свою результативність у вказаних країнах та можуть бути запроваджені в Україні; в) для інтерпретації юридичних категорій, пояснення їхньої природи, змісту та призначення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Порівняльне правознавство: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов ; За ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Право, 2003. 274 с.

2. Жаровська І. М. Юридична компаративістика: навч. посіб. / Жаровська І. М., Канцір В. С.; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 195 с.

3. Порівняльне правознавство: підручник / уряд.: Бисага Ю. М. та ін. Ужгород; Херсон : Гельветика, 2013. 230 с.

4. Civil des Français. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 (дата звернення: 21.12.2024).

5. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> (дата звернення: 21.12.2024).

6. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 21.12.2024).

7. Schweizerisches Zivilgesetzbuch. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de (дата звернення: 21.12.2024).

8. Kischel U. *Comparative Law*. Trans. Andrew Hammel. Oxford: Oxford University Press, 2019. 976 p.
9. Esin O., Nelken D. *Comparative Law : A Handbook*. Oxford: Hart, 2007. 480 p.
10. Mathias R., Zimmermann R. *The Oxford Handbook of Comparative Law*, 2nd edn. Oxford : Oxford University Press, 2019 (1st edn. 2008). 1424 p.
11. Jean-Louis Halpérin. *Le code civil*. Dalloz, 2e éd., 2003. 152 p.
12. W. Flume. *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Springer. 1992. 989 S.
13. Erik Anners. *Den europeiske rettens historie*. Universitetsforlaget, 1988, 393 p.
14. *Perspektiven deutscher Privatrechtstheorie* Herausgegeben von Michael Grünberger und Nils Jansen. *Recht – Wissenschaft – Theorie (RWT)* 13. 2017. 290 s.

REFERENCES:

1. Porivnyal'ne pravoznavstvo (2003): Pidruchnyk dlya studentiv yurydychnykh spetsial'nostey vyshchykh navchal'nykh zakladiv [Comparative jurisprudence: Textbook for students of legal specialties of higher educational institutions] V. D. Tkachenko, S. P. Pohrebnyak, D. V. Luk'yanov; Za red. V. D. Tkachenka. X.: Pravo, 2003. 274 s. [in Ukrainian].
2. Zharovs'ka I. M. (2015) *Yurydychna komparatyvistyka : navch. posib.* [Legal comparative studies: teaching. manual] / Zharovs'ka I. M., Kantsir V. S.; Ukoopspilka, L'viv. komerts. akad. – L'viv: Vyd-vo LKA, 195 s. [in Ukrainian].
3. Porivnyal'ne pravoznavstvo (2013) pidruchnyk [Comparative jurisprudence: a textbook] / uporyad.: Bysaha Yu. M. ta in. Uzhhorod; Kherson: Hel'vetyka, 2013. 230 s. [in Ukrainian].
4. *Civil des Français (1804)* [French Civil] Retrieved December 21, 2024 from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721 [in French].
5. *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (1811)* [General Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from <https://www.jusline.at/gesetz/abgb> [in German].
6. *Bürgerliches Gesetzbuch (1896)* [Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [in German].
7. *Schweizerisches Zivilgesetzbuch (1907)* [Swiss Civil Code] Retrieved December 21, 2024 from https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de [in German].
8. Kischel U. (2019) *Comparative Law*. Trans. Andrew Hammel. Oxford: Oxford University Press, 976 p. [in English].
9. Esin O., Nelken D. (2007) *Comparative Law : A Handbook*. Oxford : Hart, 480 p. [in English].
10. Mathias R., Zimmermann R. (2019) *The Oxford Handbook of Comparative Law*, 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, (1st edn. 2008). 1424 p. [in English].
11. Jean-Louis Halpérin (2003). *Le code civil*. Dalloz, 2e éd., 152 p. [in French].
12. W. Flume (1992). *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Springer. 989 S. [in German].
13. Erik Anners (1988). *Den europeiske rettens historie*. Universitetsforlaget, 393 p. [in German].
14. *Perspektiven deutscher Privatrechtstheorie* Herausgegeben von Michael Grünberger und Nils Jansen (2017). *Recht - Wissenschaft – Theorie (RWT)* 13. 290 s. [in German].

УДК 346.2

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.08>

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Черненко Олена Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,

старший дослідник,

завідувачка кафедри правознавства

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»;

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

ORCID ID: 0000-0001-5184-333X

У статті розглянуто деякі аспекти, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності у сфері охорони здоров'я. Якість та доступність медичних послуг забезпечуються складовими елементами: кадровими, науковими, організаційними, фінансовими, інтелектуальними, інформаційними ресурсами та матеріально-технічним забезпеченням.

Заклади охорони здоров'я, які здійснюють господарську діяльність, утворюються та функціонують як державні, комунальні, приватні чи засновані на змішаній формі власності. Окреслені суб'єкти мають використовувати нові технології, створювати нові послуги, протистояти конкурентам, прораховувати ризики, формувати професійну команду.

Основною метою державних та комунальних закладів охорони здоров'я є реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я, насамперед, здійснення медичного (реабілітаційного) обслуговування населення із використанням інструментарію державних фінансових гарантій такого обслуговування. Як правило, основною метою приватних медичних та реабілітаційних закладів – є отримання прибутку власниками таких закладів.

Послуги, які надаються та товари, які реалізуються в сфері охорони здоров'я, є особливими, оскільки саме від їх якості залежить здоров'я та життя людини. Реалізація окреслених послуг, просування товарів на ринок тісно пов'язані з їх рекламою, яка повинна відповідати загальним принципам реклами, до яких законодавець відносить: законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди. Проте, незважаючи на чітко визначені в законодавстві вимоги до реклами лікарських засобів, непоодинокими є випадки проявів недобросовісності. Недобросовісна реклама свідомо маніпулює інформацією про препарат та його властивості та спонукає людей до самолікування.

Суб'єкти господарювання, які здійснюють господарську діяльність в сфері охорони здоров'я, стикаються з низкою проблем, серед яких кадрові, економічні, політичні проблеми, мінливе законодавство, низька платоспроможність населення, повільне залучення інвестицій, конкурентна боротьба тощо. Отже, політика держави має бути направлена на належне правове регулювання господарської діяльності в сфері охорони здоров'я задля захисту прав споживачів медичних послуг та створення умов для стабільного розвитку підприємництва.

Ключові слова: господарська діяльність, підприємництво, некомерційна діяльність, юридична особа, суб'єкти господарювання, охорона здоров'я, заклад охорони здоров'я, недобросовісна конкуренція, реклама.

Chernenko Olena. Economic activity in the healthcare sphere

The article considers some aspects related to the implementation of economic activities in the healthcare sector. The quality and accessibility of medical services are ensured by the following components: human, scientific, organizational, financial, intellectual, information resources, and material and technical support.

Health care institutions that carry out economic activities are formed and function as state, municipal, private or based on a mixed form of ownership. The specified entities must use new technologies, create new services, resist competitors, calculate risks, and form a professional team.

The main goal of state and municipal health care institutions is the implementation of state policy in the field of health care, primarily the implementation of medical (rehabilitation) services to the population using the tools of state financial guarantees of such services. As a rule, the main goal of private medical and rehabilitation institutions is to make a profit for the owners of such institutions.

The services provided and the goods sold in the healthcare sector are special, since it is on their quality that human health and life depend. The implementation of the outlined services, the promotion of goods on the market are closely related to their advertising, which must comply with the general principles of advertising, to which the legislator refers: legality, accuracy, reliability, the use of forms and means that do not harm the consumer of advertising. However, despite the clearly defined requirements for advertising of medicines in the legislation, cases of dishonesty are not uncommon. Unfair advertising deliberately manipulates information about the drug and its properties and encourages people to self-medicate.

Business entities engaged in economic activities in the healthcare sector face a number of problems, including personnel, economic, political problems, changing legislation, low solvency of the population, slow investment attraction, competition, etc. Therefore, state policy should be aimed at proper legal regulation of economic activities in the healthcare sector in order to protect the rights of consumers of medical services and create conditions for the stable development of entrepreneurship.

Key words: *economic activity, business, non-entrepreneurial activity, legal entity, business entities, healthcare, healthcare institution; unfair competition, advertising.*

Постановка проблеми. Україна перебуває у стані реформування багатьох сфер суспільного життя, в тому числі й сфери охорони здоров'я. Якість та доступність медичної допомоги забезпечуються складовими елементами: кадровими, науковими, організаційними, фінансовими, інтелектуальними, інформаційними ресурсами та матеріально-технічним забезпеченням. На сьогодні існує потреба у зміні підходів до фінансування системи охорони здоров'я, оскільки внаслідок воєнних дій на території України збільшується чисельність людей з інвалідністю, зменшується обсяг фінансування системи охорони здоров'я через пріоритетність видатків на воєнні цілі, зменшується чисельності лікарів внаслідок їх переїзду за кордоном, брак професійних кадрів та управлінців в галузі охорони здоров'я тощо [1].

Крім того, головною метою правового забезпечення охорони здоров'я має стати створення рівних можливостей щодо отримання безоплатної медичної допомоги чи якісного платного медичного обслуговування та забезпечення суспільно необхідної рівноваги між особистими правами та свободами громадян, в тому числі свободи на підприємницьку діяльність

та інтересами суспільства щодо забезпечення здоров'я нації [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та практики господарської діяльності розглядалися в працях таких вчених, як В.В.Кочин, В.С.Мілаш, В.М.Пашков та інших. Проте в умовах постійного оновлення господарського законодавства розглянуті сучасними авторами питання пов'язані зі здійсненням господарської діяльності вимагають подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження питань пов'язаних із здійсненням господарської діяльності у сфері охорони здоров'я.

Методи дослідження. В процесі проведення даного дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: історичний метод, описові методи, метод наукового абстрагування, синтезу, узагальнення, системний метод, методи індукції та дедукції, метод порівняння, прогнозування тощо.

Виклад основного матеріалу. Вперше в Україні визначення господарської діяльності було закріплено в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: господарська діяльність – будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробни-

цтвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК України під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

На думку професора В.І. Семчика, під господарською діяльністю необхідно розуміти виробничу діяльність, в процесі якої виробляється продукція [3, с. 171].

В.С. Мілаш, визначаючи специфіку господарської діяльності, звертає увагу на такі елементи, як: 1) сфера її здійснення (сфера суспільного виробництва); 2) зміст (виробництво суспільних благ, що мають мінову та споживчу вартість, для задоволення потреб інших учасників господарських відносин та реалізація цих благ у товарній формі на іншій еквівалент); 3) суб'єкти, які її здійснюють (ними є суб'єкти господарювання); 4) інтереси, які виникають та мають бути реалізовані під час її здійснення (приватні інтереси в одержанні прибутку та/або досягненні інших соціально-економічних результатів, які є об'єктами як приватних, так і публічних інтересів) [4, с. 57].

Відповідно до ч. 2 статті 3 ГК України господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність).

Відповідно до ст. 42 ГК України підприємство – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Господарсько-правове регулювання підприємництва спрямоване на встановлення організаційних форм підприємництва, визначення права найму працівників і соціальні гарантії щодо використання їх праці, формулювання

загальних гарантій прав підприємців, їх державну підтримку, відповідальність суб'єктів підприємництва тощо. У свою чергу, ч. 1 ст. 52 ГК України некомерційне господарювання визначається як самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. Правове регулювання некомерційного господарювання обмежується лише вказівкою на організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності, а також регулювання некомерційної господарської діяльності [5, с. 57].

З точки зору В.М. Селіванова, «підприємництвом є не будь-яка корисна для суспільства діяльність по виробництву продукції, наданню послуг, а лише та, що характеризується такими основними ознаками: економічною самостійністю та автономною волею її суб'єктів; ініціативністю; творчим новаторським характером; систематичністю; здійснюється на власний ризик і під власну повну майнову відповідальність; здійснюється з метою одержання прибутку; є правомірною» [6, с. 8].

До законодавчих актів які регулюють господарську діяльність у сфері охорони здоров'я відносять – Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закони України «Про страхування», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про ціни та ціноутворення», «Про захист економічної конкуренції», Основи законодавства України про охорону здоров'я, «Про лікарські засоби», «Про рекламу».

Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я, заклади охорони здоров'я, які здійснюють господарську діяльність в сфері охорони здоров'я утворюються та функціонують як державні, комунальні, приватні чи засновані на змішаній формі власності. За організаційно-правовою формою заклади охорони здоров'я державної власності можуть утворюватися та функціонувати як державні некомерційні підприємства або державні установи, а заклади охорони здоров'я

комунальної власності можуть утворюватися та функціонувати як комунальні некомерційні підприємства або комунальні установи. При цьому заклади охорони здоров'я приватної власності не обмежені у виборі організаційно-правової форми.

Слід зазначити, що основною метою державних та комунальних закладів охорони здоров'я є реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я, насамперед, здійснення медичного (реабілітаційного) обслуговування населення із використанням інструментарію державних фінансових гарантій такого обслуговування. Як правило, основною метою приватних медичних та реабілітаційних закладів – є отримання прибутку власниками таких закладів, що не виключає такі заклади із єдиної системи медичних (реабілітаційних) закладів та передбачає можливість використання ними у спеціальному порядку інструментів державного фінансового гарантування медичного обслуговування населення, що дозволяє пацієнтам отримати безоплатну допомогу також у приватних медичних закладах [7].

В сфері охорони здоров'я за характером правових відносин, спрямованих на забезпечення охорони здоров'я, розрізняють: 1) відносини щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності, яка здійснюється суб'єктами господарювання, пов'язаної з виробництвом лікарських засобів, виробів медичного призначення, медичної техніки, їх реалізації, а також наданням медичних послуг суб'єктами господарювання, що здійснюють діяльність з метою отримання прибутку або суб'єктами некомерційного господарювання, що знаходяться на повному госпрозрахунку; відносини щодо здійснення господарської діяльності в межах господарської компетенції суб'єктами некомерційного господарювання, які фінансуються з бюджету, пов'язаної з виготовленням лікарських засобів міжлікарняними аптеками без права торгівлі, а також надання медичних послуг та медичної допомоги; 2) відносини щодо безпосереднього здійснення господарського забезпечення, що здійснюється негоспо-

дарючими суб'єктами в межах господарської компетенції, пов'язаної з виконанням адміністративних функцій; 3) відносини щодо управління господарською діяльністю закладів охорони здоров'я, тобто – організаційно-господарські відносини, шляхом державної реєстрації, ліцензування, патентування, квотування, акредитації закладів охорони здоров'я, сертифікації та атестації тощо, а також управління господарським забезпеченням, що здійснюється негосподарючими суб'єктами в межах господарської компетенції, шляхом акредитації закладів охорони здоров'я та атестації тощо [2].

Суб'єкт господарювання, що функціонує в медичній сфері має проявляти низку рис, основними з яких є: систематичне пропонування нового на ринку, поліпшення (поєднання) необхідних елементів послуги в єдиний механізм, що створює нову послугу на ринку, або використання вже існуючої у власній практичній діяльності; здатність йти на прорахований ризик; протистояння різним видам адміністративного тиску, наполегливість у досягненні мети; риси лідера (здібність керувати іншими людьми, вести за собою колектив, створити команду однодумців тощо); здатність до тривалої, тяжкої та якісної роботи; наявність швидкої реакції на зміни зовнішнього середовища, здатність протистояти конкурентам, організувати діяльність краще, швидше і якісніше за інших; здатність до постійного навчання, систематичного розширення мобільності медичного і допоміжного персоналу та його ділової активності; вміння формування досяжних цілей, довгострокове бачення; вміння проводити систематичне планування і аналіз діяльності організації, вивчати динаміку господарських показників, використовувати ці знання для прийняття вчасних рішень, контролювати процес надання послуг; вміння переконувати підлеглих, формувати професійну команду, встановлювати ділові та особисті зв'язки з партнерами.

Слід зазначити, що послуги, які надаються та товари, які реалізуються в сфері охорони здоров'я є особливими, оскільки від саме від їх якості залежить здоров'я

та життя людини. Реалізація окреслених послуг, просування товарів на ринок тісно пов'язані з їх рекламою, оскільки саме від неї здебільшого і залежить прибуток, який є оціночним критерієм успішності будь-якого суб'єкта господарювання.

Реклама лікарських засобів, як і будь-яка інша реклама, повинна відповідати загальним принципам реклами, до яких законодавець відносить: законність, точність, достовірність, використання форм та засобів, які не завдають споживачеві реклами шкоди (ч. 1 статті 7 Закону України «Про рекламу»).

Відповідно до статті 21 Закону України «Про рекламу» реклама лікарських засобів, медичних виробів дозволяється лише таких лікарських засобів, медичних виробів та методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації, що в установленому порядку дозволені центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, до застосування в Україні; та таких лікарських засобів, які відпускаються без рецепта лікаря та які не внесені центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я до переліку лікарських засобів, заборонених до рекламування.

Реклама лікарських засобів, медичних виробів, методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації повинна містити:

1) об'єктивну інформацію про лікарський засіб, медичний виріб, метод профілактики, діагностики, лікування, реабілітації і здійснюватися так, щоб було зрозуміло, що наведене повідомлення є рекламою, а рекламований товар є лікарським засобом, медичним виробом, методом профілактики, діагностики, лікування, реабілітації;

2) вимогу про необхідність консультації з лікарем перед застосуванням лікарського засобу чи медичного виробу;

3) рекомендацію щодо обов'язкового ознайомлення з інструкцією на лікарський засіб;

4) текст попередження такого змісту: «Самолікування може бути шкідливим для вашого здоров'я», що займає не менше 15 відсотків площі (тривалості) всієї

реклами, а для аудіальних медіа - має прозвучати не менше одного разу за ролик, але не менше ніж один раз за одну хвилину, та озвучується на тому самому рівні гучності, що й інший звуковий ряд ролика.

Закон України «Про рекламу» містить положення щодо відомостей, які забороняється розміщувати у рекламі лікарських засобів, серед них, наприклад, відомості, які можуть справляти враження, що за умови застосування лікарського засобу чи медичного виробу консультація з фахівцем не є необхідною; посилення на конкретні випадки вдалого застосування лікарських засобів, медичних виробів, методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації тощо. Проте, незважаючи на чітко визначені в законодавстві вимоги до реклами лікарських засобів, непоодинокими є випадки проявів недобросовісності. Недобросовісна реклама – це реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження.

Недобросовісна реклама свідомо маніпулює інформацією про препарат та його властивості та спонукає людей до самолікування. Серед гучних справ щодо недобросовісної реклами потрібно згадати: неправдиву рекламу лікарського засобу «Амізон» (АМКУ було накладено штраф 7,6 млн грн на ПАТ «Фармак»); препарату «Декасан», у якому поширювалась неправдива інформація про його здатність боротися з коронавірусами (АМКУ накладено штраф у розмірі 528 тисяч гривень на ТОВ «Юрія-фарм»); препарату «Протефлазид», у якому поширювалась неправдива інформація про ефективність під час лікування гострої респіраторної хвороби COVID-19, викликані коронавірусом SARS-CoV-2 (АМКУ накладено штраф у розмірі 3,2 млн грн на ТОВ «Науково-виробнича компанія «Екофарм»)) [8].

Відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи

охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою», яке було введено в дію Указом Президента України № 369/2021, на Кабінет Міністрів України покладено зобов'язання вжити заходів з питань:

– мінімізації шкідливого впливу самолікування на здоров'я, зокрема, шляхом установлення до 1 січня 2024 року мораторію щодо наведення у теле-, радіопередачах, засобах масової інформації будь-яких відомостей рекламного характеру про лікарські засоби, медичні вироби, методи профілактики, діагностики, лікування і реабілітації;

– забезпечення реального контролю за дотриманням правил рецептурного відпуску лікарських засобів, уникнення поліпрагмації шляхом призначень рецептурних лікарських засобів виключно на підставі відповідних медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги.

В науковій літературі до переваг мораторію на рекламу лікарських засобів відносять: 1) зменшення споживання «зайвих» препаратів (мінімізація самолікування); 2) зростання довіри до лікарів, оскільки лише останні можуть рекомендувати ефективні лікарські засоби відповідно до стану здоров'я та встановленого діагнозу; 3) зменшення конфлікту інтересів між фармацевтичними компаніями та лікарями.

Серед недоліків введення зазначеного мораторію виділяють: 1) продажі та прибутки фармацевтичних компаній можуть зменшитися, що призведе до скорочення проведення клінічних випробувань і розробки нових лікарських засобів; 2) виникнення проблем для пацієнтів, які не зможуть відвідати своїх сімейних лікарів [9].

Необхідно зазначити, що однією з основних ознак підприємницької діяльності

в будь-якій сфері є ризик. До основних факторів ризику в медичній сфері можна віднести: ризики, пов'язані з серйозними недоліками медичних технологій, що використовуються; прийняття рішення про медичне втручання, що містить ризик; проблеми виконання поточних медичних процедур; ризики, пов'язані з самопомогою і самолікуванням населення; – проблеми, що стосуються наслідків науково-технологічного розвитку.

Економічні ризики у підприємстві поділяють на дві групи: зовнішні та внутрішні. Зовнішні ризики, на які підприємці не можуть впливати, але повинні їх прогнозувати та враховувати, бо вони істотно впливають на стан справ: політичні; вплив конкурентів; нестабільність валюти й ринку в цілому. Внутрішні ризики: стратегія закладу (сформованість моделей розвитку в залежності від фінансового стану); принципи діяльності закладу; ресурси та їх використання (фінансові, персонал, основні фонди тощо); якість і рівень використання маркетингу (вивчення ринку, ціноутворення, реклама, конкурентна стратегія тощо).

Висновки. Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що суб'єкти господарювання, які здійснюють господарську діяльність в сфері охорони здоров'я, стикаються з низкою проблем, серед яких: кадрові, економічні, політичні проблеми, мінливе законодавство, низька платоспроможність населення, повільне залучення інвестицій, конкурентна боротьба тощо. Отже, політика держави має бути направлена на належне правове регулювання господарської діяльності в сфері охорони здоров'я задля захисту прав споживачів медичних послуг та створення умов для стабільного розвитку підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблеми реалізації державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я в Україні. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2394/2430> (дата звернення: 20.11.2024).

2. Пашков В.М. Господарсько-правове регулювання в сфері охорони здоров'я: доктринальні положення. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7202/1/Pashkov_475.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

3. Аграрне законодавство України: проблеми ефективності /за ред. В.І.Семчика ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Наук. думка. 1998. 239 с.
4. Мілаш В.С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. Харків : Право. 2008. Ч. 1. 496 с.
5. Кочин В.В. Види господарської діяльності юридичних осіб: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2016. 1(38). URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/10042/13077> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Селіванов В.М. Концептуальні засади Кодексу про підприємництво України. *Право України*. 1995. № 2. С. 3–11.
7. Вахонєва Т., Сіньова Л. Медичні та реабілітаційні заклади як суб'єкти права. *Вісник маріупольського державного університету серія: право*. 2023, вип. 25. С. 16–30.
8. Антимонопольний комітет України. URL: <https://amcu.gov.ua/news/amku-oshtrafuvav-kompaniyu-ekofarm-na-32-mln-grn-za-poshirennya-nepravdivoyi-informaciyi-pro-likiv-vid-covid-19> (дата звернення: 05.11.2024).
9. Кодинець А., Волинець І. Недобросовісна реклама лікарських засобів як загроза біобезпеці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Випуск 1(125). 2023. С. 48–53. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/685> (дата звернення: 01.11.2024).

REFERENCES:

1. Problemy realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sferi okhorony zdorovia v Ukraini. (2023). [Problems of implementing public-private partnership in the healthcare sector in Ukraine]. Retrieved from: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2394/2430> [in Ukrainian].
2. Pashkov, V.M. (2023). Hospodarsko-pravove rehuliuвання v sferi okhorony zdorovia: doktrynalni polozhennia [Economic and legal regulation in the healthcare sector: doctrinal provisions]. Retrieved from: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7202/1/Pashkov_475.pdf. [in Ukrainian].
3. Ahrarne zakonodavstvo Ukrainy: problemy efektyvnosti (1998). [Agrarian legislation of Ukraine: problems of effectiveness] /za red. V.I.Semchyka. NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V.M.Koretskoho. K. : Nauk. dumka. 239 p. [in Ukrainian].
4. Milash, V.S. (2008). Hospodarske pravo: kurs lektzii: u 2 ch. [Commercial law: course of lectures: in 2 hours]/ V.S.Milash. Kh. : Pravo. Ch. 1. 496 p. [in Ukrainian].
5. Kochyn, V.V. (2016). Vidy hospodarskoi diialnosti yurydychnykh osib: problemy teorii ta praktyky [Types of economic activity of legal entities: problems of theory and practice]. *Yurydychnyi visnyk*, 1(38). Retrieved from: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/10042/13077> [in Ukrainian].
6. Selivanov, V.M. (1995). Kontseptualni zasady Kodeksu pro pidpriemnytstvo Ukrainy [Conceptual principles of the Code of Entrepreneurship of Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. № 2. P. 3–11. [in Ukrainian].
7. Vakhonieva, T., & Sinova, L. (2023). Medychni ta rehabilitatsiini zaklady yak subiekty prava [Medical and rehabilitation institutions as subjects of law]. *Visnyk mariupolskoho derzhavnoho universytetu seriia: pravo*. vyp. 25. P. 16–30. [in Ukrainian].
8. Antymonopolnyi komitet Ukrainy [Antimonopoly Committee of Ukraine]. Retrieved from: <https://amcu.gov.ua/news/amku-oshtrafuvav-kompaniyu-ekofarm-na-32-mln-grn-za-poshirennya-nepravdivoyi-informaciyi-pro-likiv-vid-covid-19>. [in Ukrainian].
9. Kodynets, A., & Volynets, I. (2023). Nedobrosovisna reklama likarskykh zasobiv yak zahroza biobezpeki [Unfair advertising of medicines as a threat to biosafety]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. Vypusk 1(125). P. 48–53. Retrieved from: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/685> [in Ukrainian].

УДК 373

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.09>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДКРИТТЯ ПРИВАТНОГО ДИТЯЧОГО САДКА

Каленцова Даша Олександрівна

студентка 2 курсу 2 групи ОС «Бакалавр»,

спеціальності 081 «Право»

кафедра правознавство

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0009-0006-1175-8126

Волинець Інна Павлівна,

доктор філософії в галузі права, старший дослідник,

викладач кафедри загальноюридичних дисциплін юридичного факультету

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-2029-2165

Сьогодні в Україні функціонує низка приватних дитячих садків, які надають якісні освітні послуги та слугують гідною альтернативною державним ЗДО, вступ до яких може видатись особливо складним для батьків через великі черги та додаткові вимоги. Враховуючи це, зростає попит на відкриття нових приватних дитячих садків, враховуючи їх популярність. Тому важливо було дослідити правові аспекти відкриття приватного дитячого садка. Це питання не є достатньо вивченим науковцями, тому необхідно було провести власне дослідження. Мета статті полягала у проведенні аналізу основних положень, що визначають правові аспекти створення дитячого садка. Насамперед, у статті наведено детальне визначення приватного дитячого садка, як закладу дошкільної освіти і виховання, що перебуває у приватній власності і належить до Всеукраїнської спілки приватних закладів України, у якому відбувається процес навчання і виховання дитини віком від 1,5 до 6 років включно. Розглянуто особливості статусу приватного дитячого садочку та важливі аспекти його функціонування. На відміну від державного приватного садка від відрізняється тим, що перебуває у приватній власності, а навчання і виховання дітей у такому садку відбувається на приватній основі. Визначено, що основними нормативно-правовими актами, що регулюють його функціонування і які мають бути враховані при його створенні, є Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту» та Базовий компонент дошкільної освіти. Встановлено, що для створення приватного дитячого садка особа повинна мати статус фізичної особи-підприємця або мати зареєстровану юридичну особу – у будь-якому випадку основним видом діяльності має бути надання освітніх послуг. Окрім цього, необхідним є ліцензування освітньої діяльності приватного дитячого садка. Проаналізовано положення чинних нормативно-правових актів, які регулюють відповідні аспекти створення такої освітньої установи. Таким чином, саме ці правові умови є обов'язковими під час створення приватного дитячого садка. У інакшому випадку особа не має права надавати освітні послуги такого спрямування. Проведене дослідження дозволило визначити усі правові аспекти створення приватного ЗДО, які обов'язково мають бути дотримані.

Ключові слова: дошкільна освіта, приватний дитячий садок, освітня діяльність, ліцензування освітньої діяльності, ФОП, юридична особа.

Kalientsova Dasha, Volynets Inna. Aspects of opening a private kindergarten

Today, there are a number of private kindergartens in Ukraine that provide quality educational services and serve as a worthy alternative to state-run kindergartens, which can be particularly difficult for parents to enrol in due to long waiting lists and additional requirements. In view of this, there is a growing demand for new private kindergartens given their popularity. Therefore, it was important to investigate the legal aspects of opening a private kindergarten. This issue is not sufficiently studied by scholars, so it was necessary to conduct our own

research. The purpose of the article is to analyse the main provisions defining the legal aspects of establishing a kindergarten. First of all, the article provides a detailed definition of a private kindergarten as a privately owned institution of pre-school education and upbringing which belongs to the All-Ukrainian Union of Private Institutions of Ukraine and which provides education and upbringing of a child aged 1.5 to 6 years inclusive. The author examines the peculiarities of the status of a private kindergarten and important aspects of its functioning. Unlike a public kindergarten, a private kindergarten is distinguished by the fact that it is privately owned, and the education and upbringing of children in such a kindergarten is carried out on a private basis. It is determined that the main legal acts regulating its functioning and which should be taken into account when establishing it are the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine 'On Education', the Law of Ukraine 'On Preschool Education' and the Basic Component of Preschool Education. It is established that in order to establish a private kindergarten, a person must have the status of an individual entrepreneur or have a registered legal entity - in any case, the main activity must be the provision of educational services. In addition, licensing of educational activities of a private kindergarten is required. The author analyses the provisions of the current legal acts regulating the relevant aspects of establishing such an educational institution. Thus, these legal conditions are mandatory when establishing a private kindergarten. Otherwise, a person has no right to provide educational services of this kind. The study made it possible to identify all the legal aspects of establishing a private kindergarten which must be observed.

Key words: preschool education, private kindergarten, educational activity, licensing of educational activity, individual entrepreneur, legal entity.

Постановка проблеми. У зв'язку з запровадженням концепції Нової української школи за сучасних умов розвиток освіти характеризується приділенням особливої уваги вихованню та формуванню всебічно розвиненої особистості. Тому актуальним стає приділення особливої уваги вихованню та розвитку особистості у закладах дошкільної освіти. З огляду на це наразі створюються приватні заклади дошкільної освіти, які мають чимало переваг порівняно з державними. Вони більш інноваційні, мають краще матеріально-технічне забезпечення, мають невелику кількість дітей, завдяки чому існує можливість приділити увагу вихованню кожного дошкільника, тим самим забезпечивши його всебічний розвиток. Враховуючи складнощі з отриманням місця у державному дитячому садку, все більше батьків надають перевагу саме приватним закладам. У зв'язку з цим зростає попит на їх створення. Окрім цього, саме приватні дитячі садки мають змогу задовольнити потреби українців у таких освітніх послугах у тих районах великих міст, де створено чимало нових житлових комплексів, а державних ЗДО поки немає. Тому питання створення приватного дитячого садка стає все більш актуальним у наукових колах. Одним із найважливіших

питань є правове регулювання створення такого навчального закладу, адже саме правові аспекти викликають чимало проблем. Водночас, цій темі поки присвячено недостатньо наукових досліджень, тому важливим є проведення власної наукової розвідки, що дозволить виявити актуальні питання, пов'язані з правовими аспектами відкриття приватного дитячого садка в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі до питань діяльності та відкриття приватних дитячих садків звертається доволі небагато українських науковців. Так, особливості діяльності закладів дошкільної освіти в цілому у сучасних умовах соціальних змін дослідили М.Марусинець та Т.Палько, проте у науковій роботі цих авторів не було приділено окрему увагу саме приватним ЗДО [1]. Також важливо відмітити статтю Г.В.Беленької, яка у своєму дослідженні розглянула вплив ідей Нової української школи на зміст діяльності педагогів закладів дошкільної освіти, тим самим розкриваючи актуальні питання, пов'язані з діяльністю ЗДО в Україні, однак, окрему увагу приватним ЗДО також не приділено [2]. Особливості функціонування приватних закладів дошкільної освіти як альтернативи державним установам з освіт-

ньої підготовки дошкільників дослідили Р.Руденський та І.Жаркова. Ця стаття є однією з небагатьох, у якій були розглянуті актуальні аспекти функціонування приватних ЗДО в Україні [3]. Однак, якщо розглядати правові аспекти відкриття приватного дитячого садка та його діяльності в цілому, то це питання у наукових колах вивчене недостатньо.

Мета статті – проаналізувати основні положення, які визначають правові аспекти відкриття приватного дитячого садка в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні приватні дитячі садки стають звичним типом ЗДО, тобто маючи доволі значну популярність, складаючи суттєву конкуренцію державним установам, які спрямовані на виховання та навчання дітей дошкільного віку.

Так, приватний дитячий садок є закладом дошкільного виховання, що перебуває у приватній власності і належить до Всеукраїнської спілки приватних закладів України, у якому відбувається процес навчання і виховання дитини віком від 1,5 до 6 років включно. Тобто, від державного дитячого садочку він відрізняється переважним чином лише тим, що перебуває у приватній власності, однак виконує такі ж функції, як і державний ЗДО. Окрім цього, на відміну від державного ЗДО, перебування дітей у такому закладі забезпечується на платній основі, тобто батьки мають сплачувати щомісячні внески, аби дитина й надалі продовжувала тут навчатись і розвиватись. Крім того, у приватному дитячому садочку так само реалізуються усі принципи виховання, навчання, догляду і оздоровлення дітей дошкільного віку, виконуються важливі завдання стосовно забезпечення їх фізичного, психічного, інтелектуального й творчого розвитку [4; 5].

Функціонування приватних дитячих садочків, як і в цілому ЗДО в Україні, регулюється наступними чинними нормативно-правовими актами:

– Конституцією України, яка визначає право людини на освіту [6];

– Законом України «Про освіту», що визначає основні аспекти здобуття освіти в Україні на усіх рівнях та деталізує важливі положення стосовно дошкільної освіти [7];

– Законом України «Про дошкільну освіту», у якому зазначається низка важливих положень стосовно в цілому функціонування ЗДО в Україні, у тому числі і приватних. Наприклад, у статті 14 зазначається, що вимоги стосовно зарахування, відрахування і переведення дошкільників до приватних ЗДО визначають їх засновники. Також визначаються особливості статусу приватного ЗДО як такого, що заснований на приватній власності. Відмічені особливості харчування дітей у таких ЗДО тощо [8].

Крім того, у Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) визначені в цілому мета та важливість дошкільної освіти в Україні, стандарти її забезпечення та реалізації як невід'ємного складника та першого рівня у системі освіти України, стартової платформи особистісного розвитку дитини [4]. З огляду на це, усі заклади дошкільної освіти, як приватні, так і державні, обов'язково мають враховувати у своїй діяльності положення чинного законодавства України, що регулює як функціонування дошкільної освіти в цілому, так і закладів дошкільної освіти будь-якої форми створення і власності.

З огляду на це перший аспект створення приватного закладу дошкільної освіти в Україні – це проведення детального аналізу правової основи для його відкриття згідно з чинними нормативно-правовими актами, які регулюють розвиток дошкільної освіти в Україні. Такі ЗДО є саме тими установами, які на приватній основі будуть реалізовувати усі положення цих нормативно-правових актів у даному контексті, а також мету дошкільної освіти стосовно формування особистості дитини. Тому врахування їх положень є обов'язковим.

Наступні важливі правові положення містяться у таких нормативно-правових актах – це [9]:

– Постанова Кабінету Міністрів України № 1187 від 30.12.2015 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти»;

– Положення про дошкільний навчальний заклад, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 305 від 12.03.2003;

– Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

У цих нормативно-правових актах містяться положення, які стосуються переліку необхідних документів, які мають бути в особи, яка прийняла рішення щодо створення приватного дитячого садка. Окрім цього, зазначені вимоги стосовно ліцензування приватних закладів дошкільної освіти. Згідно з Законом України «Про дошкільну освіту», а саме – статтею 19: «Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, обласні, районні державні адміністрації та підпорядковані їм управління освіти, у сфері управління яких перебувають дошкільні навчальні заклади, органи місцевого самоврядування у системі дошкільної освіти, мають у межах своєї компетенції не тільки забезпечення реалізації державної політики в сфері дошкільної освіти на відповідній території, але й проводять ліцензування приватних дошкільних навчальних закладів, юридичних і фізичних осіб на право надання освітніх послуг». Тобто, приватні дитячі садки обов'язково мають отримати ліцензію, яка буде засвідчувати їх право здійснювати функціонування у відповідній сфері, а також їх відповідність обраному статусу. Тому ліцензування має здійснюватися відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» та Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [10; 11].

Також важливо визначити нормативні умови до приміщення, у якому буде створено дитячий садок, підготувати необхідні для відкриття документи, проаналізувати наявність необхідних матеріально-тех-

нічних і навчально-методичних ресурсів, педагогічних кадрів, дотримання вимог санітарно-епідеміологічного характеру до створення ЗДО. Якщо наявні усі основні умови, особа має отримати ліцензію на провадження освітньої діяльності. Документи, які вона має подати, зазначимо нижче:

– копії установчих документів юридичної особи, копії положення про структурний підрозділ юридичної особи чи фізичної особи-підприємця, основна діяльність яких – освітня;

– письмове зобов'язання щодо матеріально-технічного, кадрового та навчально-методичного забезпечення освітньої діяльності закладу дошкільної освіти;

– копії документів, що засвідчують рівень освіти та кваліфікації керівника закладу дошкільної освіти;

– опис документів, які подає фізична особа-підприємець чи структурний підрозділ юридичної особи.

Якщо приватний дитячий садок створює фізична особа-підприємець (далі – ФОП), вона має подати такі документи: копії сторінок паспорта з особистими даними, копії документів про рівень освіти і кваліфікації, копію довідки про реєстраційний номер облікової картки платника податків чи відповідної сторінки паспорта, медичну довідку необхідного зразка. Якщо ФОП самостійно надає освітні послуги за рівнем дошкільної освіти, необхідно мати відповідну фахову освіту та медичну довідку встановленого зразка. Якщо особа, яка подала усі необхідні документи, відповідає вимогам для створення приватного дитячого садка, вона отримує ліцензію, що засвідчує юридичні можливості для провадження відповідної діяльності.

З огляду на це для відкриття приватного дитячого садочку особа повинна мати статус зареєстрованої фізичної особи-підприємця (ФОП) або мати зареєстровану організацію у вигляді юридичної особи публічного чи приватного права, одним із підрозділів якої буде приватний дитячий садок. Відкриття ФОП має здійснюватися на основі Закону України «Про державну

реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», а видом діяльності ФОП у такому випадку має бути саме освітня діяльність за обраним напрямком [12]. Відповідно до положень цього Закону також відбувається реєстрація юридичної особи та її структурних підрозділів. Тобто власник дитячого садочку повинен мати юридичне підтвердження своєї діяльності, після чого за наявності усіх умов для створення дитячого садка зможе отримати ліцензію, яка буде засвідчувати право провадити таку освітню діяльність.

Якщо особа не має юридичних підстав для провадження діяльності з надання таких освітніх послуг, вона не має права відкрити приватний дитячий садок та надавати послуги під виглядом такої установи. Така діяльність буде незаконною, адже суперечить усім вимогам вітчизняного законодавства. Тому якщо особа має бажання відкрити приватний дитячий садок, вона зобов'язана врахувати усі правові аспекти як функціонування цієї установи у якості закладу дошкільної освіти, так і її створення згідно з відповідними нормами вітчизняного законодавства.

Висновки. Отже, згідно з аналізом правових аспектів відкриття приватного

дитячого садочку в Україні, можна зробити висновок, що процедура відкриття приватного дитячого садка не є складною. Водночас особа, яка виявила бажання відкрити приватний дитячий садок, обов'язково має з юридичної точки зору засвідчити своє право здійснювати таку діяльність: мати зареєстрований статус ФОП для здійснення освітньої діяльності або мати юридичну особу, що здійснює освітню діяльність, структурним підрозділом якої буде приватний дитячий садок; також обов'язково повинна мати ліцензію, яку отримує після здійснення необхідних процедур, які зазначені у законодавстві. Лише за умов дотримання усіх цих правових аспектів особа, за наявності спеціальних умов та ресурсів, має змогу відкрити приватний дитячий садок та надавати відповідні освітні послуги. В цілому, чинні правові норми законодавства України відповідають усім вимогам до створення приватних дитячих садочків, тому не мають проблемних питань чи недоліків, які потребують вдосконалення. Важливо й надалі забезпечувати ефективну діяльність приватних дитячих садочків як осередків якісного виховання і розвитку дошкільників, надаючи таким закладам та їх власникам необхідну правову підтримку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марусинець М., Палько Т. Діяльність закладів дошкільної освіти в умовах соціальних змін. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 20–25
2. Руденський Р., Жаркова І. Приватні заклади дошкільної освіти як альтернатива державним установам з освітньої підготовки дошкільників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль : ТНПУ ім. В.Гнатюка. 2021. № 2. С. 59–66.
3. Беленька Г. В. Вплив ідей Нової української школи на зміст діяльності педагогів закладів дошкільної освіти. *Освітній простір України*. 2018. № 12(12). С. 7–14
4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України. *Верховна Рада України*: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
5. Як обрати Приватний дитячий садочок для дитини? *PRO Кіндервіль* : вебсайт. URL: <https://kinderville.pro/iak-obraty-pryvatnyj-dytiachyj-sadochok-d/> - :~:text=Для початку, визначимо, що таке,до 6 років відповідно %5B...%5D (дата звернення: 15.12.2024).
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про освіту : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.

8. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. *Верховна Рада України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
9. Як відкрити приватний дитячий садок. *Міністерство освіти і науки України* : вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/yak-vidkriti-privatniy-dityachiy-sadok> (дата звернення: 16.12.2024).
10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : постанова КМУ від 30.12.2015. №1187. *Верховна Рада України* : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
11. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 23. Ст. 158.
12. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2003. №31-32. Ст. 263.

REFERENCES:

1. Marusynets, M., & Palko, T. (2020). Diialnist zakladiv doshkilnoi osvity v umovakh sotsialnykh zmin [Activities of preschool education institutions in the context of social change]. *Hirska shkola Ukrainy Karpat [Mountain School of the Ukrainian Carpathians]*, 23, 20–25 [in Ukrainian].
2. Rudenskyi, R., & Zharkova, I. (2021). Pryvatni zaklady doshkilnoi osvity yak alternatyva derzhavnym ustanovam z osvithoi pidhotovky doshkilnykiv [Private institutions of preschool education as an alternative to state institutions for educational training of preschoolers]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V.Hnatiuka. Ser. Pedahohika. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka [Scientific Notes of Ternopil V.Hnatiuk National Pedagogical University. Ser. of Pedagogy. Ternopil: TNPU named after V.Hnatiuk]*, 2, 59–66 [in Ukrainian].
3. Bielienska, H.V. (2018). Vplyv idei Novoi ukrainskoi shkoly na zmist diialnosti pedahohiv zakladiv doshkilnoi osvity [Influence of the ideas of the New Ukrainian School on the content of preschool teachers activities]. *Osvitnii prostir Ukrainy [The educational space of Ukraine]*, 12 (12), 7–14 [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2021). Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy “Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity” [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine ‘On Approval of the Basic Component of Preschool Education]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> (Accessed on 15 December 2024) [in Ukrainian].
5. Pro Kinderville. Yak obraty Pryvatnyi dytiachyi sadochok dlia dytyny? [How to choose a private kindergarten for a child?]. Retrieved from: <https://kinderville.pro/iak-obraty-privatnyj-dytiachyj-sadochok-d> (Accessed on 15 December 2024) [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 No. 254k/96-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Bulletins of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU)]*. 1996. № 30. Ст. 141 [in Ukrainian].
7. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII [On education: Law of Ukraine of 10.12.2015 No. 889-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Bulletin of the Verkhovna Rada (VRU)]*. 2016. № 4. Ст. 43 [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro doshkilnu osvitu : Zakon Ukrainy vid 06.06.2024 № 3788-IX [On preschool education : Law of Ukraine of 06.06.2024 No. 3788-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (Accessed on 16 December 2024) [in Ukrainian].
9. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Yak vidkryty pryvatnyi dytiachyi sadok [How to open a private kindergarten]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/yak-vidkriti-privatniy-dityachiy-sadok> (Accessed on 16 December 2024) [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia osvitnoi diialnosti : postanova KМУ vid 30.12.2015. №1187 [On Approval of Licensing Conditions for Conducting Educational Activities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.12.2015. №1187]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text> (Accessed on 16 December 2024) [in Ukrainian].

11. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti : Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 № 222-VIII [On Licensing of Economic Activities: Law of Ukraine of 02.03.2015 No. 222-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Bulletin of the Verkhovna Rada (VRU)]. 2015. № 23. St. 158 [in Ukrainian].

12. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib – pidprijemtsiv ta hromadskykh formuvan : Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 № 755-IV [On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations: Law of Ukraine of 15.05.2003 No. 755-IV]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) [Bulletin of the Verkhovna Rada (VRU)]. 2003. № 31–32. Ст. 263 [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.916[(477)]

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.10>

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ КОРИСТУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА

Лаврьонов Роман Петрович,адвокат, аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Класичного приватного університету

ORCID ID: 0000-0002-3953-6318

Ця наукова стаття присвячена детальному аналізу проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення правил користування та зберігання військового майна, що є важливим аспектом забезпечення дисципліни та ефективності військових структур. У статті досліджуються мотиваційні чинники, які сприяють таким порушенням, включаючи недостатній рівень свідомості військовослужбовців, відсутність належного виховного впливу та прогалин у системах внутрішнього контролю. Встановлено, що основними причинами порушень є низька якість управління військовим майном, недостатній рівень професійної підготовки персоналу та відсутність механізмів превентивного контролю.

Аналіз існуючих дисциплінарних процедур виявив їхню недостатню ефективність, що зумовлено неузгодженістю нормативно-правової бази, неоднозначністю санкцій та відсутністю дієвих механізмів моніторингу виконання дисциплінарних рішень. Значна увага приділена міжнародному досвіду регулювання використання військового майна, особливо у контексті участі збройних сил у миротворчих операціях. Підкреслено необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами для підвищення ефективності контролю.

Запропоновано низку конкретних заходів для покращення систем управління та підвищення дисципліни серед військовослужбовців, включаючи впровадження строгих механізмів моніторингу, регулярне проведення тренінгів з підвищення правової обізнаності, модернізацію системи обліку та зберігання майна. Особливий акцент зроблено на формуванні культури відповідальності та свідомості в армійських структурах через створення мотиваційних програм.

У підсумку, результати дослідження можуть бути використані як основа для подальшого вдосконалення нормативної бази та практичних заходів з метою підвищення рівня дисципліни, ефективності управління військовим майном і запобігання правопорушенням у військових структурах. Стаття має на меті сприяти системним змінам у підходах до забезпечення дисципліни та ефективності у військовій сфері.

Ключові слова: військовослужбовці, кримінальна відповідальність, військове майно, нормативи, безпека.

Lavronov Roman. Military personnel and their criminal responsibility for violating the rules of use and storage of military property

This scientific article is dedicated to a detailed analysis of the issues surrounding the criminal liability of military personnel for violations of rules governing the use and storage of military property, a critical aspect of maintaining discipline and efficiency within military structures. The article examines the motivational factors contributing to such violations, including the insufficient awareness of military personnel, a lack of proper educational influence, and gaps in internal control systems. It identifies the primary causes of these violations as poor management of military property, inadequate professional training of personnel, and the absence of preventive control mechanisms.

The analysis of existing disciplinary procedures reveals their limited effectiveness, which is attributed to inconsistencies in the regulatory framework, ambiguity in sanctions, and the lack of effective mechanisms for monitoring the implementation of disciplinary decisions. Significant attention is paid to international experience in regulating the use of military property, particularly in the context of armed forces participating in peacekeeping operations. The necessity of harmonizing national legislation with international standards to enhance control efficiency is emphasized.

The article proposes several specific measures to improve management systems and strengthen discipline among military personnel. These include the introduction of stringent monitoring mechanisms, regular training sessions to enhance legal awareness, the modernization of property accounting and storage systems, and fostering a culture of accountability and consciousness within military structures through the development of motivational programs.

In conclusion, the findings of the study can serve as a foundation for further improvement of the regulatory framework and practical measures aimed at enhancing discipline, optimizing the management of military property, and preventing violations within military structures. The article aims to contribute to systemic changes in approaches to ensuring discipline and efficiency in the military sector.

Key words: *subject of crime, military property, martial law, criminal liability, legal regulation.*

Постановка проблеми. В умовах сучасної геополітичної нестабільності та загроз національній безпеці, важливо визначити ефективні механізми контролю за використанням та зберіганням військового майна військовослужбовцями. Порухення правил користування та недостатня увага до збереження цих ресурсів можуть призвести до серйозних наслідків, таких як втрати матеріальних цінностей, підірвання бойової готовності та порушення довіри суспільства до військових структур.

Проте на сьогоднішній день існує необхідність у глибокому розумінні та аналізі нормативних та доктринальних аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення правил користування та зберігання військового майна. Ця проблема стає ще більш актуальною в умовах збіднюючого характеру воєнних конфліктів, де ефективне управління та відповідальне використання ресурсів визначають успішність оборонної стратегії.

Таким чином, вирішення даної проблеми передбачає ретельний аналіз чинних нормативів та принципів, а також визначення оптимальних доктринальних підходів до визначення кримінальної відповідальності військовослужбовців. Невідкладна потреба у зміцненні військового управління та забезпеченні високого рівня дисципліни в армії робить це дослідження надзвичайно важливим для забезпечення національної безпеки та стабільності в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У період виникнення перших кримінальних законів сформувалася теорія, що прирівнювала кримінальну відповідальність і покарання, прихильниками якої стали М.І.Загородніков, М.М.Каплін, С.В.Познишев, М.С.Таганцев, М.Х.Фарукшин, О.Е.Лейст, І.С.Самощенко. Досліджуючи зазначений правовий інститут кримінального права М.І.Загородніков та О.Е.Лейст визначали: «Кримінальна відповідальність є санкцією та реальним застосуванням (дією) кримінально-правової норми, результатом якого стає справедливе рішення на вчинення особою злочину, шляхом негативної оцінки поведінки цієї особи спеціальним органом держави та застосуванням до винного заходів державного примусу» [6, с. 124]. Поступово із доктринальним удосконаленням кримінального законодавства ця теорія втратила своє значення, й на сьогодні безпосередньо в самому законі законодавець чітко розрізняє поняття кримінальної відповідальності та покарання. Ще одна теорія ототожнює кримінальну відповідальність із будь-якими обмеженнями прав і свобод особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, представниками такої правової ідеї є А.В.Наумов, М.О.Огурцов.

Однак зазначена теорія також викликає певні сумніви, оскільки запобіжні заходи, передбачені кримінальним процесуальним законодавством (у тому числі тримання

під вартою, домашній арешт та ін.), мають іншу мету застосування й пов'язуються із забезпеченням кримінального провадження та встановленням істини у справі. Крім того відмічені заходи застосовуються до осіб, ще не визнаних судом винними у кримінальному правопорушенні так як вони лише підозрюються у його вчиненні [3, с. 45].

Виділення невіршених аспектів.

Не дивлячись на значний обсяг досліджень у галузі кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення правил користування та зберігання військового майна, існують кілька аспектів, які лишаються невіршеними та вимагають додаткового наукового уваги.

По-перше, існує потреба у докладному вивченні мотивацій та факторів, які призводять до порушень військовослужбовцями правил користування майном. Розуміння цих аспектів може сприяти розробці ефективних превентивних стратегій та дисциплінарних заходів.

По-друге, важливо проаналізувати ефективність існуючих систем внутрішньої контрольної та правової відповідальності військових структур. Визначення недоліків у таких системах дозволить пропонувати поліпшення для забезпечення відповідності військовослужбовців встановленим нормам.

По-третє, важливо розглянути міжнародний аспект кримінальної відповідальності військовослужбовців, особливо в контексті миротворчих місій та участі у міжнародних операціях. Визначення однорідних стандартів та міжнародних правил може виявитися ключовим для забезпечення консистентної та правової справедливості [5].

Ця стаття розглядає ці невіршені аспекти з метою заповнення прогалин у сучасних дослідженнях та визначення шляхів подальшого розвитку стратегій, спрямованих на підвищення ефективності військової дисципліни та забезпечення надійного користування та зберігання військовим майном.

Формулювання цілей статті. Ця наукова стаття ставить перед собою ряд

важливих цілей для глибшого розуміння та вирішення невіршених аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення правил користування та зберігання військового майна. Конкретні цілі статті включають:

1. Аналіз мотивацій та факторів порушень. Вивчення основних мотивацій та факторів, які призводять до порушень правил користування військовим майном військовослужбовцями з метою розробки превентивних стратегій.

2. Оцінка ефективності внутрішніх систем контролю. Ретельний аналіз існуючих систем внутрішньої контрольної та правової відповідальності в армійських структурах для визначення недоліків та розробки пропозицій щодо поліпшення.

3. Вивчення міжнародних аспектів. Розгляд міжнародних стандартів та правил у контексті кримінальної відповідальності військовослужбовців, зокрема під час участі у миротворчих місіях, для визначення можливих шляхів уніфікації та вдосконалення.

4. Розробка пропозицій для поліпшення системи управління та дисципліни: На основі отриманих результатів формулювання конкретних рекомендацій та стратегій, спрямованих на підвищення ефективності військової дисципліни та вдосконалення користування та зберігання військовим майном.

5. Внесення вкладу у розвиток сучасної науки: Надання нових наукових відомостей та перспектив для подальшого вивчення проблем кримінальної відповідальності військовослужбовців та управління військовим майном.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. *Аналіз мотивацій та факторів порушень.*

Перший етап нашого дослідження визначався аналізом мотивацій та факторів, які спонукають військовослужбовців до порушень правил користування військовим майном. Опитування та структуровані інтерв'ю дозволили ідентифікувати ключові психологічні, соціальні та економічні

аспекти, які стоять за такими порушеннями. За результатами аналізу виявлено, що відсутність адекватного контролю, низька свідомість та відсутність стимулів для відповідального поведіння є основними факторами порушень [4].

2. Оцінка ефективності внутрішніх систем контролю.

Другий етап дослідження фокусувався на оцінці ефективності існуючих систем внутрішньої контрольної та правової відповідальності військових структур. За допомогою аналізу статистичних даних та порівняльного огляду внутрішніх положень було виявлено, що дефіцит санкцій та невизначеність процедур дисциплінарної відповідальності відіграють важливу роль у формуванні стану бездисциплінованості.

3. Вивчення міжнародних аспектів.

Третій етап нашого дослідження включав вивчення міжнародних аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців. Аналіз участі українських військовослужбовців у миротворчих місіях та їх правової відповідальності перед міжнародними трибуналами показав важливість вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних норм та стандартів.

4. Розробка пропозицій для поліпшення системи управління та дисципліни.

Останній етап дослідження був спрямований на розробку конкретних пропозицій для поліпшення системи управління та дисципліни в армійських структурах. З урахуванням виявлених факторів порушень та недоліків у системах контролю, запропоновано впровадження строгих механізмів моніторингу, розвиток програм підвищення свідомості та визначення чітких процедур дисциплінарної відповідальності.

Детальний аналіз мотивацій та факторів, що призводять до порушень військовослужбовцями.

У розділі, присвяченому аналізу мотивацій та факторів, які підштовхують військовослужбовців до порушень правил користування та зберігання військового майна, проведено глибокий розгляд ключових аспектів, що впливають на цю проблему.

1. Відсутність ефективного контролю.

Один з основних факторів порушень виявився в недостатньому рівні контролю з боку військового керівництва. Відсутність системи моніторингу та контролю за використанням військового майна створює умови для несанкціонованого використання та зловживань.

2. Низька свідомість та недостатня підготовленість.

Деякі випадки порушень пов'язані із недостатньою свідомістю військовослужбовців щодо важливості дотримання правил користування майном. Низький рівень підготовки та освітлення важливості дисциплінарних норм може призводити до необачного ставлення до майна.

3. Фактори психологічного характеру.

Деякі порушення можуть бути спричинені факторами психологічного характеру, такими як стрес, депресія, або неприязне ставлення до військової служби. Важливо розглядати психологічні аспекти, оскільки вони можуть впливати на дисципліну та відповідальність.

4. Відсутність стимулів для дотримання правил.

Брак системи стимулювання та винагородження за дотримання правил використання військового майна може призводити до того, що військовослужбовці не вбачатимуть конкретних переваг у відповідальному поведінні.

5. Корупційні аспекти.

В окремих випадках порушення можуть бути пов'язані з корупційними практиками, такими як підкуп чи використання службового становища для особистої вигоди.

Зазначений аналіз виявив різноманітні та взаємопов'язані мотивації та фактори, які впливають на дотримання військовослужбовцями правил використання та зберігання військового майна. Розуміння цих аспектів дозволяє розробляти ефективні заходи для попередження порушень та підвищення рівня дисципліни в армійських структурах.

Детальна оцінка ефективності внутрішніх систем контролю в армійських структурах [2–5]:

1. Недоліки у санкціях та відповідальності:

Один із ключових аспектів, що виявився під час оцінки, – це відсутність чітких та належно спрощених санкцій за порушення правил користування військовим майном. Невизначеність ступенів відповідальності може створювати атмосферу безнаказаності, що призводить до зростання порушень.

2. Неefективність механізмів дисциплінарної відповідальності:

Внутрішні системи контролю часто стикаються з проблемою неefективних механізмів дисциплінарної відповідальності. Затримки та важкість в проведенні дисциплінарних процедур можуть призводити до втрати ефективності у використанні цих механізмів.

3. Брак прозорості у системах звітності:

У багатьох випадках, системи звітності про використання військового майна можуть бути неоднозначними та не забезпечувати достатньої прозорості. Недоліки у звітності ускладнюють виявлення порушень та впровадження заходів для їх запобігання.

4. Відсутність системи моніторингу та аудиту:

Недостатність систем моніторингу та аудиту збільшує ризик не виявлення порушень. Ефeктивна система контролю повинна включати чітко визначені процедури моніторингу та аудиту, щоб вчасно виявляти та вирішувати проблеми.

5. Система навчання та підготовки:

Низький рівень системи навчання та підготовки може призводити до неправильного використання майна через невірне розуміння військовослужбовцями правил та наслідків їх порушення.

6. Брак системи стимулювання:

Відсутність системи стимулювання та винагородження за дотримання правил може знижувати мотивацію військовослужбовців до відповідального ставлення до військового майна.

Оцінка ефективності внутрішніх систем контролю в армійських структурах виявила ряд недоліків та слабких моментів,

які сприяють порушенням правил використання військового майна. Рекомендації для подальших заходів мають на меті вдосконалення цих систем з метою підвищення дисципліни та відповідальності в армійських підрозділах.

Детальне вивчення міжнародних аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців:

1. Участь в миротворчих місіях:

Розділ присвячений вивченню міжнародних аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців, зокрема при їхній участі у миротворчих місіях. Аналізуючи досвід України та інших країн, дослідження виявило, що участь у миротворчості може створювати особливі виклики та потребує адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

2. Міжнародні правові норми:

Основною метою було дослідження відповідності національного законодавства в галузі кримінальної відповідальності військовослужбовців міжнародним правовим нормам. Виявлено, що різниці у підходах можуть впливати на ефективність управління та дисципліни в армійських структурах.

3. Взаємодія з іншими учасниками миротворчих місій:

Вивчено взаємодію військовослужбовців із представниками інших країн у миротворчих місіях. Дослідження дозволило визначити необхідність гармонізації правових норм та процедур для забезпечення спільного розуміння та відповідальності.

4. Вивчення досвіду провідних країн:

Проведено аналіз досвіду провідних країн, що долучають свої військові контингенти до миротворчих місій. Виявлено, що деякі інновації та практики можуть бути успішно імплементовані для поліпшення систем управління та відповідальності в українській армії.

5. Співпраця з міжнародними організаціями:

Досліджено роль та співпрацю військовослужбовців із міжнародними організаціями у сфері забезпечення миру та безпеки. Визначено, що встановлення чітких

стандартів співпраці та взаємодії є ключовим аспектом покращення системи кримінальної відповідальності.

6. Адаптація національного законодавства:

Звернуто увагу на потребу адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у забезпеченні кримінальної відповідальності військовослужбовців, зокрема, у врахуванні специфіки миротворчих місій.

Це вивчення міжнародних аспектів дозволило ідентифікувати необхідність гармонізації та адаптації законодавства для забезпечення ефективної кримінальної відповідальності військовослужбовців у міжнародному контексті.

Розробка конкретних пропозицій для поліпшення системи управління та дисципліни в армійських структурах:

1. Створення Єдиного Центрального Реєстру Військового Майна:

Запропоновано створення централізованої електронної бази даних, яка об'єднає усі дані про військове майно. Це забезпечить високий рівень прозорості та доступність інформації для військового керівництва та наглядових органів.

2. Вдосконалення процедур звітності та аудиту:

Розроблено нові, більш прозорі та ефективні процедури звітності, які включають систематичний аудит використання військового майна. Це допоможе забезпечити своєчасне виявлення порушень та ефективне реагування.

3. Запровадження системи штрафів та стимулів:

Рекомендується введення системи штрафів для порушників та стимулів для тих, хто дотримується правил. Це сприятиме підвищенню внутрішньої мотивації військовослужбовців до відповідального використання майна.

4. Створення Міжвійськового Офісу Контролю та Аудиту:

Пропонується створення спеціального офісу, що відповідатиме за контроль та аудит в сфері використання військового майна. Цей офіс буде незалежним

та матиме повноваження виконувати періодичні перевірки та аудити військових підрозділів.

5. Посилення освітніх програм:

Рекомендується розширення освітніх програм для військовослужбовців з акцентом на дисциплінарних нормах та відповідальному використанні майна. Включення цих аспектів в процес підготовки допоможе попереджувати порушення.

6. Підвищення міжнародного співробітництва:

Запропоновано зміцнення співробітництва з міжнародними партнерами у сфері управління військовим майном. Обмін досвідом та прийняття кращих практик допоможе вирішувати спільні проблеми та впроваджувати ефективні методи контролю.

7. Створення Гарячої Лінії для Звітвання:

Рекомендується запровадження конфіденційної «гарячої лінії», за допомогою якої військовослужбовці можуть анонімно повідомляти про порушення та недоліки в системі використання майна.

Ці конкретні пропозиції націлені на комплексне вирішення проблем управління та дисципліни в армійських структурах, забезпечуючи систему контролю, яка буде ефективною, прозорою та мотиваційною для військовослужбовців.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Це дослідження висвітлило ряд ключових аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців за порушення правил користування та зберігання військового майна. Аналізуючи різноманітні аспекти цієї проблеми, ми прийшли до ряду важливих висновків.

1. Система контролю та звітності. Дослідження виявило недоліки у системі контролю та звітності за військовим майном. Запропоновані пропозиції, такі як створення Єдиного Центрального Реєстру Військового Майна та вдосконалення процедур звітності, мають на меті усунення цих недоліків.

2. Міжнародні аспекти. Вивчення міжнародних аспектів кримінальної відпові-

дальності військовослужбовців виявило необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Співпраця та обмін досвідом з іншими країнами можуть сприяти вирішенню спільних проблем.

3. Система стимулів та відповідальності. Рекомендації щодо введення системи штрафів та стимулів, а також створення Міжвійськового Офісу Контролю та Аудиту, призначеного для незалежного контролю, спрямовані на поліпшення дисципліни та відповідальності військовослужбовців.

4. Освітні програми та підготовка. Запропоновано розширення освітніх програм для військовослужбовців з фокусом на дисциплінарних нормах. Це може покращити розуміння правил користування майном та зменшити ймовірність порушень.

5. Заходи протидії корупції. Висновок дослідження підкреслив важливість впровадження заходів протидії корупції в армійських структурах, таких як створення «гарячої лінії» для анонімного звітування про порушення.

Загальною метою цього дослідження було не лише виявлення проблем, але й розробка конкретних та практичних рекомендацій для поліпшення системи управління та дисципліни в армійських структурах. Реалізація запропонованих заходів може сприяти зміцненню дисциплінарної культури та ефективності використання військового майна військовослужбовцями.

Перспективи дослідження.

1. Глибше дослідження мотивацій та факторів. Детальне вивчення психологічних, соціальних та організаційних мотивацій та факторів, які впливають на військовослужбовців у використанні військового майна, може допомогти у розробці персоналізованих підходів до підвищення дисципліни.

2. Аналіз ефективності впроваджених заходів. Слід провести детальний аналіз

ефективності запропонованих заходів, включаючи створення реєстру, системи стимулів та відповідальності. Це дозволить визначити, наскільки успішно нові підходи впливають на систему управління та дисципліни.

3. Міжнародний порівняльний аналіз. Розширення дослідження на міжнародний рівень може дати можливість порівняти підходи до кримінальної відповідальності військовослужбовців у різних країнах. Це важливо для виявлення найкращих практик та можливостей для удосконалення.

4. Адаптація до змін у загрозах та стратегіях. Врахування динаміки сучасних загроз та стратегій використання військового майна є ключовим елементом дослідження. Спостереження за змінами у сучасних конфліктах та адаптація системи управління відповідно до нових викликів – це область, яка вимагає подальшого дослідження.

5. Економічний вплив та ефективність витрат. Дослідження економічного впливу та ефективності витрат на управління військовим майном дозволить оцінити раціональність та продуктивність запропонованих заходів, а також визначити можливість їхньої оптимізації.

6. Забезпечення кібербезпеки в системі контролю. У зв'язку з розвитком кіберзагроз та зловживань, важливо вивчити аспекти кібербезпеки в системах контролю та збереження даних про військове майно для запобігання несанкціонованому доступу та змінам.

7. Вивчення етичних аспектів. Дослідження етичних аспектів кримінальної відповідальності військовослужбовців, зокрема в контексті миротворчих місій, є важливим напрямком, який дозволяє враховувати не лише юридичні, але й моральні аспекти.

Перспективи дослідження вказують на необхідність подальших широкомасштабних досліджень, щоб впроваджувати ефективні та сталі рішення в управлінні та дисципліні в армійських структурах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маслова О.О. Кримінально-правова характеристика обстановки вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. 2019. 174 с.
2. Хавронюк М.І., Дячук С.І., Мельник М.І. Військові злочини: коментар законодавства. Київ : АСК, 2003. 272 с.
3. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г.М.Анісімов, Ю.П.Дзюба, В.І.Касинюк та ін. ; за ред. М.І.Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.
4. Бодаєвський В.П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на військовій службі» як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Т. 25(64), № 2. С. 180–186.
5. Сарнавський О.М. Норми про кримінальну відповідальність військовослужбовців у системі кримінального права України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 308–311.
6. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 : Особлива частина. Харків : Право, 2013. 1040 с.
7. Турій О.В. Відповідальність за втрату військового майна. *Юридичний портал «Турій та Партнери»*. URL: <https://turii.com.ua/publikatsii/vidpovidalnist-za-vtratu-vijskovogo-majna/> (дата звернення: 08.01.2025).

REFERENCES:

1. Maslova, O.O. (2019). *Kryminalno-pravova kharakterystyka obstanovky vchynennia zlochynu* [Criminal-legal characteristics of the circumstances of committing a crime]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, Ukraine [in Ukrainian].
2. Khavroniuk, M.I., Dyachuk, S.I., & Melnyk, M.I. (2003). *Viiskovi zlochyny: komentar zakonodavstva* [Military crimes: Commentary on legislation]. Kyiv : ASK [in Ukrainian].
3. Anisimov, H.M., Dziuba, Yu.P., & Kasyniuk, V.I. (2011). *Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny)* [Crimes against the established procedure for military service (military crimes)]. Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
4. Bodaievskiy, V.P. (2013). *Voiennyi stan, boiova obstanovka ta chas perebuvannia na viiskovii sluzhbi yak osoblyvi obstavyny chynnosti kryminalnoho zakonu shchodo viiskovykh zlochyniv u chasi* [Martial law, combat situation, and time in military service as special circumstances of criminal law applicability to military crimes]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya Yurydychni nauky*, 25(64)(2), 180–186 [in Ukrainian].
5. Sarnavskiy, O.M. (2013). *Normy pro kryminalnu vidpovidalnist viiskovosluzhbovtziv u systemi kryminalnoho prava Ukrainy* [Norms on criminal liability of military personnel in the system of Ukrainian criminal law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 2, 308–311 [in Ukrainian].
6. Baulin, Yu.V., Borysov, V.I., & Tiutiuhin, V.I. (2013). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar* [Criminal Code of Ukraine: Scientific-practical commentary] (5th ed.). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
7. Turii, O.V. (2025). *Vidpovidalnist za vtratu viiskovoho maina* [Responsibility for the loss of military property]. Retrieved from <https://turii.com.ua/publikatsii/vidpovidalnist-za-vtratu-vijskovogo-majna/>

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 341, 338, 339

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.11>**ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНУ****Мікічурова Ольга Володимирівна,**

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри фінансів та кредиту

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-1399-6738

Стаття присвячена аналізу переходу до циркулярної економіки європейських країн-членів Європейської Економічної Комісії ООН, зокрема інституційно-правовим засадам розвитку циркулярної економіки в країнах європейського географічного регіону.

Автор зазначає, що серед цілей сталого розвитку, досягнення яких визначено ООН у 2015 році як пріоритетні, чільне місце посідає «відповідальне споживання та виробництво», яке є основою циркулярної економіки. Ця ціль стала основою політики європейських країн, на чому окремо наголошується в статті. Так, в статті проводиться аналіз позитивних прикладів інституційної взаємодії на національному та міжнародному рівнях в сфері переходу до циркулярної економіки європейських країн, моделей організації інституційного співробітництва в рамках держав щодо переходу до циркулярної економіки, а також проблем, які виникають на цьому шляху. Окрема увага приділена дорожнім картам циркулярної економіки, як важливому елементу економічної трансформації для європейських країн.

Також автор аналізує правову практику Європейського союзу (ЄС) щодо переходу до циркулярної економічної моделі країн-членів, прийняту Європейську зелену угоду на період до 2050 року та співробітництво ЄС з міжнародними урядовими і неурядовими організаціями в сфері переходу до циркулярної економіки. Зокрема, з Глобальним альянсом з циркулярної економіки та ресурсоефективності, Європейською економічною комісією ООН, ЮНЕП, ПРООН та іншими. В статті також висвітлюється робота фондів та програм циркулярної економіки в європейських країнах та Україні. Крім того, в статті наголошується на наявності розробленої ЄС системи моніторингу циркулярної економіки, який включає оцінку виробництва та споживання, управління відходами, вторинну сировину, а також конкурентоспроможність та інновації.

Вперше у вітчизняній доктрині в статті надається визначення циркулярного права. Так, циркулярне право визначається автором як сукупність правових норм, які визначають і регулюють суспільні відносини у сфері циркулярної економіки. Автор наводить приклади національних та міжнародних циркулярних правових норм.

Належна увага приділена національним інституційно-правовим засадам переходу до циркулярної економіки, зокрема, аналізується проект ЄС для України 2023 р. «Циркулярна економіка – сприяння сталим моделям виробництва та споживання в Україні» та шляхи його реалізації, а також національне законодавство України.

Ключові слова: циркулярне право, циркулярна економіка, дорожні карти, інституційне співробітництво, європейські країни, міжнародні організації, фонди та програми циркулярної економіки, Європейський союз, Україна.

Mikichurova Olga. Institutional and legal basis of circular economy development in the countries of the European region

The paper covers the analysis of the transition to a circular economy of European member states of the United Nations Economic Commission for Europe, in particular, the institutional and legal principles of the development of a circular economy in the countries of the European geographical area.

The author notes that among the sustainable development goals, the achievement of which was identified by the UN in 2015 as priority, the leading place is occupied by "responsible consumption and production", which is the basis of a circular economy. This goal has become the basis of the policy of European countries, which is separately emphasized in the paper. Thus, the paper analyzes positive examples of institutional interaction at the national and international levels in the field of transition to a circular economy in European countries, models of organizing institutional cooperation within the framework of states regarding the transition to a circular economy, as well as problems that arise along the way. Particular attention is paid to circular economy roadmaps as an important element of economic transformation for European countries.

The author also analyzes the legal practice of the European Union (EU) in respect of the transition to a circular economic model of member states, the adopted European Green Deal for the period until 2050, and the EU's cooperation with international governmental and non-governmental organizations in the field of transition to a circular economy. In particular, with the Global Alliance on Circular Economy and Resource Efficiency, the UN Economic Commission for Europe, UNEP, UNDP and others. The article also highlights the work of circular economy funds and programs in European countries and Ukraine. In addition, the paper emphasizes the presence of a circular economy monitoring system developed by the EU, which includes production and consumption, waste management, secondary raw materials, as well as competitiveness and innovation.

For the first time in the domestic doctrine, the paper provides a definition of circular law. Thus, circular law is defined as a set of legal norms that determine and regulate social relations in the field of a circular economy.

Due attention is paid to the institutional and legal foundations of Ukraine's transition to a circular economy, in particular, the EU project for Ukraine of 2023: "Circular Economy – Promoting Sustainable Production and Consumption Models in Ukraine" and Ukraine's ways of implementing it are analyzed.

Key words: *circular law, circular economy, roadmaps, institutional cooperation, European countries, international organizations, funds, programs, European Union, Ukraine.*

Постановка проблеми. Світ сьогодні динамічний та глобалізований, який швидко розвивається та змінюється під впливом розвитку науки, техніки та розкриття людського потенціалу. Проте розвиток має і негативні сторони: вичерпність ресурсів, ріст населення Землі та погіршення екологічної ситуації – неминучі його наслідки. Усвідомивши це, на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 р. більшістю країн світу було затверджено 17 цілей сталого розвитку серед яких «відповідальне споживання та виробництво», яке є основою циркулярної економіки. Стійкий розвиток без шкоди для навколишнього середовища є актуальним питанням і для кожного з нас. Це означає, що світове співтовариство прагне забезпечити стійкі моделі споживання та виробництва, а сталий розвиток розуміється ним як справедливий баланс економічного, соціального та екологічного розвитку країн. Щоб порядок денний сталого розвитку став реальністю, усі країни світу повинні діяти разом і зла-

годжено та переходити від економіки споживання до альтернативної економічної моделі – циркулярної економіки. Чимало нормативно-правових актів щодо переходу до циркулярної економіки було прийнято на національному, регіональному і навіть міжнародному рівнях, проте досвід практичної реалізації цього переходу є унікальним для кожної країни. В цьому дослідженні ми розглянемо інституційно-правові основи розвитку циркулярної економіки в європейських державах та їх позитивні приклади реалізації переходу з лінійної до циркулярної економічної моделі що становить наукову новизну.

Актуальність дослідження зумовлена інтеграцією України до європейського економічного простору та імплементацією нашою країною міжнародних норм циркулярного права у власне законодавство та адаптацією української економічної системи до європейських стандартів.

Метою статті є дослідження інституційно-правових засад розвитку циркулярної економіки країн європейського регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти циркулярної економіки досліджували: Кірххер Дж., Райке Д. та Хеккерт М., Арсова С., Дженовезе А., Кетикидис Р., Яценко О., Гахович Н., Шинкарук Л.; Шибанін В., Решетілов Г., Мельник О.; Барицька К., Швиданенко О., Зуєв В., Кваша Т., Паладченко О., Белажентіс А., Емерсон М., Едвардс, Т., Газізуллін І., Люке М., Мюллер-Йентш Д., П'ятницький В., Шнайдер А., Шевцов О., Шумило О., Зосименко Т., Шадура-Никипорець Н. та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модель циркулярної економіки підтримує сталий економічний розвиток без шкоди для навколишнього середовища. Поняття «циркулярна економіка» вперше з'явилося у літературних джерелах в 60-ті роки ХХ ст. унаслідок переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної (цифрової), яка полягає у розширенні асортименту товарів та послуг, прискореному технологічному прогресі, розвитку інновацій. Циркулярна (кругова) економіка – нова економічна модель, основною ідеєю якої є повторне використання матеріалів, а принципом – утримання ресурсів у використанні, із продовженням їх життєвого циклу, а також реалізацією безвідходного виробництва [1]. Згідно з дослідженням, проведеним Джуліаном Кірхерром, Денізом Рейке та Марко Хеккертом, більшість авторів використовують комбінацію трьох «R»: Reduce + Reuse + Recycle, що означає оптимізацію виробничого процесу повторне використання або спільне використання продукту та переробку відходів [2].

Сьогодні все більше держав переходять до циркулярної економічної моделі, що регулюється циркулярним правом. Циркулярне право – це сукупність правових норм, які визначають і регулюють суспільні відносини у сфері циркулярної економіки [2].

Флагманами цього процесу є країни Європейського регіону – Німеччина, Велика Британія, Фінляндія, Данія, Шотландія та інші, які активно модернізують своє законодавство.

Так, у Німеччині у 2012 році був прийнятий Закон про циркулярну економіку. У 2016 році у Фінляндії була оприлюднена «Дорожня карта циркулярної економіки» на 2016–2025 роки. Наступного 2017 року в Гельсінкі відбувся Всесвітній форум циркулярної економіки, який був присвячений найкращим світовим рішенням у сфері циркулярної економіки [3]. У Нідерландах у 2017 році було прийнято загальнодержавну програму голландської циркулярної економіки до 2050 року. Того ж 2017 року Сполучене Королівство запустило бізнес-стандарт циркулярної економіки BS 8001.

На рівні Європейського Союзу також прийнято низку нормативно-правових актів циркулярного права. У 2018 році була прийнята Європейська стратегія щодо пластику, яка обмежує та забороняє використання деяких пластикових виробів. Згідно з нею заборонені такі предмети, як вушні палички, пластиковий посуд, пластикові соломинки, а також обмежено використання поліетиленових пакетів, пляшок, сигарет і засобів гігієни. У 2019 році Європейська комісія прийняла Європейську зелену угоду на період до 2050 року, яка передбачає європейську екологічну нейтральність і кліматичне законодавство, а також стандарти викидів CO₂, промислову стратегію для циркулярної економіки, пропозиції щодо утилізації відходів і сталого розвитку, пропозиції щодо оподаткування енергоносіїв тощо [4].

11 березня 2020 року Європейська комісія прийняла План дій із циркулярної економіки. Це важлива частина порядку денного Європейської зеленої угоди. Метою Плану є скорочення споживання та подвоєння повторного використання ресурсів у ЄС у найближчі десятиліття, одночасно сприяючи економічному зростанню. Заходи, розроблені для реалізації Плану, можуть збільшити ВВП ЄС додатково на 0,5 % до 2030 року та створити приблизно 700 000 нових робочих місць. Перехід ЄС до циркулярної економіки зменшить тиск на природні ресурси та забезпечить стійке зростання та робочі місця. Це також є передумовою для досяг-

нення цілі ЄС щодо кліматичної нейтральності до 2050 року та зупинки втрати біорізноманіття [5].

Незважаючи на спільність екологічної політики ЄС, кожна країна має свій національний контекст реалізації концепції. Зокрема, Німеччина, маючи потужну індустріальну економіку, сформувала основу для циркулярної економіки завдяки матеріальним потокам і доступності матеріалів, тоді як Нідерланди зосередились на інноваційних матеріалах і бізнес-моделях. Фінляндія першою розробила національну дорожню карту переходу до циркулярної економіки. Шотландія стала першою країною, яка приєдналася до програми Circular Economy 100 (CE100), ініціативи Фонду Еллен МакАртур, спрямованої на сприяння співпраці та інноваціям для просування циркулярної економіки. Великі країни ЄС, такі як Німеччина, Велика Британія та Франція, досягли найвищих показників щодо інвестицій, патентів і робочих місць у циркулярних проектах, що дозволяє їм бути лідерами в розвитку циркулярної економіки [3].

Враховуючи системний характер циркулярної економіки, широкий спектр переваг і різноманітність зацікавлених сторін та політичних підходів, вкрай важливо, щоб всі підходи і політичні рішення ефективно втілювались, що можливо лише за допомогою ефективних національних механізмів та міжнародних домовленостей. Країни регіону Європейської Економічної Комісії (ЄЕК) ООН знаходяться на різних етапах розвитку циркулярної економіки та застосовують різні підходи і моделі переходу до циркулярної економіки, що залежить від політичної ситуації, системи управління, культури, розміру та економічного потенціалу країни. Хоча універсальних рецептів не існує, але існують гарні приклади інституційної взаємодії, які держави-члени застосовують в своїй практиці, адаптувавши їх під власні умови. Їх дослідження є актуальними для України, як країни що інтегрується в ЄС та заохочує екологічні ініціативи.

Можна виділити три види співробітництва в рамках держави для реалізації від-

повідних програм переходу до циркулярної економіки:

1. Співробітництво між різними органами влади одного рівня. Наприклад, Міністерства економіки з Міністерством охорони навколишнього середовища та іншими міністерствами.

2. Співробітництво між різними рівнями органів державної влади. Кожен з них має свою сферу діяльності, які є важливими для впровадження циркулярної економіки. Наприклад, центральної влади з місцевою тощо.

3. Співробітництво з приватним сектором та групами зацікавлених сторін. Наприклад, підприємства, дослідницькі інститути та некомерційні організації є важливими суб'єктами, які володіють знаннями та досвідом, а їх рекомендації будуть корисними для реалізації переходу до циркулярної економіки.

Розглянемо більш детально кожен з них.

1. Спільна робота міністерств держави є важливим фактором ефективної реалізації циркулярної економіки, що підтверджується досвідом держав, які вже розробили та впроваджують політику циркулярної економіки та мають відповідні дорожні карти. Зазвичай міністерства екології та економіки відіграють стратегічну роль, очолюючи стратегію циркулярної економіки за погодженням з іншими профільними міністерствами, що свідчить про комплексне розуміння та підхід до реалізації переходу до циркулярної економічної моделі.

У Португалії, наприклад, розроблений у 2017 році План дій щодо циркулярної економіки був ініційований Міністерством екології та клімату, а згодом до нього долучились і інші міністерства, такі як Міністерство економіки, Міністерство сільськогосподарства та Міністерство науки і технологій.

До переваг такого співробітництва можна віднести:

1. Розроблена політика має ширшу політичну підтримку з самого початку, що дозволяє швидке впровадження завдяки швидкому погодженню галузевими міністерствами.

2. Розроблена політика враховує перспективи більшої кількості зацікавлених сторін ніж якщо вони розробляються одним міністерством.

3. Можливість уникнення дублювання дій і бюджетів, сприяючи таким чином, бюджетним фінансовим заощадженням.

До проблем такого співробітництва належать:

4. Різні міністерства зазвичай мають різні стратегічні пріоритети діяльності та групи зацікавлених сторін, особливо в країнах, де міністри належать до різних політичних партій.

5. Тема циркулярної економіки може бути актуальнішою для одного з міністерств, створюючи неузгодженість інтересів.

6. Залучення кількох міністерств може загострити конкуренцію між ними або уповільнити прогрес в реалізації через складність консенсусу.

7. На інтереси різних сторін можуть впливати інші складні фактори, такі як наявні ресурси, різні політичні плани або особливості міжособистісних стосунків [5].

Схвалення циркулярної економіки на найвищому рівні уряду значно полегшує співпрацю між міністерствами. Наприклад, у Фінляндії першу в Європі і світі дорожню карту циркулярної економіки було розроблено після того, як прем'єр-міністр обрав циркулярну економіку одним із ключових проєктів свого уряду в 2015 році, а міністри почали працювати злагоджено задля єдиною мети – сталого розвитку країни без шкоди навколишньому середовищу.

Рушійною силою впровадження циркулярної економіки є чітке уявлення на національному рівні про те, яку користь від цього отримає конкретна країна. Аналіз переваг часто є необхідною умовою і допомагає визначити ключові інтереси сторін. Уряди європейських країн під час переходу до циркулярної економіки належну роль приділяють оцінці переваг моделі для своєї країни, спираючись на аналіз експертів. Такі аналізи можуть проводитися на національному, регіональному, обласному чи міському/селищному рівнях.

Наприклад, уряд Уельсу побудував свою стратегію переходу країни до циркулярної економіки на основі кількох досліджень, які оцінювали його переваги. Одне з них було проведено Фондом Еллен Макартур і WRAP, яке оцінило потенційну економію в понад 2 мільярди фунтів стерлінгів на рік, а інше – WRAP і Грін Альянс передбачало створення до 30 000 нових робочих місць [6].

У 2015 році урядовий проєкт циркулярної економіки Фінляндії передбачав інвестиції в розмірі 40 мільйонів євро. Підготовлена з допомогою Фінського інноваційного фонду (SITRA) у 2016р. дорожня карта поєднала стратегію, мету та план дій і охоплювала не лише національний рівень, а й муніципальний, рівень підприємств та громадян. Керівний комітет, що складається з 21 члена від бізнесу, адміністрації, дослідницьких та неурядових організацій, підтримував SITRA у розробці цілей і стратегічної політики, а також у реалізації дорожньої карти [5].

У 2017 році Португалія прийняла свій перший План дій із циркулярної економіки, який містить низку вказівок щодо переходу країни до економіки, яка сприяє ефективному та продуктивному використанню ресурсів. Сьогодні Португалія модернізує свій план для узгодження з циркулярною економікою ЄС. Оновлений План дій, опублікований у 2020 році вже почав діяти.

У 2019 році Польща прийняла дорожню карту переходу до циркулярної економіки, яка розрахована на широкий соціальний та економічний вплив і можливість вирішення існуючих і майбутніх проблем. В цьому плані беруть участь Міністерство економічного розвитку та технологій, Міністерство клімату та навколишнього середовища а також робоча група для сприяння міжвідомчій співпраці. Державно-приватна платформа, відома як Polish Circular Hotspot була створена для об'єднання національних і місцевих органів влади з бізнесом, підприємцями, науковою спільнотою та громадянським суспільством для спільної розробки

та застосування концепції циркулярної економіки. Важливим партнером, який допомагає сприяти міжвідомчій співпраці, є INNOWO – Польський інститут Інновації та відповідального розвитку.

У 2021 році в Чорногорії Торгова палата опублікувала першу в країні дорожню карту для циркулярної економіки за підтримки офісу ПРООН в країні та інших експертів. Дорожня карта містить рекомендації щодо трьох взаємопов'язаних сфер: державна політика, бізнес-моделі та цінності громадян, наративи і поведінка споживачів. Для досягнення цілей уряд створив робочу групу «зеленого переходу», яка координується Міністерством економічного розвитку та туризму та включає ключові міністерства (наприклад, економіки, екології, капітальних інвестицій та сільського господарства), установи (наприклад, Палата Комерції), донорів (наприклад, ПРООН), бізнес-асоціації і неурядові організації для розробки програм співробітництва.

У 2021 році Сербія за підтримки ПРООН підготувала дорожню карту для Сербії по переходу до циркулярної економіки, де зазначено, що на місцевому рівні важлива роль надається органам місцевого самоврядування, які виконують національні нормативно-правові акти та обов'язки, які ними закріплені, наприклад, щодо розробки місцевих планів управління відходами. Політику циркулярної економіки курує Міністерство охорони навколишнього середовища, зокрема спеціалізований Департамент циркулярної та зеленої економіки, а також частина підрозділів управління відходами та стічними водами і хімікатами. Міністерство економіки, в свою чергу, включило циркулярні бізнес-моделі як одну з цілей Стратегії промислової політики на 2021–2030 роки [5]. Міністерство будівництва, транспорту та інфраструктури залучене до реалізації циркулярної економіки через питання міської мобільності. Співробітництво між ними відбувається через спільні проекти, семінари та взаємний обмін інформацією.

Політика циркулярної економіки виникає не лише на національному рівні, а й на

регіональному та муніципальному рівнях. Кожен рівень влади по-різному впливає на циркулярну економіку, має різні повноваження та відповідальність. Тоді як на національному рівні існує більше можливостей для здійснення глибоких структурних змін в економіці держави та моделях виробництва і споживання, міста та муніципалітети – завдяки їх меншому розміру мають більше можливостей для оперативної діяльності та проведення експериментів на місцях. Таким чином, тісне та ефективне співробітництво між цими різними рівнями влади забезпечує можливість для місцевих ініціатив зробити свій внесок у розробку національної політики в сфері циркулярної економіки при підтримці місцевого розвитку.

У багатьох випадках дорожні карти циркулярної економіки надали ключові можливості для обміну та співпраці між різними рівнями влади. У Португалії, наприклад, фінальна версія дорожньої карти розглядає макро-, мезо- та мікрорівні її реалізації, останній розвивається кожним регіоном окремо за рахунок коштів державних екологічних фондів [5]. При переході до циркулярної економічної моделі важливо, щоб усі форми інституційних змін відбулися при злагодженій роботі уряду і щоб державний сектор показував приклад та надавав гарантії незмінності політики переходу до циркулярної економіки для бізнесу.

Враховуючи міжнародний характер виробничих процесів, розвиток циркулярної економіки потребує створення міжнародних норм циркулярного права та активного міжнародного співробітництва, наприклад, оновлення торговельних угод і стандартів, прийняття спільних актів. Так, на сьогодні існує Глобальний альянс з циркулярної економіки та ресурсоефективності (GACERE) [7], Глобальне зобов'язання щодо пластмас [8] або Договір ООН щодо пластмасового забруднення [9].

У Європейському Союзі Європейська комісія відіграє ключову роль у розробці політики циркулярної економіки, зокрема через План дій, вперше опублікований у 2015 році та оновлений пізніше як час-

тина Європейської зеленої Угоди затвердженої в 2020 році.

Важливим також є обмін практичним досвідом імплементації циркулярних стандартів між країнами. Наприклад, коли Португалія створила свій План дій у 2017 році, Нідерланди були серед небагатьох держав які вже мали такий, тож команда португальських представників вирушила до Амстердама, щоб перейняти голландський досвід. ЄЕК ООН активно підтримує обмін передовим досвідом. Вона створила Circular STEP, метою якого є «прискорити» перехід до циркулярної економіки шляхом заповнення прогалів і створення синергії між державами-членами. Її діяльність включає розробку та розповсюдження науково обґрунтованих практик ефективної політики в сфері циркулярної економіки.

Ще одним важливим моментом підвищення ефективності впровадження циркулярної економіки є постійний моніторинг цього процесу.

Вдала постановка цілей, їх аналіз та моніторинг досягнення стали ключовим фактором успіху для Фінляндії, оскільки вони допомогли дійти консенсусу між всіма зацікавленими сторонами щодо циркулярної економіки. У 2022 році уряд Фінляндії опублікував резолюцію про заохочення циркулярної економіки, яка включала цілі подвоєння продуктивності ресурсів і циркулярного використання матеріалів до 2035 року порівняно з 2015 роком. Ці цілі ґрунтувалися на меті вищого рівня — стати суспільством циркулярної економіки без викидів вуглецю до 2035 року [10].

Уряд Нідерландів поставив собі мету стати повністю циркулярною економікою до 2050 року з проміжною метою — скоротити вдвічі споживання первинної сировини до 2030 року [5]. У Нідерландах було запропоновано створити систему моніторингу, в якій розрізняється моніторинг бажаних ефектів, тобто зменшення споживання природних ресурсів, і моніторинг процесу переходу, тобто прийняття численних циркулярних стратегій, таких як подовження терміну служби товарів. В результаті було виявлено, що навіть при

гарних стратегіях первинні результати можуть досягатись повільно через складність переходу до стандартів циркулярної економіки [11].

Європейський Союз опублікував структуру моніторингу циркулярної економіки на основі 23 показників, що стосуються виробництва та споживання, управління відходами, вторинної сировини, а також конкурентоспроможності та інновацій [5]. Такі схеми моніторингу вимагають певних можливостей і великої кількості даних, які мають стосуватись і економічних, і екологічних, і соціальних питань. Наявність даних про національні матеріальні потоки та забруднення екології є важливою умовою адекватної політики циркулярної економіки. Проте деякі важливі цілі, такі як суспільний добробут чи справедливість, не так легко піддаються кількісній оцінці. Ці труднощі можна подолати, наприклад, шляхом поєднання різних показників, контекстуалізації цілей і включення якісних цілей.

Співпраця уряду з громадянським суспільством, підприємцями та різними зацікавленими сторонами має важливе значення для розуміння ширших суспільних наслідків переходу до циркулярної економіки. Так, досвід компаній, що мають замкнуті цикли виробництва допоможе усунути проблеми приватних суб'єктів з відходами, а науково-дослідні інститути запропонують інноваційні рішення вже існуючих проблем циркулярної економіки. Також важливо інформувати дослідників про потреби компаній і фірм залучених до виробничих ланцюжків.

Серед проблем варто зазначити потребу в часі та ресурсах для координації всіх сторін, залучення експертів, проведення дебатів, які можуть бути довгими, наприклад про те як політика впровадження циркулярної економіки вплине на існуючий стан речей, окремі сектори економіки та інші питання, на які важко однозначно відповісти. Однак, залучення громадянського суспільства і обмін думками є цінними в процесі переходу.

Щоб задовольнити інтереси кожної зацікавленої сторони важливо забезпечити

їх безпосередню участі у процесі, на що може піти багато часу. Наприклад, у Фінляндії зацікавленим сторонам було запропоновано приєднатися до керівної групи з 21 члена, співголовами якої є міністр навколишнього середовища, енергетики та житлово-комунального господарства, а також експерт, який працює в корпоративній раді. Окрім залучення професійних експертів існує можливість залучення значно більшої кількості громадян через публічні консультації.

У Шотландії, наприклад, консультаціями щодо законопроекту про циркулярну економіку зацікавились понад 2000 громадян та надали свої пропозиції. Проте, для системного переходу на циркулярну економіку варто залучити ще більше громадян через загальнонаціональні дебати.

Платформа Circular STEP спрямована на вирішення потреб та з'ясування пріоритетів держав ЄЕК ООН та допомагає європейським країнам в проведенні ефективного моніторингу в переході до циркулярної економіки. Платформа підтримується в рамках проекту «Прискорення переходу до циркулярної економіки в регіоні ЄЕК ООН» (міжвідомчий проект UNDA, 2021–2024). Серед іншого, Circular STEP розробляє та поширює міжнародні передові практики та об'єднує експертів з національних, регіональних та місцевих органів влади, ділових та наукових спільнот, а також громадянського суспільства з регіону ЄЕК ООН. Ключові сфери аналітичної роботи включають дослідження та технічну допомогу в інституційних механізмах циркулярної економіки, торгівлі, закупівлях, що стимулюють інновації, управління відходами, роботі малих та середніх підприємств, відстеження ланцюжків створення вартості, фінансування та цифрових рішень [5]. На сьогодні багато держав та міжнародних організацій співпрацюють із Circular STEP, зокрема ЮНЕП, ЮНІДО, SITRA (Фінляндія), Фонд Еллен Макартур, Chatham House (Велика Британія), Circular Supply Chains Inc. (Канада), Інститут циркулярної економіки (Болгарія), Університет Енна Коре (Італія),

MedWaves (Іспанія), TUV Rheinland (Німеччина), O2 İletişim (Туреччина) та Expertise France (Франція) [5].

Україна за фінансової підтримки Європейського Союзу (ЄС) працює зараз над розробкою концепції циркулярної економіки та державною стратегією і планом переходу до циркулярної економічної моделі в контексті адаптації практики країни до європейської зеленої угоди та стандартів ЄС.

У 2023 році Верховною Радою України було прийнято Закон про управління відходами, який ґрунтується на трьох директивах ЄС: забруднювач платить, розширена відповідальність виробника та ієрархія управління відходами, де утилізація відходів є крайнім рішенням, якщо переробка неможлива [12]. Впровадження ієрархії управління відходами поклається на центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації. Механізм дії Закону має стимулюватиме розвиток переробної промисловості та екомодернізацію України. Даний закон є прикладом акту циркулярного права.

Українські підприємці все активніше долучаються до вирішення проблеми пластикового забруднення. Так, торгова марка «Моршинська» оновила дизайн упаковки, зменшивши кількість пластику на 15 % [13]. В торговельних мережах великих супермаркетів покупцям пропонуються лише біорозкладні пакети тощо.

Європейський Союз відкрив для України кілька програм фінансування для підтримки переходу на модель циркулярної економіки: Європейські структурні інвестиційні фонди, Horizon 2020 та LIFE. Крім того, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) фінансує проекти підтримки циркулярної економіки через Європейський фонд стратегічних інвестицій та програму «Фінансування інноваторів ЄС» (InnovFin). У 2021 році стартувала велика програма Single Market Programme (SMP). А в 2023 році стартував проект ЄС для України: «Циркулярна економіка – сприяння сталим моделям виробництва та спожив-

вання в Україні» [14]. Основна мета – перехід від лінійної моделі споживання та виробництва до циркулярної моделі, де відходи перетворюються на ресурси. В рамках проекту у 2024 році на рівні Міністерства економіки України було створено міжвідомчу робочу групу з підтримки впровадження моделі циркулярної економіки. Основною її метою є забезпечення системного підходу до впровадження проекту, координація та співпраця між різними державними інституціями, бізнесом, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами. В її засіданнях взяли участь представники Міністерства економіки та Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, бізнес-спільноти, громадських організацій, експерти з екології, економіки та інновацій. Кінцевим результатом проекту є прийняття Національної стратегії циркулярної економіки, що є підготовкою до прийняття дорожньої карти циркулярної економіки України, формування норм циркулярного права та фактичного переходу до циркулярної економічної моделі.

Варто зазначити, що циркулярна економіка є глобальною метою, тому міжнародне співробітництво та прийняття міжнародних норм циркулярного права є важливим для її реалізації. ЄС активно співпрацює з Глобальним альянсом з циркулярної економіки (GAERCE), який є добровільним міждержавним об'єднанням, метою якого є міжнародна координація щодо питань: переходу до циркулярної та ресурсоефективної економіки; здійснення систематизації національних політик та системи нормативного забезпечення сталого управління природними ресурсами, переходу до циркулярної економіки та промислового симбіозу; визначення слабких ланок та бар'єрів переходу до циркулярної моделі; визначення потреб у дослідженнях; підтримка міждержавного партнерства з метою застосування досвіду використання найкращих практик з циркулярної економіки; сприяння міжнародному діалогу з питань управління природними ресурсами та варіантів покращення

поточної ситуації в тому числі з більш широким використанням ресурсоефективних та циркулярних підходів [15].

До універсальних правових норм в сфері циркулярної економіки можна також віднести норми Паризької угоди про зміну клімату 2015 р., Міжнародної угоди про тропічну деревину 2006 р., Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про Оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті та інші протоколи, Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі 2001, Картахенський протокол з біобезпеки до Конвенції про біологічне різноманіття 2000 та інші.

Висновки. В результаті дослідження було з'ясовано, що циркулярна економіка є універсальним орієнтиром для всіх країн світу, проголошеним на міжнародному рівні Організації Об'єднаних Націй (ООН). Перетворення традиційної економіки в циркулярну відбувається за допомогою циркулярного права – сукупності правових норм, які визначають і регулюють суспільні відносини у сфері циркулярної економіки. В процесі переходу країн до циркулярної економіки важливими є інституційні зміни та відповідна політика на національному рівні. Флагманами цього процесу стали європейські країни Європейської Економічної Комісії (ЄЕК) ООН та Європейського Союзу (ЄС): Німеччина, Велика Британія, Фінляндія, Данія, Шотландія, Португалія, Польща, Чорногорія, Сербія, Нідерланди за підтримки міжнародних організацій вже прийняли Плани дій або Дорожні карти переходу до циркулярної економіки та провели чи проводять інституційно-правові зміни всередині своїх держав.

На рівні Європейського Союзу у 2019 році було прийнято Європейську зелену угоду на період до 2050 року, що передбачає екологічні стандарти та промислову стратегію для циркулярної економіки, а 11 березня 2020 року Європейська комісія прийняла План дій із циркулярної економіки, метою якого є скорочення споживання та подвоєння повторного використання ресурсів у ЄС у найближчі

десятиліття, одночасно сприяючи економічному зростанню.

Провівши аналіз практики впровадження циркулярної економіки європейських країн, ми пропонуємо три види ефективного співробітництва в рамках держави для реалізації відповідних програм переходу до циркулярної економіки:

1. Співробітництво між різними органами влади одного рівня.
2. Співробітництво між різними рівнями органів державної влади.
3. Співробітництво з приватним сектором та групами зацікавлених сторін.

В Україні за фінансової підтримки Європейського Союзу (ЄС) було відкрито декілька програм переходу до циркулярної економіки: Європейські структурні інвестиційні фонди, Horizon 2020 та LIFE та фонди: Європейській фонд стратегічних інвестицій та програма «Фінансування інноваторів ЄС» (InnovFin), програма Single Market Programme (SMP) та інші. У 2023 році стартувала програма «Циркулярна економіка – сприяння сталим моделям виробництва та споживання в Україні». Її кінцевою метою є прийняття Національної стратегії циркулярної економіки, що є підготовкою до прийняття дорожньої карти циркулярної економіки України. На даний момент практика реалізації проекту відповідає початковому етапу практики впровадження циркулярної економіки європейських країн та ведеться на всіх рівнях державної влади.

Прикладом національного циркулярного права є Закон України про управління відходами, який ґрунтується на трьох циркулярних директивах ЄС.

ЄС активно співпрацює з Глобальним альянсом з циркулярної економіки (GAERCE) та організаціями системи ООН, метою яких є міжнародна координація щодо питань переходу до циркулярної та ресурсоефективної економіки. Під керівництвом Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) у 2022 році був запущений проект Circular STEP для розробки та розповсюдження науково обґрунтованої міжнародної передової практики та об'єднання експертів з національних, регіональних та місцевих органів влади, бізнес- та академічної спільноти, громадянського суспільства з регіону ЄЕК ООН. Із Circular STEP сьогодні успішно співпрацюють: ЮНЕП, ЮНІДО, SITRA (Фінляндія), Фонд Еллен Макартур, Chatham House (Велика Британія), Circular Supply Chains Inc. (Канада), Університет Енна Коре (Італія), Інститут циркулярної економіки (Болгарія), TUV Rheinland (Німеччина), MedWaves (Іспанія), O2 İletişim (Туреччина) та Expertise France (Франція) та інші.

Міжнародно-правові акти універсального рівня в сфері циркулярної економіки підтверджують прагнення всіх держав світу до переходу на ресурсоефективну та заощадливу економіку та збереження планети Земля.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Tukker A. Product services for a resource efficient and circular economy – a review. *Journal of Cleaner Production*, 15, pp. 76–91., 2015.
2. O.V.Mikichurova and I V Vlialko Circular law as a legal basis for a circular economy – IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 915 012022, 2021: DOI:10.1088/1755-1315/915/1/012022 (Дата звернення: 31.12.2024 р.).
3. ECOBUSINESS Досвід країн Європи в переході до циркулярної економіки, 2021: <https://ecolog-ua.com/news/dosvid-krayin-yevropy-v-perehodi-do-cyrkulyarnoyi-ekonomiky> (дата звернення: 31.12.2024р.).
4. Mikichurova O., Klyueva E. and Armash N. Transport in the circular economy *Revista TURISMO: Estudos e Práticas* 1(01) Fevereiro 2001, 2021 <https://geplat.com/rtep/index.php/tourism/article/view/859> (дата звернення 31.12.2024 р.).
5. Circular Economy transition paper – Circular step, 2023: <https://unece.org/sites/default/files/2023-09/Circular%20Economy%20-%20Institutional%20Arrangements%20-%209.26.23%20-Circular%20STEP%20.pdf> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

6. Welsh Government, "Achieving a more circular economy for Wales", written statement 2016: <https://www.gov.wales/written-statement-achieving-more-circular-economy-wales> (дата звернення 31.12.2024 р.).

7. European Commission, "Global Alliance on Circular Economy and Resource Efficiency (GACERE)": https://environment.ec.europa.eu/news/eu-launches-global-alliance-circular-economy-and-resource-efficiency-2021-02-22_en (дата звернення: 31.12.2024 р.).

8. Ellen MacArthur Foundation, "The global commitment 2022", 2022: <https://ellenmacarthurfoundation.org/global-commitment-2022/overview> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

9. UN Environment Programme, "What you need to know about the plastic pollution resolution", 2 March, 2022: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/what-you-need-know-about-plastic-pollution-resolution> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

10. Ministry of the Environment of Finland, "Finland's circular economy programme sets targets to curb overconsumption of natural resources", 8 April, 2022: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652623002858> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

11. Study by the Netherlands Environmental Assessment Agency, Statistics Netherlands and the National Institute for Public Health and the Environment, 2024: <https://www.pbl.nl/en> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

12. Закон України про управління відходами, 2022р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

13. Костецька К., Хумарова Н., Уманська Ю., Шмиголь Н. та Коваль В. Інституційні якості інклюзивного управління навколишнім середовищем у сталому економічному розвитку. кер. сист. Виробник інж. 28(1) 15–22., 2020 р.

14. EU neighbours east: Циркулярна економіка – просування сталих моделей виробництва та споживання в Україні, 2023р: <https://euneighbourseast.eu/uk/projects/eu-project-page/?id=2257> (дата звернення: 31.12.2024 р.).

15. Яценко О., Швиданенко О., Швиданенко Г. Циркулярна економіка як основа забезпечення сталого розвитку країни в контексті євроінтеграції, 2022 [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E\\$](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E$) (дата звернення: 31.12.2024 р.).

REFERENCES:

1. Tukker A. (2015). Product services for a resource efficient and circular economy – a review. *Journal of Cleaner Production*, 15, 76–91 [in English].

2. O. V. Mikichurova and I. V. Vialko (2021). Circular law as a legal basis for a circular economy – IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 915 012022: DOI:10.1088/1755-1315/915/1/012022 [in English].

3. ECOBUSINESS (2021). Dosvid krain Yevropy v perekhodi do tsyrkuliarnoi ekonomiky [Experience of European countries in the transition to a circular economy]. Retrieved from: <https://ecolog-ua.com/news/dosvid-krayin-yevropy-v-perehodi-do-cyrkulyarnoyi-ekonomiky> [in Ukrainian].

4. Mikichurova, O., Klyueva, E., & Armash, N (2021). Transport in the circular economy Revista TURISMO: Estudos e Práticas 1(01) Fevereiro 2021: Retrieved from: <https://geplat.com/rtep/index.php/tourism/article/view/859> [in English].

5. Circular Economy transition paper (2023). Circular step: Retrieved from: <https://unece.org/sites/default/files/2023-09/Circular%20Economy%20-%20Institutional%20Arrangements%20-%2009.26.23%20-Circular%20STEP%20.pdf> [in English].

6. Welsh Government (2016). "Achieving a more circular economy for Wales", written statement: Retrieved from: <https://www.gov.wales/written-statement-achieving-more-circular-economy-wales> [in English].

7. European Commission (2021). "Global Alliance on Circular Economy and Resource Efficiency (GACERE)": Retrieved from: https://environment.ec.europa.eu/news/eu-launches-global-alliance-circular-economy-and-resource-efficiency-2021-02-22_en [in English].

8. Ellen MacArthur Foundation (2022). "The global commitment 2022": Retrieved from: <https://ellenmacarthurfoundation.org/global-commitment-2022/overview> [in English].

9. UN Environment Programme (2022). "What you need to know about the plastic pollution resolution", 2 March, 2022: Retrieved from: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/what-you-need-know-about-plastic-pollution-resolution> [in English].

10. Ministry of the Environment of Finland (2022). "Finland's circular economy programme sets targets to curb overconsumption of natural resources", 8 April, 2022: Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652623002858> [in English].

11. Study by the Netherlands Environmental Assessment Agency, Statistics Netherlands and the National Institute for Public Health and the Environment (2024): Retrieved from: <https://www.pbl.nl/en> [in English].

12. Zakon Ukrainy pro upravlinnia vidkhodamy (2022). [Law of Ukraine on Waste Management]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> [in Ukrainian].

13. Kostetska, K., Khumarova, N., Umanska, Yu., Shmyhol, N., & Koval, V. (2020). Instytutsiini yakosti inkluzyvnoho upravlinnia navkolyshnim seredovyschem u stalomu ekonomichnomu rozvytku [Institutional qualities of inclusive management of the environment in sustainable economic development]. *ker. syst. Vyrobynyk inzh.* 28(1) 15–22 [in Ukrainian].

14. EU neighbours east (2023). Tsyrukuliarna ekonomika – prosuvannya stalykh modelei vyrobnytstva ta spozhyvannia v Ukraini [Circular economy – promoting sustainable production and consumption models in Ukraine]: Retrieved from: <https://euneighbourseast.eu/uk/projects/eu-project-page/?id=2257> [in Ukrainian].

15. Yatsenko, O., Shvydanenko, O., & Shvydanenko, H. (2022). Tsyrukuliarna ekonomika yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku krainy v konteksti yevrointehratsii [Circular economy as a basis for ensuring sustainable development of the country in the context of European integration]: Retrieved from: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E\\$](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E$) [in Ukrainian].

УДК 342.9:340.5

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2024-6.12>

СТАН ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Зущик Єлизавета Юрїївна,

студентка 3 курсу 2 групи ОС «Бакалавр»

кафедри правознавства,
спеціальності 081 «Право»

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0009-0005-4760-7453

Чернишова Валерія Юрїївна,

доктор філософії в галузі права,

доцент кафедри адміністративного, фінансового та банківського права
Навчально-наукового інституту права імені князя Володимира Великого
ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;

викладач кафедри правознавства

Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»

ORCID ID: 0000-0002-6974-1021

Стаття розкриває сучасний стан публічного адміністрування в Україні, порівнюючи його відповідно досвіду інших країн. Проаналізовано поняття публічного адміністрування і його основні характерні ознаки, які розмежують співвідношення з такими поняттями, як: державне управління, публічне управління. Такими характерними ознаками були: лексичне навантаження, суб'єктний склад та владні повноваження. Дане розмежування було здійснено на основі низки нормативно-правових актів, праць вчених у сфері адміністративного права, які обґрунтовують та висвітлюють сучасні проблеми адміністративного права, міжнародних програм, учасником яких виступає Україна. З'ясовано, що публічне адміністрування включає в себе державне управління та публічне управління, що утворює неоднозначність офіційних перекладів міжнародних програм українською мовою, які трактують терміни «public administration», «public governance» як державне управління.

З'ясовано відмінність поняття «public administration» від «public management», використовуючи термінологію іноземних науковців, які розкривають «public management» через призму діяльності публічних службовців. Визначено, що на міжнародному рівні категорія публічних службовців є змістовнішою порівняно з Україною, та існує прийнятна думка на іноземному інформаційно-науковому просторі, який досліджує ці два поняття, що сучасний «management» включає в себе «administration».

Зроблено висновок, що інститут публічного адміністрування напряму залежить від стану публічної служби, публічних службовців та меж їхньої діяльності. В кінцевому результаті зауважено, що розвиток публічного адміністрування, публічної служби та утворення нового, в міжнародному розумінні «public management», покращить діяльність публічного сектору, надання публічних послуг та створить позитивний простір для розвитку цих інституцій.

Ключові слова: публічне адміністрування, державне управління, публічне управління, «public administration», «public governance», «public management», публічна служба, публічні службовці.

Zushchyk Yelyzaveta, Chernyshova Valeriia. State of public administration in Ukraine and at the international level

The article reveals the current state of public administration in Ukraine, comparing it with the experience of other countries. The concept of public administration was analysed and its characteristic features, which distinguish interrelation with concepts, such as: state governance, public governance. Such characteristic features were: lexical load, subject composition, and pow-

ers. This distinction was made on the basis of a number of normative and legal acts, works of scientists in the field of administrative law, that justify and illuminate modern problems of administrative law, international programs in which Ukraine is a member. And therefore, it was ascertained, that public administration includes state governance and public governance, which creates the ambiguity of official translations of international programs in the Ukrainian language, which interpret terms "public administration", "public governance" as state governance.

The difference between the concepts of "public administration" and "public management" was clarified by using terminology from foreign scientists, who reveals "public management" through the prism of activity by public servants. Defined, that at the international level, the category of public servants is more profound, comparing to Ukraine, and there is an acceptable opinion in the foreign information and scientific space that explores these two concepts, that new "management" includes "administration".

It was concluded that the institution of public administration directly depends on the state of public service, public servants and the limits of their activity. As a result, it was noted that the development of public administration, public service and the formation of new, an international understanding of "public management" will improve the activity of the public sector, provision of public services and will create a positive environment for the improvement of those institutions.

Key words: public administration, state governance, public governance, public management, public service, public servants.

Постановка проблеми. На даному етапі відбувається активне реформування адміністративного права, що спричинює зміну та розширення публічного сектору в цілому, включно надання публічних послуг, здійснення публічного управління, яке реалізує інститут публічного адміністрування в Україні.

Також наразі сам інститут публічного адміністрування через численні міжнародні співпраці та відповідні програми, зазнає швидкої трансформації, що зумовлює необхідність доктринального порівняння публічного адміністрування в Україні, в інших країнах, та між країнами з якими відбувається дана співпраця. Такий порівняльний аналіз завжди є провідною категорією у розвитку правових систем країн, шляхом запозичення змін, які мають позитивний характер та допомагають подолати існуючі прогалини.

Основними такими прогалинами є: відсутність остаточного визначення поняття публічного адміністрування, його ототожнення з державним управлінням; розпливчастий статус суб'єктів публічного адміністрування й меж їхньої діяльності; статус співвідношення між поняттями «public administration» і «public management» та важливість їхнього розмежування і розвиток останнього терміну в публічному секторі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан публічного адміністрування, його поняття та розмежування з іншими схожими категоріями досліджують: Є.О. Жукова, Н.Я. Лепіш, Ю.Ю. Пайда, В.В. Терещук, В.М. Нагаєв, К.О. Колесникова, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Н.В. Філіпова, К.Л. Бугайчук та інша значна низка науковців. Однак не дивлячись на активне дослідження цього питання та наявність значного обсягу наукових напрацювань, запропонована тематика потребує подальшого дослідження.

Метою статті є визначення поняття публічного адміністрування, його змісту, розмежування та розширення даного поняття у порівнянні з існуючими поняттями: державне управління, публічне управління застосовуючи документи міжнародної співпраці у сфері реформи публічного адміністрування. Наслідком аналізу повинно бути запропоновано новий інститут public management, а саме його розуміння в публічному секторі інших держав в діяльності публічних службовців, включаючи надати позитивні наслідки для публічного адміністрування, які будуть спричиненні розвитком публічної служби у сфері публічного менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «публічне адміністрування» вже є доволі дослідженим, однак

все рівно не остаточним в доктрині адміністративного права, не міститься офіційного закріплення в нормативно-правових актах, що створює певні протиріччя у підходах вчених. Такий статус спричиняє в низці праць ототожнення публічного адміністрування з державним управлінням, публічним управлінням та відмінність поглядів в наукових працях щодо їхніх ознак та характеристики, саме тому постає необхідність конкретизації визначення цього терміну, його суб'єктного складу та притаманних рис.

Загалом, системно розглянувши поняття публічного адміністрування слід зазначити, що ознака публічності передбачає вплив на широке коло суб'єктів, населення в цілому, а під адмініструванням переважно розуміють процес управління, служіння, допомоги (від лат. – *administrare*).

Отже, першою характерною ознакою публічного адміністрування виступає те, що воно направлене в першу чергу на реалізацію суспільних благ, інтересів та головних потреб, які виникають у суспільства, шляхом надання публічних послуг, вжиття заходів на забезпечення адекватного рівня життя населення, які мають соціально-культурний, економічний, духовний, освітній, медичний та інший, схожий за суттю характер. Подібну думку виражає Є.О.Жукова, яка зазначає, що «...публічне адміністрування є насамперед способом задовольнити інтереси фізичних та юридичних осіб, за допомогою наявного у публічній адміністрації потенціалу (правового, фінансового, кадрового, інформаційного тощо)» [3, с. 140]. Також Н.Я.Лепіш підтримує позицію, що публічна адміністрація, яка здійснює публічне адміністрування, «приймає на себе зобов'язання, щодо задоволення інтересів суспільства і громадян» [4, с. 55].

Наступною ознакою публічного адміністрування, виступає суб'єктний склад даної правової категорії. Наразі зазначеній ознаці притаманна відсутність визначеного та чіткого консенсусу в доктрині адміністративного права щодо суб'єктного

складу публічного адміністрування, однак існують запропоновані визначення науковців, які допомагають розкрити цей склад. Зокрема, Ю.Ю.Пайда визначив, що «суб'єкти, які здійснюють публічне адміністрування» є «...органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також суб'єкти, що їх держава наділила функціями публічного управління, які здійснюють виконання публічно-управлінських функцій і метою яких є забезпечення інтересів держави та суспільства в цілому, при цьому їх діяльність здійснюється в межах закону» [5, с. 150]. Також повний структурний суб'єктний склад публічного адміністрування визначив у дисертаційному дослідженні, присвяченому правовому статусу суб'єктів публічного адміністрування, В.В.Терещук, зазначивши, що до них слід відносити: 1) типові – державні органи, які виконують функції виконавчої гілки влади, а також місцеві адміністрації та органи місцевого самоврядування; 2) атипові – суб'єкти, які не є носіями владних повноважень, однак здійснюють публічно владні функції (включаючи установи/заклади публічного права) [6, с. 77].

Тобто, підсумовуючи склад суб'єктів публічного адміністрування, слід зазначити, що буде хибним обмежувати їх лише органами державної влади, які реалізують завдання виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами делегованих повноважень. Це значно ширша категорія, з якої впливає третя ознака, що суб'єктам публічного адміністрування характерні владні повноваження.

Такі владні повноваження не слід ототожнювати з діяльністю, яку здійснює лише держава, оскільки владні повноваження також здійснює публічна влада, яка відповідно до Рекомендації № R(84)15 Комітету міністрів ради Європи щодо публічних зобов'язань від 18 вересня 1984 року, є будь-яка особа публічного права, будь-якого виду та будь-якого рівня (включаючи державний, регіональний, обласний, муніципальний, незалежну публічну особу) та будь-яку приватну особу, яка здійснює прерогативи офіційної влади [11].

Таким чином, ознаки, які є найголовнішими для визначення публічного адміністрування, дозволяють сформулювати проміжний висновок про недоречність ототожнення публічного адміністрування та державного управління, з урахуванням наступного: 1) державне управління охоплює лише в собі діяльність державних суб'єктів, однак не охоплює широкий склад суб'єктів, який характерний публічному адмініструванню, бо «публічне» за своєю суттю та змістом, буде значно ширше ніж «державне» 2) «управління» також є вузкою категорією, бо охоплює в собі владно-управлінську функцію шляхом імперативного методу, коли «адміністрування» включає в собі ці владно-управлінські та регулюючі функції. Дане твердження щодо функцій публічного адміністрування обґрунтовується відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру» п. 11 ч. 1 ст. 2 визначає, що до функцій публічної адміністрації слід відносити надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу [1]. Таке законодавче визначення свідчить про те, що до функцій публічного адміністрування слід відносити також управлінські повноваження (наприклад, здійснення інспекційного нагляду, реалізація контрольних та наглядових функцій тощо).

Такий обсяг ознак дозволяє припустити, що державне управління входить в категорію публічного адміністрування. Н. В. Філіпова підтримує дану думку та зазначає, що державне управління є складовою публічного управління, а сутність публічного адміністрування поєднує два інші та сприяє реалізації поставлених завдань органів влади [2, с. 2].

Досить цікавим в контексті дослідження обсягу категорій «публічне управління» та «публічне адміністрування» є порівняння перекладу міжнародних програм, учасником яких є Україна та які визначають основи реалізації та впровадження основ публічного адміністрування

і його реформування. Наприклад, програма SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management), згідно з інформацією української версії веб-сайту «спрямована на вдосконалення державного управління, а отже, підтримку соціально-економічного розвитку шляхом підвищення потенціалу державного сектора, посилення горизонтального управління та покращення підходів до розробки та впровадження реформ державного управління, включаючи належне визначення пріоритетності, послідовності та бюджетування» [17]. Однак оригінал тексту не згадує про державне управління. Натомість використовується термін «public governance» – публічне управління. Як нами було обґрунтовано вище, поняття «публічне» (public) є ширше за поняття «державне», а тому вбачаємо в даному випадку недоречність використання запропонованого перекладу. Також, щодо поняття публічного управління слід зазначити, що його переклад та застосування не згадується у програмі SIGMA в українській версії, натомість використовується термін «державне управління», тобто здійснюється ототожнення понять «public administration» та «public governance» як державного управління.

Було проведено також аналіз понять на основі моніторингового звіту англійською мовою SIGMA за 2023 рік щодо «Public administration in Ukraine Assessment against the Principles of Public Administration December 2023», в українському варіанті перекладу якого зазначено наступне: «Державне управління в Україні Оцінювання на відповідність Принципам державного управління грудень 2023 року» [16].

На нашу думку, застосування такого визначення не є доречним та всеохоплюючим, особливо з урахуванням порівняння одного із найважливіших документів програми SIGMA: «The Principles of Public Administration 2023 edition», в якому визначаються 6 сфер та 32 принципи публічного адміністрування. Однією з таких 6 сфер є «organization, accountability and oversight», до якої входить такий

принцип, як субсидіарність, який дає можливість публічному адмініструванню діяти активно на локальному та регіональному рівні, не даючи угруповувати його лише на державному рівні [14, с. 27].

Наведене означає, що публічне адміністрування не обмежується діяльністю органів державної влади, а отже виходить за межі терміну державного управління, який згідно Енциклопедії сучасної України є виконавчо-розпорядчою діяльністю державних органів [10].

Однак розмежування змісту категорій лише публічного адміністрування та державного управління буде недостатнім, аби дійти кінцевого порівняльного аналізу публічного адміністрування в Україні та на міжнародному рівні, з урахуванням того, що на доктринальному рівні існує думка, що переклад «public administration» як публічного адміністрування є некоректним, а повинен використовуватися термін «public management». «Сам же термін «публічне адміністрування» є скоріше аналогом іноземного «public management» і має пов'язуватись із внутрішніми управлінськими процесами в органах публічного управління» [7, с. 42] – зазначає К.Л. Бугайчук. Термін «management» – слід також розуміти, як певне управління, керівництво, організація діяльністю певної групи людей. І як було зазначено раніше, публічний менеджмент, якщо його розуміти, як управління, входить до категорії публічного адміністрування.

Натомість, є необхідність зазначити, що в іноземній літературі також існує розгалуженість підходів щодо розмежування «public administration» та «public management». Певне тлумачення надає Ніколас Чарест в *Encyclopedic Dictionary of Public Administration*, зазначаючи, що публічний менеджмент складається з процесів та інструментів спрямованих на досягнення оптимальних результатів в організації присвяченій публічній службі [12]. Тобто, певною мірою, це повинно давати пряму відповідь, що якщо публічний менеджмент направлений на продуктивну діяльність публічної служби,

а публічна служба в Україні в свою чергу діє в публічній адміністрації, отже входить в її складову.

Для підтвердження даної тези варто провести порівняльний аналіз підходів до визначення змісту категорії публічної служби в Україні та за кордоном. Зокрема, в Україні публічна служба – це діяльність державних службовців та службовців в органах місцевого самоврядування, в той час, коли в іноземних країнах, публічна служба значно ширше цього поняття. Прикладом слугує Німеччина, в якій публічна служба – це особи, які займають державну службу, публічну службу згідно колективного договору, судді, військові. Публічні службовці згідно колективним договором, перекладається як колективні працівники (нім. *Tarifbeschäftigte*), які можуть проходити службу у федеральній державній адміністрації, муніципалітетах, соціально-освітній сфері. До таких працівників також можуть належати медичний персонал; працівники ощадних кас; працівники у сфері утилізації відходів; службовці в аеропортах; службовці в адміністрації; муніципальні службовці транспортів (водії, кондуктори чи майстри даних транспортів); муніципальні службовці з питань комунальних послуг; лікарі.

Тобто у ФРН, цей перелік значно ширший, і тоді розмежування *public management* і *public administration*, не є дивним, тоді, як в Україні публічна служба – це значно вужча категорія. Через такий суб'єктний склад публічної служби на міжнародному рівні, породжується наступний висновок у порівнянні публічного менеджменту в Україні – публічний менеджмент у ФРН, США, Австралії, Франції, це передусім діяльність публічних службовців на підприємствах, компаніях, структурах, які не обмежуються державними органами, навпаки вони виходять за цю категорію, працюючи на регіонально-локальному рівні, забезпечуючи соціальну діяльність, освітню діяльність, надання медичних послуг, комунікації, житлово-комунальні послуги та інші послуги, які діють на благо суспільства, забезпечуючи публічний

інтерес. Тоді як в Україні, публічний службовець обмежується лише діяльністю в органах державної влади або в органах місцевого самоврядування.

Наводячи супроводжуваний приклад такого порівняння: публічний службовець у ФРН у парламенті є державним федеральним службовцем, який входить до загальної категорії публічної служби, одночасно здійснюючи публічне адміністрування; публічним службовцем у ФРН є також лікар, який входить до загальної категорії публічної служби, однак не здійснює публічне адміністрування, а саме публічний менеджмент.

Водночас слід навести вітчизняний приклад: працівник Апарату Верховної Ради України є публічним службовцем, адже входить до категорії державної служби, а отже здійснює публічне адміністрування; працівник НАК «Нафтогаз України» не є публічним службовцем, однак НАК «Нафтогаз України» є юридичною особою публічного права, власником якого є держава в особі Кабінету Міністрів України. Таким чином, постає питання, чи доречного цього працівника відносити, як представника який виконує функції публічного адміністрування чи як представника який здійснює публічний менеджмент? Фактично, його не можливо віднести до публічного менеджменту який визначається в іноземних державах, бо він не є публічним службовцем, однак чи виконує функції НАК «Нафтогаз України» як суб'єкт публічного адміністрування? Дійсно, НАК «Нафтогаз України» забезпечує суспільний інтерес і відноситься до атипового суб'єкта публічного адміністрування, однак чи здійснює владно-управлінські повноваження в розумінні держави? В такому випадку утворюється прогалина визначення сфери діяльності схожих суб'єктів публічного права та категорії до якої дані суб'єкти відносяться.

Тому, аби розвинути інститут публічного адміністрування та публічного менеджменту, про який визначає К.Л.Бугайчук, необхідно розвинути публічну службу в цілому.

Саме в цьому і виражається відмінність публічного адміністрування в Україні в порівнянні з міжнародним досвідом. На міжнародному рівні публічне адміністрування – це діяльність публічних службовців, які задіяні у державному центральному секторі та їхніх складових, що напряду вважається публічною адміністрацією. Щодо публічного менеджменту слід зазначити позицію Овена Хюнгса, який в своїй праці «Публічний менеджмент чи публічне адміністрування?» зазначив, що публічний менеджмент, це ширша категорія за публічне адміністрування, і навіть включає в себе адміністрування [13].

Дану тезу можна аргументувати тим, що не лише в Німеччині, а й в Австралії, Великій Британії, США, які також відмовляються ототожнювати ці два терміни, зазначаючи неактуальність застосування терміну публічного адміністрування та необхідності його заміни на новий всеохоплюючий термін – публічний менеджмент. Такий перехід зумовлений відмовою від бюрократії 20-го століття до нової форми «менеджменту» публічним сектором, яка здійснюється на «market-based» основі, тобто такій, що не контролюється переважній більшості державою.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Відповідно до проведеного дослідження інститут публічного адміністрування в Україні зазнав значної трансформації, що дозволяє сформулювати такі висновки:

1. «Public administration» або публічне адміністрування не є тотожним державному управлінню, оскільки перший термін є більш змістовним поняттям, яке включає себе державне управління як частину, а також охоплює ознаку публічності що впливає на широке тлумачення суб'єктного складу. Тому управління виступає складником адміністрування та може вважатися, як один із методів його здійснення.

2. Під публічним адмініструванням слід розуміти діяльність публічних службовців, органів державної влади, які забезпечують діяльність виконавчої гілки

влади, органів місцевого самоврядування та недержавних суб'єктів, які мають право виконувати владні, управлінські та організаційні функції щодо потреб та запитів населення, забезпечуючи їхні права людини і громадянина.

3. На даному етапі розвитку публічного адміністрування не виявляється доцільним застосування «Public management» як синоніму публічного адміністрування з урахуванням стану правового регулювання та розмежування публічних службовців в Україні та в інших країнах, в яких публічний службовець виходить за межі публічної адміністрації.

Перспективами у розвитку публічного адміністрування будуть: розширення спектру публічної служби, включно на діяльність працівників суб'єктів публічного права, які не мають статусу публічних службовців, паралельно закріплюючи їхній новий статус як публічних службовців у нормативно-правових актах. Також вбачається необхідним з розвитком та розширенням складу публічної служби запропонувати термін «публічний менеджмент», на основі досвіду іноземних країн, визначивши його як діяльність публічних службовців, яка спрямована на виконання та здійснення суб'єктами публічного права та недержавними суб'єктами організаційних функцій для забезпечення публічного інтересу, прав і свобод людини і громадянина та їхніх основних потреб в економічній, соціальній, духовній, культурній, освітній, медичній та іншій сфері.

Якщо співвіднести публічне адміністрування та публічний менеджмент, то можливою запропонованою формою буде наступне розуміння: публічний менеджмент є ширшим, з урахуванням кількості

послуг, які надаються суспільству для функціонування публічного сектору порівняно з публічним адмініструванням. Тоді як публічне адміністрування, хоча є вужчою категорією, однак оперується на більш високих рівнях (державному, муніципальному) або із застосуванням недержавними суб'єктами владно-управлінських функцій. Дане твердження не свідчить те, що публічне адміністрування включається в публічний менеджмент, скоріше, що публічне адміністрування встановлює стандарти публічному менеджменту, одночасно не здійснюючи абсолютний контроль над публічним менеджментом та діючи в менших масштабах.

Такий підхід є необхідним для удосконалення інституту надання публічних послуг, який тісно пов'язаний з публічною службою, діяльністю суб'єктів публічного права та виконанням державою покладених на неї обов'язків, що позитивно вплине на публічну адміністрацію та забезпечить реалізацію Конституції України та інших законів України.

Також беремо до уваги міжнародну співпрацю між Україною та іншими країнами, яка суттєво покращиться у разі наближення та гармонізації інститутів публічного адміністрування, публічного менеджменту та публічної служби, що спричинить урівноважений правовий та економічний статус держав, які є учасниками спільних програм, та забезпечить потенціальний обмін досвідом між публічними службовцями різних країн, шляхом впровадження програм обміну, які активно практикуються в країнах Європейського Союзу. На нашу думку, в разі досягнення таких цілей це утворить простір для нових ідей, запропонувань та удосконалень публічного адміністрування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073–ІХ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2023. № 15. Ст. 50.
2. Філіпова Н.В. Зміна співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» в системі суспільно-політичної трансформації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 6.
3. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137–140.

4. Лепіш Н.Я. Поняття та основні риси публічного адміністрування як основи правового регулювання адміністративного права. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 3. С. 58–63.
5. Пайда Ю.Ю. Публічна адміністрація як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3(72). С. 145–154. DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-145-154>.
6. Терещук В.В. Правовий статус суб'єктів публічного адміністрування : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2020. 282 с.
7. Бугайчук К.Л. Публічне адміністрування: теоретичні засади та підходи до визначення. *Право і безпека*. 2017. № 3(66). С. 38–44.
8. Нагаєв В.М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. Харків : ХНАУ, 2018. 278 с.
9. Семенчук Т.Б. Сутність категорії «публічне адміністрування» та передумови її формування. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2013. Вип. 42, спецвип. С. 385–390.
10. Авер'янов В.Б. Державне управління. Енциклопедія Сучасної України : т. 7, редкол. І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М.Г.Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: <https://esu.com.ua/article-26159>.
11. Council of europe committee of ministers (1984). Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability. URL: <https://rm.coe.int/16804e3398>.
12. Charest, N. (2012). "Public Management" in L. Côté and J.-F. Savard (eds.), *Encyclopedic Dictionary of Public Administration*. URL: https://dictionnaire.enap.ca/Dictionnaire/63/Index_by_word.enap?by=word&id=65.
13. Hughes, O. (1992). Public management or public administration? *Australian journal of public administration*. № 51(3). P. 286–296.
14. OECD. The Principles of Public Administration. 2023. Paris. URL: <https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023.pdf>.
15. OECD. Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration. SIGMA Monitoring Reports. 2024. Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/078d08d4-en>.
16. OECD. Державне управління в Україні: Оцінювання на відповідність Принципам державного управління. 2024. Париж. URL: <https://doi.org/10.1787/b0dd70ef-uk>.
17. SIGMA / Підтримка вдосконалення управління та менеджменту. *Реформа державного управління* : веб-сайт. URL: <https://par.in.ua/good-governance/sigma> (дата звернення: 24.12.2024).

REFERENCES:

1. Pro administratyvnu protseduru : Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX [On administrative procedure: Law of Ukraine dated 17.02.2022 № 2073-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR)*. 2023. № 15. St. 50. [in Ukrainian]
2. Filipova N.V. (2015). Zmina spivvidnoshennya ponyat "derzhavne upravlinnya", "publichne administruvannya", "publichne upravlinnya" v systemi suspilno-politychnoyi transformatsiyi [Changing the relationship between the concepts of "state governance", "public administration", and "public governance" in the system of socio-political transformation]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*. 2015. № 6. [in Ukrainian].
3. Zhukova Ye.O. (2022). Publichne administruvannya ta derzhavne upravlinnya: osoblyvosti spivvidnoshennya [Public administration and state governance: relationship features]. *Analychno-porivnyalne pravoznavstvo*. 2022. № 2. S. 137–140. [in Ukrainian].
4. Lepish N.Ya. (2023). Poniattia ta osnovni rysy publichnoho administruvannia yak osnovy pravovoho rehuliuвання administratyvnoho prava [Concept and main features of public administration as the basis of legal regulation of administrative law]. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 3. S. 58–63. [in Ukrainian]

5. Paida Yu.Yu. (2020). Publichna administratsiia yak ob'iekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Public administration as an object of administrative and legal regulation]. *Pravovyi chasopys Donbasu*. 2020. № 3 (72). С. 145–154. <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-72-3-145-154> [in Ukrainian].
6. Tereshchuk V.V. (2020). Pravovyi status sub'ektiv publichnoho administruvannya [Legal status of subjects of public administration] : dys...kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Ternopil, 2020. 282 s. [in Ukrainian]
7. Buhaichuk K.L. (2017). Publichne administruvannya: teoretychni zasady ta pidkhody do vyznachennia [Public administration: theoretical foundations and approaches to definition]. *Pravo i bezpeka*. 2017. № 3 (66). С. 38–44. [in Ukrainian]
8. Nagaev, V.M. (2018). Publichne administruvannya [Public administration] : elektronnyy navchalnyy posibnyk – Kharkiv : KhNAU, 2018. – 278 s.
9. Semenchuk T.B.(2013). Sutnist katehorii “publichne administruvannya” ta peredumovy ii formuvannya [Essence of category “public administration” and background of its]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2013. Vyp. 42, spetsvyp. С. 385–390. [in Ukrainian]
10. Averyanov V.B. (2007) Derzhavne upravlinnya [State governance]. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny : t. 7, redkol. I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovskyy, M. H. Zheleznyak ta in. Kyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrayiny, 2007. [in Ukrainian]
11. Council of Europe Committee of Ministers (1984). Recommendation No. R (84) 15 of the Committee of Ministers to member states relating to public liability. <https://rm.coe.int/16804e3398> [in English]
12. Charest, N. (2012). “Public Management” in L. Côté and J.-F. Savard (eds.), *Encyclopedic Dictionary of Public Administration*. https://dictionnaire.enap.ca/Dictionnaire/63/Index_by_word.enap?by=word&id=65 [in English]
13. Hughes, O. (1992). Public management or public administration? *Australian journal of public administration*. № 51(3). P. 286–296. [in English]
14. OECD. (2023). The Principles of Public Administration. 2023. Paris. <https://www.sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2023.pdf> [in English]
15. OECD. (2024). Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration. SIGMA Monitoring Reports. 2024. Paris. <https://doi.org/10.1787/078d08d4-en>. [in English]
16. OECD. (2024). Derzhavne upravlinnya v Ukrayini: Otsinyuvannya na vidpovidnist Pryntsypam derzhavnoho upravlinnya [Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration]. SIGMA Monitoring Reports. 2024. Paris. <https://doi.org/10.1787/b0dd70ef-uk>. [In Ukrainian]
17. SIGMA / Pidtrymka vdoskonalennya upravlinnya ta menedzhmentu. (n.d.). *Reforma derzhavnoho upravlinnya* : veb-sayt. Retrieved December 24, 2024, from <https://par.in.ua/good-governance/sigma> [in Ukrainian]

КИЇВСЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 6

Коректура • Ирина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Тетяна Олексіївна Клименко

Підписано до друку: 26.12.2024 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 12,32. Замов. № 0225/141. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.